

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedra**

Danutės Kotovienės
IV kurso, baudžiamosios justicijos
studijų atšakos studentės

Magistro darbas

**DOKUMENTO SUKLASTOJIMO IR DISPONAVIMO SUKLASTOTU
DOKUMENTU TYRIMAS**

Darbo vadovė : Doc. dr. G. Juodkaitė – Granskienė

Darbo recenzentas : Lekt. dr. A. Gorbatkovas

Vilnius, 2007

TURINYS

ĮVADAS	4
I DALIS. DOKUMENTŲ KLASTOJIMO AR DISPONAVIMO SUKLASTOTU DOKUMENTU SAMPRATA BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS, BAUDŽIAMOJO PROCESO TEISĖS IR KRIMINALISTIKOS KONTEKSTE	6
1.1. Sąvokos „dokumentas“ esmė, samprata, istorinė raida.....	6
1.2. Bendrosios dokumento sampratos teisinė reikšmė baudžiamosios, baudžiamajo proceso teisės ir kriminalistikos kontekste.....	8
1.3. Dokumentų klasifikavimas, rūšys. Suklastoto dokumento samprata.....	18
2 DALIS. BAUDŽIAMOJI ATSAKOMYBĖ UŽ DOKUMENTŲ KLASTOJIMĄ AR DISPONAVIMĄ SUKLASTOTU DOKUMENTU	22
2.1. Dokumento klastojimo ir disponavimo suklastotu dokumentu atsiradimo ir kovos su šia neteisėta veika istorinė raida Lietuvos teisės aktuose.....	22
2.2. Teisės normų, numatančių baudžiamąją atsakomybę už dokumentų klastojimą ir disponavimą suklastotu dokumentų, sistema. Lyginamoji 1961 m. LR BK ir 2000 m. LR BK normų analizė.....	24
2.2.1. <i>Dokumento klastojimo ir disponavimo suklastotu dokumentu objektas ir jo reikšmė veikos kvalifikavimui</i>	25
2.2.2. <i>Dokumento klastojimo ir disponavimo suklastotu dokumentu objektyvioji pusė (veika, pasekmės, priežastinis ryšys)</i>	29
2.2.3. <i>Dokumento klastojimo ir disponavimo suklastotu dokumentu subjektas</i>	36
2.2.4. <i>Dokumento klastojimo ir disponavimo suklastotu dokumentu subjektyvioji pusė</i>	41
3 DALIS. DOKUMENTO KLASTOJIMO IR DISPONAVIMO SUKLASTOTO DOKUMENTO TYRIMO YPATUMAI	44
3.1. Tyrimo planavimas, versijos, tyrimo veiksmai.....	44
3.2. Ikiteisminio tyrimo dėl dokumentų klastojimo ir disponavimo suklastotu dokumentu pradėjimo ypatumai. Pirminės informacijos tyrimas.....	49
3.3. Dokumentų klastojimo ir disponavimo suklastotu dokumentu tyrimo tipinės versijos, pagrindinės tyrimo kryptys	53
3.4. Specialių žinių panaudojimas atliekant dokumentų tyrimą, jų reikšmė, objektai ir uždaviniai.....	64
3.4.1. <i>Medžiagos parengimas ir iforminimas</i>	65
3.4.2. <i>Specialaus tyrimo atlikimas, jo rūšys ir jo reikšmė</i>	67
IŠVADOS	75

SANTRAUKA (lietuvių ir anglų kalba)	77
PRIEDAI.....	81
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	84

ĮVADAS

Temos aktualumas. 2000 m. rugsėjo mėn. 19 d. nutarime Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstatavo: „Baudžiamojo proceso įstatymai turi nustatyti tokią baudžiamųjų bylų proceso tvarką, kuri sudarytų prielaidas teisėtomis priemonėmis greitai ir nuodugniai išaiškinti nusikaltimus bei juos padariusius asmenis, įkalinti kaltininkus ir, tinkamai pritaikius baudžiamąjį įstatymą, teisingai juos nubausti“¹.

Tobulėjančios informacinės technologijos vis labiau skverbiasi į mūsų kasdienybę, vyksta pirkimai bei atsiskaitymai internetu, sutarčių pasirašymai, patvirtinti elektroniniais parašais, tačiau ant popieriaus ar kitokio pagrindo pagaminti materialūs dokumentai vis dar yra ir bus svarbūs mūsų gyvenime. Jie perteikia įvairius tiek visos valstybės, tiek įmonės veiklos aspektus, taip pat neišvengiami kasdieniniame gyvenime (pinigų banknotai, asmens tapatybės dokumentai, civilinių aktų liudijimai ir kt.). Kai tokia mūsų gyvenimą reguliuojanti dokumentų funkcija yra, dažnai kyla poreikis ką nors tuose dokumentuose pakeisti siekiant savanaudiškų tikslų, norint nusišalinti klaidas, pasipelninti, todėl įvairūs dokumentai yra klastojami. Dokumentų klastojimo sudėtis jau buvo žinoma nuo romėnų *lex Cornelia de falsis* laikų. Ji minima XVI a. Lietuvos Statutuose, taip pat tarpukario Lietuvos baudžiamojo statuto XXI skyriuje „Raštų klastojimas“.

Kriminalistikoje bei baudžiamajame procese apie dokumentus, kaip įrodymą ir įrodymų šaltinį, kriminalistinį tyrimo objektą įvairiais aspektais aprašė Palskys E., Andriulis V., Danisevičius P., Kazlauskas M., Kuklianskis S., Rinkevičius J., Terzijevus N., Eismantas A., Česlovas A., Larinas A. ir kt. Nors Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso įstatymai įtvirtina dvi pagrindines dokumentų, kaip įrodinėjimo priemonių, naudojimo formas: a) dokumentai, kaip savarankiška įrodinėjimo forma ir b) dokumentai, kaip daiktai, turintys reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, tačiau dažnai dokumentai yra siejami tik su rašytiniais aktais (procesų veiksmų protokolais, ekspertizės aktais, specialisto išvadomis ir pan.). Žiūrint iš šių dienų pozicijų ir atsižvelgiant į technikos raidą, naujų informacijos įtvirtinimo būdų ir reprografijos metodų sukūrimą, dokumentų vien kaip rašytinių aktų traktuotė formuluojant procesinę, kriminalistinę dokumento sąvoką yra akivaizdžiai per siaura. Šiuo atveju visiškai pagrįsta, atrodo, teisės literatūroje pareikšta nuomonė, kad taip formuluojant dokumento sąvoką būtų nepagrįstai apsunkinama ir eliminuojama galimybė įrodinėjimo procese naudoti visus kitus materialius objektus, kuriuose informacija apie tam tikrus įvykius, faktus ir reiškinius užfiksuota ne rašto, o įvairiais grafiniais, vaizdiniais ar kitais ženklais bei simboliais, garsiniais, magnetiniais, lazeriniais, elektroniniais įrašais ar

¹ 2000 m. rugsėjo mėn. 19 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118-1,156-1 straipsnių ir 267 straipsnio 5 punkto ir 317-1 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“;

kitais panašiais būdais². Atsižvelgiant į tai, jog šio klausimo išsprendimas turi tiesioginės ir esminės reikšmės visai tolimesnei darbe plėtojamai temai, t.y. neatsiejamai su ja susijęs, dokumento – kaip tiriamo nusikaltimo objekto, sampratai darbe bus skiriama daug dėmesio.

Minėta procesų kaita, nuolatinis vystymasis (visuomenės, technologijų) įtakoja ir tuos procesus, kurie vyksta tiriant ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas. Jei anksčiau įrodinėjimo procese didesnis dėmesys buvo skiriamas asmeniniams įrodymams (įtariamojo, liudytojų parodymams), ikiteisminio tyrimo veiksmų procesinį įforminimą atspindintiems dokumentams (pvz., įvykio vietos, dokumentų apžiūros, kratos protokolams ir kt.), tai šiuo metu dokumentų suklastojimo ir disponavimo suklastotais dokumentais veikų tyrimuose labiau akcentuojamas specialių žinių panaudojimas. Tai, kokios šių dienų tendencijos, naujovės ir dėsningumai, aptarti ir analizuojami šiame magistro darbe.

Tyrimo objektas ir dalykas. *Tyrimo objektas* yra teisiniai santykiai, atsirandantys tiriant dokumentų klastojimo ir suklastoto dokumento panaudojimo nusikaltimus ir susiklostantys tarp kriminalinės policijos pareigūnų, prokurorų, teisėjų, specialistų, ekspertų, gynėjų, liudytojų, nukentėjusiųjų, įtariamųjų ir kitų įtrauktų į šių nusikaltimų tyrimą asmenų.

Tyrimo dalykas yra nusikaltimų tyrimo praktika: šių nusikaltimų tyrimo praktika bendrai ir ekspertizų, kitų procesinių ir neprocesinių veiksmų atlikimo praktika atskirai.

Darbo tikslas. Pagrindinis darbo tikslas yra dokumentų klastojimo ir disponavimo suklastotu dokumentu nusikaltimo tyrimo bendrojo modelio parengimas ir pagrindimas (keliamos versijos, jų tikrinimas, bendrojo tyrimo ir nusikaltimų atskleidimo plano rengimas).

Tyrimo šaltiniai ir metodai. Darbo tyrimo pagrindas yra Lietuvos Respublikos įstatymai ir poįstatyminiai aktai, kriminalinės justicijos, Lietuvos teismo ekspertizės centro veikla bei duomenys, įvairių valstybių teisinė patirtis, kriminalistikos, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso, statistikos mokslų literatūra.

Rengiant darbą naudotasi lyginamosiomis teisinėmis ir sisteminėmis analizėmis, statistiniu, loginiu ir kitais metodais.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įžanga, trys skyriai (dalys), devyni skirsniai, šeši poskyriai, išvados. Darbo pabaigoje pateikiami priedai, santrauka ir literatūra.

---

² Rinkevičius J. Dokumentų sąvoka baudžiamajame procese. Pagrindiniai reikalavimai pripažįstant dokumentus įrodymais //Teisė, 2004, Nr. 52, p. 3-4;

1 DALIS. DOKUMENTŲ KLASTOJIMO AR DISPONAVIMO SUKLASTOTU DOKUMENTU SAMPRATA BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS, BAUDŽIAMOJO PROCESO TEISĖS IR KRIMINALISTIKOS KONTEKSTE

1.1. Sąvokos „dokumentas“ esmė, samprata, istorinė raida

Pirmieji bandymai atvaizduoti kokį nors įvykį (sėkmingą medžioklę, karo žygį ir pan.), perteikti žmogaus mintis bei vaizdinius susiję su piktografiniu, arba piešinių raštu, kuri vėliau pakeitė sutartinių ženklų (simbolių) raštas. Vėliau pereita prie garsinių rašto sistemų, atsirado raidynai³. Įvairios tautos rašymui naudojo skirtingas medžiagas – akmenį, molį, palmių lapus, medžio tošį, šilką, papirusą, vašku padengtas medines lenteles, tam tikru būdu išdirbtą gyvulių odą ir pagaliau popierių, kuris Europoje paplito plačiau tik nuo X amžiaus. Nors žmonės rašė įvairiais būdais ir ant įvairių daiktų, bendra šiam procesui buvo tai, kad tuose daiktuose tam tikrais ženklais būdavo įtvirtinamos žinios apie kokius nors įvykius, faktus, reiškinius. Ilgainiui visus tokius objektus su parašytais juose ženklais imta vadinti dokumentais. Jų paskirtis – užregistruoti, išsaugoti ir perteikti kitiems tam tikrą informaciją. Pasak Lisičenko V., dokumentai iš pradžių atliko visuomeninę komunikatyvinę funkciją⁴.

Terminas „dokumentas“ yra kilęs iš lotynų kalbos žodžio „*documentum*“, t.y. 1) pamokymas, pamokantis pavyzdys; 2) liudijimas, įrodymas; 3) dokumentas, tekstas⁵. Kol nebuvo rašytinių dokumentų, romėnų teisėje buvo taikomi kitokie teisinių santykių fiksavimo būdai - liudytojų parodymai arba specialūs ženklai, pvz., žemės ženklai. Senovės Romoje šiuo žodžiu žymėjo visa tai, kas galėjo būti liudijimu, pavyzdžiui, rašytinius aktus, liudytojų parodymus, daiktus ir pan.⁶. Lietuviškai „*documentum*“ – „pamokos pavyzdys“, „liudijimas“, „įrodymo būdas“⁷. Tačiau šis terminas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpio raštuose, parašytuose kanceliarine slavų ir lenkų kalbomis, nebuvo vartojamas. Dabar suprantamą dokumento sąvoką labiausiai atitiko tada paplitę „*papiery*“, „*listy*“, „*privileji*“ ir kt. Tik vėliau sąvoka „dokumentas“ pradėta plačiau vartoti. Dabar dokumentais paprastai vadinami reikalų raštai, patvirtinantys kokius nors faktus ar liudijantys teisę į ką nors, taip pat įvairūs aktai, raštai, veikalai, kūriniai, turintys istorinės ar kitokios reikšmės (istoriniai dokumentai ir kt.). Šnekamojoje kalboje dokumentais dažnai vadinamas asmens tapatybę patvirtinantis dokumentas, socialinio draudimo pažymėjimas, vairuotojo pažymėjimas ir pan.

³ Волков А.Г. Язык как система знаков . Москва, 1966, p. 28;

⁴ Лисиченко В.К. Криминалистическое исследование документов. Киев, 1971, p. 7–8;

⁵ Kuravinis K. Lotynų-lietuvių kalbų žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 265;

⁶ Терзиев Н.В. , Эйсман А.А. Введение в криминалистическое исследование документов. Ч 1. Москва, 1949, p. 6;

⁷ Tarptautinių žodžių žodynas, Vilnius, 1969, p. 182;

Nors ekonomiškai naudingesnis ir patogesnis įsitvirtino rašytinis teisinių santykių fiksavimo būdas, tačiau klastojimo problema liko. Tarptautinių žodžių žodyne pateikta šiek tiek platesnė nei lotynų kalboje dokumento samprata: 1) raštiškas ko nors paliudijimas, pažymėjimas, pvz., pateisinamasis dokumentas; 2) materialus žinių šaltinis, kuriame užfiksuotos kokios nors žinios, pvz., piešinys, nuotrauka, kino juosta; 3) duomenų laikmena, kurioje nustatyta tvarka įforminta fiksuoto pavidalo juridinę reikšmę turinti informacija⁸. Lotyniškoji triada pavyzdys – liudijimas - tekstas papildyta tik dokumento formos aprašymu, ir tai natūralu, nes sukuriama naujų stebėjimo ir fiksavimo priemonių. Dokumento turinys suprantamas kaip ir anksčiau - kaip tam tikrų žinių šaltinis.

Verslo srityje „dokumentas“ - tai materialioji informacijos laikmena, skirta tai informacijai perduoti laike ir erdvėje⁹. Elektroninėse sistemose „dokumentas“ - tai bet kuris objektas, įtrauktas į sistemos atmintį. Taigi versle dokumento užduotis - išreikšti informaciją, ją perteikti kitiems subjektams, o tai byloja, jog dokumento forma yra savotiška priemonė pagrindinei vertybei - informacijai - išreikšti. Todėl pagal turinį dokumentus galime skirstyti į mokslinius, techninius, teisinius ir kt. Dokumento forma ir rekvizitai svarbūs dažniausiai tik dokumento autentiškumui nustatyti, nors atsižvelgiant į šiuos kriterijus, dokumentai įgavo skirtingus pavadinimus, pvz., *deed (angl.)* - dokumentas su antspaudu, *instrument (angl.)* – dokumentas - teisinis aktas, *indenture (angl.)* - dokumentas su atplėšiama šaknele, *documentary letter of credit (anl.)* - dokumentinis akredityvas ir pan.

Lietuvos kalbininkai dokumentą aiškina taip: dokumentas: 1) reikalų raštas kokiam nors faktui ar teisei į ką nors patvirtinti; 2) rašytinis įrodymas, aktas, raštas, kūrinys ir pan., turintis istorinės reikšmės; 3) asmens pažymėjimas, pasas¹⁰. Dokumento samprata čia siejama visų pirma su dokumento forma - rašytinis aktas, tad rašytinė istorinė vertybė taip pat suprantama kaip dokumentas. Šiame apibrėžime akcentuojama ne tik turiningoji rašto vertė, bet ir savarankiška dokumento formos vertė, pavyzdžiui, istorinė.

Vystantis mokslui ir technikai, informacija pradėta fiksuoti ne tik rašto, bet ir kitokiais ženklais – brėžiniais, schemomis, moksliniais simboliais ir pan. Dokumento sąvoka tolydžiai plėtėsi. Bendriausia prasme dokumentu pradėta vadinti bet kokį materialų objektą, kuriame tam tikru būdu ir tam tikrais ženklais užfiksuota informacija apie kokius nors įvykius, faktus, veiksmus, reiškinius. Tokiu objektu gali būti popierius, kartonas, fanera, medis, metalas, fotojuosta, kino juosta ir t.t. Informacija tokiuose objektuose gali būti įtvirtinama žodžiais, skaičiais, stenografiniais bei telegrafo ženklais, įvairiais simboliais, taip pat garsiniais,

⁸ Vaitkevičiūtė V. Tarptautinių žodžių žodynas, Vilnius: Žodynas, 2002, p. 241;

⁹ Толковый юридический словарь бизнесмена. Москва, 1994, p. 113;

¹⁰ Lietuvių kalbos žodynas. Vilnius, 1969, p. 605;

vaizdiniais ir kitokiais jutimiškai suvokiamais ženklais¹¹. Šią informaciją žmogus gali užrašyti savo ranka arba panaudodamas įvairias technines priemones, pavyzdžiui, (rašomąją mašinėlę, kompiuterinę techniką, garso ir vaizdo įrašymo priemones ir pan.). Taigi, šiuo metu kaip bendrinėje kalboje, taip ir teisės aktuose, naudojama gan plati dokumento sąvoka. Dokumentas reiškia bet kokį materialų objektą, kuriame bet koku būdu ir bet kokiais ženklais užfiksuota kokia nors informacija.

Atlikta analizė rodo, kad teisinėje literatūroje dokumento samprata yra pateikiama skirtingomis apimtimis, tačiau priimtinausia, atsižvelgiant į dokumentų sudarymo, naudojimo, klastojimo, teisminę praktiką būtų pateikta Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatyme:

Dokumentas – tai fiksuota informacija, nesvarbu, koks jos fiksavimo būdas, ir informacijos laikmenos (grafiniai darbai, atlikti įvairiais būdais: parašyti ranka, išleisti spaustuvėje, išspausdinti rašomąją mašinėlę, surinkti kompiuteriu, nupiešti ar nubraižyti, vaizdo ar garso įrašai, kompiuterių informacijos laikmenos, kino ir fotografijos negatyvai, pozityvai ar kiti informacijos masyvai), taip pat bet koku būdu ar priemonėmis padarytos tokios informacijos laikmenų kopijos¹².

1.2. Bendrosios dokumento sampratos teisinė reikšmė baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso teisės ir kriminalistikos kontekste

Tikslus ir aiškus procesinės dokumento sąvokos atskleidimas turi nemažą reikšmę ne tik įrodymų teorijoje, bet ir praktikoje, kadangi padėtų geriau suprasti dokumentų, kaip įrodymų šaltinių, esmę, o tai savo ruožtu padėtų gerinant ikiteisminio tyrimo įstaigų ir teismų darbo, taip pat viso baudžiamojo proceso kokybę, nusikalstamų veikų tyrimo kokybę.

Baudžiamosios teisės vadovėlyje dokumentas aiškinamas kaip materialus objektas, kuriame užfiksuota kokia nors informacija¹³. Informacija suprantama kaip duomenys apie asmenis, daiktus, faktus, įvykius, reiškinius ir procesus, nesvarbu, kokia jų išraiškos forma¹⁴. Deja, mūsų šalies teisinėje bazėje „informacijos“ sąvoka kol kas nėra nuosekliai išaiškinta. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – LR CK) 1.97 str. 1 d. tarp civilinių teisių objektų paminėta informacija, bet jos esmė neatskleista, nėra jokio komentaro, nusakančio informacijos kaip teisinės kategorijos turinį. Specialioje literatūroje informacija traktuojama

¹¹ Palskys. E. Kriminalistinis dokumentų tyrimas. Vilnius, 1978, p. 8-9;

¹² Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas Nr. IX-1908, 2003-12-16, Valstybės žinios., 2004, Nr. 4-29;

¹³ Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 2 knyga. Vilnius: Eugrimas, 2000, p. 58;

¹⁴ Čaikovski A. Balti tinklai-juodi pinigai//Justitia, 1999, Nr. 5-6, p. 34 ;

kaip nematerialaus pobūdžio žinių apie faktus atspindėjimo forma¹⁵. Tuomet dokumentas - tokių žinių materialu laikmena. Pagal turinį, arba žinių pobūdį, dokumentai skirstomi į mokslinius techninius (patentai, brėžiniai, schemas), teisinius (sutartys, teismo sprendimai, juridinių faktų konstatavimo aktai), valdymo tvarkos (įsakymai, instrukcijos), privačius (laiškai, dienoraščiai) ir kitus. Pagal dokumento materializavimo formą gali būti skirstomi: 1) rašytiniai aktai; 2) raštai akliesiems; 3) oficialūs dokumentai; 4) garso ir vaizdo įrašai; 5) elektroniniai raštai; 6) šiuolaikinių technologijų kūriniai (pvz., SMS pranešimai, magnetinės kortelės, plastikiniai žetonai ir pan.). Vėl susiduriame su dokumento turinio ir formos skyrimu ir vienove. Jei dokumentas - materialus žinių šaltinis, kyla klausimas, ar visos žinios turi reikšmę baudžiamojoje teisėje? Kokią įtaką turi dokumento turinys įrodinėjimo procese? Ar dokumento forma turi reikšmės baudžiamojoje teisėje, koks formos vaidmuo? Tai, kad baudžiamajame įstatyme nėra dokumento definicijos ir kol kas nėra galiojančio Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso specialiosios dalies komentaro, komplikuoja atsakymus į šiuos klausimus. Tuo tarpu tarpukario Lietuvos baudžiamojo statuto dokumento sąvoka atspindi esminius dokumento požymius: „1. Dokumentas turi būti liudijimo pobūdžio ne tik subjektyviai, vadinasi, ne tik žmogui, kuris jam tokią reikšmę teikia, bet ir objektyviai - visiems kitiems. 2. Padirbimas nepareina nuo medžiagos, iš kurios pagamintas dokumentas, vadinasi, vis viena, ar tai bus popirusas, drobė, cerata, metalas, medis, akmuo ar dar kuri kita medžiaga; viskas pareina nuo esmės to dokumento, kuris padirbamas. (...) 3. Padirbamasis dokumentas turi iš viso tiktai teisėms įrodyti (...)“¹⁶. Taigi dokumentas suprantamas kaip objektyvių teisių liudijimas nepriklausomai nuo jų fiksavimo medžiagos. Esminis formos reikalavimas - materialumas, t. y., jutiminis egzistavimas.

Šiandieninėje teismų praktikoje galima surasti netiesioginį dokumento sąvokos išaiškinimą: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. kovo mėn. 20 d. nutartyje kasacinėje byloje Nr. 2K-153 parašyta, kad dokumentai, kadangi surašyti įmonės vardu, liudija juridinę reikšmę turinčius faktus¹⁷. Kitoje, 2003 m. gruodžio mėn. 30 d. nutartyje kasacinėje byloje Nr. 2K-762 pažymėta: kasatoriaus teiginys, kad paskolų sutartys nėra oficialūs dokumentai, nes jos, anot kasatoriaus, neturėjo jokių juridinių pasekmių, taip pat nepagrįstas¹⁸. Aptariamasis sutartis V.B. pateikė valstybės institucijai - valstybinei mokesčių inspekcijai kaip priedą prie brangų turta įsigijusio asmens pajamų deklaracijos. Jomis buvo siekiama patvirtinti faktą, kad pajamos,

¹⁵ Tamašauskienė A. Dokumento samprata ir jos reikšmė nusikalstamos veikos kvalifikavimui// Jurisprudencija, 2004, Nr. 60(52), p. 125;

¹⁶ Baudžiamasis Statutas su papildomais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais. Spaudai parengė M. Karolis. Kaunas, 1934, p. 351;

¹⁷ LAT BBS kolegijos 2001 m. kovo 20 d. nutartis b.b. A.Čipai A.Vaisas V.Vyšniauskas J.Tereškovas G.Verpetinskas pagal BK 207 str. 2 d. BK 329 str. BK 275 str. 3 d. BK 329 str. BK 207 str. 2 d. BK 329 str. BK 207 str. 2 d. BK 275 str. 3 d.,Nr. 2K-153/2001,kat. S-2.1.2.1.8.5. S-2.1.2.1.5;

¹⁸ LAT BBS kolegijos 2003 m. gruodžio 30 d. nutartis b.b. V.Brazdžiūnas pagal BK 300 str. 1 d., BK 220 str. 1 d., Nr. 2K-762/2003, kat. S – 2.1.2.1.29;

panaudotos deklaruojamo pastato statybai, buvo gautos teisėtai (pinigus paskolinant toks faktas neabejotinai turi juridinę reikšmę, nes neteisėtu (nusikalstamu) būdu gautų pinigų naudojimas ūkinei veiklai yra nusikaltimas - pinigų plovimas. Taigi dokumento reikšmė siejama visų pirma su jo turiniu - su teisiniu faktu, kurį išreiškia dokumentas. Teisinio fakto išreiškimo forma neturi kokios nors svarbios įtakos dokumento suvokimui. Dokumentui parengti gali būti panaudotas ne tik popierius, bet ir kitokia medžiaga: fotopopierius, garso ir vaizdo juostos, kompaktinės plokštelės, audinys ir kita¹⁹.

Faktiškai nei vienoje baudžiamojoje byloje įrodinėjimo proceso metu patvirtinant arba paneigiant aplinkybes, turinčias reikšmės bylai teisingai išspręsti, neapsieinama be įvairių dokumentų. Tai rodo, kad dokumentai yra itin svarbi ir dažnai naudojama įrodinėjimo priemonė baudžiamajame procese.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso įstatymai įtvirtina dvi pagrindines dokumentų, kaip įrodinėjimo priemonių (įrodymų šaltinių), naudojimo formas:

1) dokumentai pripažįstami savarankiška įrodinėjimo priemone, savarankišku įrodymų šaltiniu, t.y. jiems suteikiama savarankiška įrodomoji reikšmė (dar vadinami įrodomaisiais, arba procesiniais dokumentais);

2) dokumentai laikomi daiktais, turinčiais reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti (dokumentai – daiktai, arba daiktiniai dokumentai).

Įrodymų klasifikacijos pagal įrodomosios informacijos perteikimo būdą požiūriu dokumentai gali būti tiek asmeniniai, tiek daiktiniai įrodymai. Abi nurodytos dokumentų panaudojimo baudžiamajame procese formos patenka į dokumento sąvoką, nes pačia bendriausia prasme dokumentas apibrėžiamas kaip materialus žinių šaltinis, kuriame užfiksuotos tam tikros žinios, pavyzdžiui, piešinys, nuotrauka, kino juosta²⁰, arba tiesiog kaip bet koks materialus objektas, kuriame bet koku būdu ir bet kokiais ženklais užfiksuota kokia nors informacija. Baudžiamojo proceso įstatymų analizė rodo, kad procesiškai dokumento sąvoka sietina tik su pirmąja iš minėtų dokumentų panaudojimo baudžiamajame procese formų. Baudžiamojo proceso teisės specialistas Vyšinskis A. pabrėžęs, kad nepaisant to, jog baudžiamojo proceso įstatymai skiria daiktinius įrodymus ir rašytinius dokumentus, laikydami juos atskiromis įrodymų rūšimis, dokumentai tėra tik ypatinga (*sui generis*) daiktinių įrodymų rūšis²¹. Tokia nuomonė anksčiau sulaukė palaikymo ir kai kurių kitų autorių darbuose, grindžiant dokumentų ir daiktinių įrodymų skirtumo sąlyginu pobūdžiu.²²

¹⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 245;

²⁰ Vaitkevičiūtė V. Tarptautinių žodžių žodynas, Vilnius, 2001, p. 226 ;

²¹ Вишинский А. Я. Теория судебных доказательств в советском праве. Москва, 1950, p. 278-285;

²² Шаламов М.П. Теория улик. Москва, 1960, p. 155 ;

Nuostata dokumentus traktuoti kaip vieną iš daiktinių įrodymų rūšių gali būti paaiškinta labai paprastai, t.y. tuo, kad dokumentas taip pat yra materialus, daiktinis objektas. Antra vertus, jau kai kurie žymūs XIX a. pabaigos – XX a. pradžios rusų teisininkai, manydami, kad dokumentas dažniausiai yra daiktinis įrodymas, pripažino, jog tam tikrais atvejais jis gali turėti ir savarankišką įrodomąją reikšmę, pavyzdžiui, kai jis yra: 1) oficialus daiktinio įrodymo aprašymas; 2) dokumentas, patvirtinantis (atkuriantis) žodinį paaiškinimą ar pareiškimą, arba; 3) dokumentas, tam tikrais retais atvejais, pakeičiantis tokį paaiškinimą (pareiškimą)²³. Negana to, net tie autoriai, kurie, manė, „kad dokumentų ir daiktinių įrodymų skirtumas yra tik sąlyginis, kartu iš esmės pripažino ir tai, kad, atsižvelgiant į įrodymų šaltinio ir įrodomojo fakto santykį, toks skirtumas vis dėlto egzistuoja“²⁴. Rinkevičiaus J. nuomone, jog dokumentus visais atvejais laikyti tik viena iš daiktinių įrodymų rūšių, jiems nesuteikiant savarankiškos įrodomosios reikšmės nėra teisinga. Pažymėtina, kad dokumente įrodomoji informacija fiksuojama tik po to, kai pereina per dokumentą sukūrusio asmens sąmonę, o daiktinių įrodymų atveju ji kokiam nors materialiam objekte užfiksuojama tiesiogiai, iš karto²⁵.

Dauguma baudžiamojo proceso teisės specialistų mano, jog procesinė dokumento sąvoka yra sietina su reikalavimu dokumentui būtinai patvirtinti tam tikrus juridinius faktus, su juo gebėjimu sukurti, pakeisti ar panaikinti tam tikrus teisinius santykius. Pavyzdžiui, teigiama, kad procesinė dokumento, kaip savarankiško įrodymų šaltinio, sąvoka apima tik tam tikrų įstaigų oficialius dokumentus, išduotus patvirtinti aplinkybes, kurias nustatyti yra tokių įstaigų kompetencija (pažymas, charakteristikas ir pan.)²⁶. Anksčiau buvo įprasta dokumento sąvoką baudžiamajame procese sieti tik su tam tikrais rašytiniais aktais, būtinu dokumento požymiu nurodant rašytinę jo formą. Teisės literatūroje tokie rašytinės formos aktai dar buvo vadinami bendru rašytinių įrodymų vardu, reiškusiu kiekvieną objektą, kuriame rašmenimis ar kokiais nors kitais sutartiniais ženklais ar simboliais išdėstyta žmogaus mintis²⁷.

Tokios koncepcijos laikėsi Polianskis N., Liublinskis P., Rezepovas V., Jakovlevas J., Čelcovas M., ją ginė Larinas A. ir kiti. Čelcovas M. nepripažįsta dokumentais fotonuotraukų, piešinių, negatyvų, kino juostų ir kitokių nerašytinių objektų, nes priešingas aiškinimas, jo nuomone, neatitinka nei įstatymo nuostatų, nei dokumentų, kaip ypatingos įrodinėjimo priemonės, procesinės prasmės, kadangi kiekvienas dokumentas išreiškia tam tikrą mintį,

²³Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. Т. 2. Санкт Петербург, 1996, p. 308-313; Викторский С. И. Русский уголовный процесс. Москва, 1997, p. 325-328;

²⁴Шаламов М.П. Теория улик. Москва, 1960, p. 155;

²⁵Rinkevičius J. Dokumentų sąvoka baudžiamajame procese. Pagrindiniai reikalavimai pripažįstant dokumentus įrodymais //Teisė, 2004, Nr. 52, p. 2 ;

²⁶Тетерин В. С. О способах собирания доказательств в уголовном процессе//Правоведение, 1964, Nr. 2, p. 69;

²⁷Чельцов М.А. Советский уголовный процесс. Москва, p. 206; Ларин А.М. Работа следователя с доказательствами. Москва, 1966, p. 64-65;

vienodai suprantamą visiems mokantiems skaityti ir klausantiems skaitomo dokumento, o fotonuotrauka ar piešinys, nors ir vaizduoja tam tikrą apibrėžtą objektą, tačiau sudaro prielaidas labai įvairiems jo aiškinimams ir todėl gali būti tik iliustracinė medžiaga²⁸. Dažnai galimybė duomenis apie faktus, įvykius ar reiškinius dokumentuoti fotografavimo, filmavimo ar garso įrašymo būdu buvo neigiama dėl to, kad fotonuotraukos, kino juostos, magnetinės juostelės esą tėra elementarus tam tikrų objektų atspindys, kuris iš esmės skiriasi nuo dokumente kalbos priemonėmis įtvirtinamo žmogaus sąmonės apdoroto subjektyvaus psichinio tam tikrų faktų, įvykių ar reiškinių atspindėjimo²⁹.

Dokumento samprata, akcentuojanti tik jo rašytinę formą, buvo ypač priimtina praėjusio šimtmečio pirmosios pusės ir vidurio TSRS, vadinasi, ir Lietuvos, teisei. Toks suvokimas labiausiai atitiko tuometinės baudžiamojo proceso teisės normas, nes senesnės redakcijos baudžiamojo proceso įstatymuose³⁰ įtvirtindamas dokumentus kaip savarankiškas įrodinėjimo priemonės įstatymo leidėjas vartojo terminus „tardymo ir teismo veiksmų protokolai“ bei „rašytiniai dokumentai“, kurie ir leido dokumento sąvoką baudžiamajame procese sieti tik su rašytiniais aktais (procesu veiksmų protokolais, įvairiomis pažymomis, kaltinamųjų charakteristikomis, laiškais, dienoraščiais, važtaraščiais ir kt.).

Rinkevičiaus J. nuomone, dokumentų vien kaip rašytinių aktų traktuotė formuluojant procesinę dokumento sąvoką yra akivaizdžiai per siaura, nes taip nepagrįstai būtų apsunksinta ar net eliminuojama galimybė įrodinėjimo procese naudoti visus kitus materialius objektus, kuriuose informacija apie tam tikrus įvykius, faktus ar reiškinius užfiksuota ne rašto, o įvairiais grafiniais, vaizdiniais ar kitais ženklais bei simboliais, garsiniais, magnetiniais, lazeriniais, elektroniniais įrašais ar kitais panašiais būdais³¹.

Dokumentais baudžiamajame procese jau pripažįstami ne tik rašytinės, bet ir bet kurios kitos formos aktai. Visiškai pagrįsta teisės literatūroje pareikšta nuomonė, kad fotonuotrauka, kino juosta, vaizdo ar garso įrašas, rašymo ar piešimo įrenginio pagalba sukurtas dokumentas taip pat fiksuoja žmogaus mintis, nes fotografavimo, filmavimo, vaizdo ar garso įrašymo ar kitokio įrenginio veikimas visada yra nulemtas žmogaus, siekiančio tiksliau užfiksuoti kokį nors faktą, tuo labiau, kad foto, kino, vaizdo, garso dokumentai ar tam tikro įrenginio rodmenys gali būti pakeisti ir paprastu aprašymu³².

²⁸Челцов М.А. Советский уголовный процесс. Москва, 1962, p. 206;

²⁹Эйсман А.А. О понятии вещественного доказательства и его соотношении с понятиями доказательств других видов. // Сб. Вопросы предупреждения преступности. Москва, 1965, № 1, p. 97; Лисиченко В. К. Юридическое понятие документа и его значение // Криминалистика и судебная экспертиза. 1972, № 9, p. 181-182;

³⁰Palskys. E. Kriminalistinis dokumentų tyrimas. Vilnius, 1978, p. 11; Galkinas B.A., Kalašnikova N. J. Baudžiamasis procesas. Vilnius, 1951, p. 44-45;

³¹Rinkevičius J. Dokumentų sąvoka baudžiamajame procese. Pagrindiniai reikalavimai pripažįstant dokumentus įrodymais // Teisė, 2004, № 52, p. 4 ;

³²Пихасов В. И. Использование документов в доказывании. Ташкент, 1977, p. 8 ;

Vinbergo A., Arsenjevo V., Minkovskio G. ir kt. autorių nuomone, apibendrinta monografijoje „Įrodymų teorija tarybiniame baudžiamajame procese“, dokumentu laikytinas materialus objektas, kuriame oficialus asmuo ar pilietis visuotinai priimtinu (visiems suprantamu) arba nustatytu specialios rūšies dokumentams būdu įtvirtino informaciją apie aplinkybes, turinčias reikšmės bylai teisingai išspręsti³³.

LR BPK 91 str. ir 95 str. dispozicijose yra pateikiami pagrindiniai dokumento, ir kaip savarankiškos įrodinėjimo priemonės, ir kaip daiktinio įrodymo, požymiai:

- * materialus dokumento pobūdis;
- * dokumento autorius;
- * įrodomosios informacijos užfiksavimo dokumente būdas;
- * dokumento turinys.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – LR BPK) 91 ir 95 str. išdėstytas dokumento apibrėžimas iš esmės visais aspektais atitinka šiuolaikinį dokumento procesinį apibūdinimą įrodymų teorijoje.

Materialaus dokumento pobūdžio požymis rodo medžiagą, materialų objektą, kuriame fiksuojamos tam tikros žinios, t.y. objektą, kuriame sukuriamas ar pagaminamas dokumentas. Dažniausiai tai yra paprasčiausias popieriaus lapas, tačiau tokia medžiaga gali būti ir fotojuosta, kino, magnetinė vaizdo ar garso juosta, fotopopierius, audeklas ir bet koks kitas materialus objektas, kuriame atitinkamu būdu gali būti užfiksuota bylai reikšminga informacija.

Analizuojant LR BPK 95 str. matome, jog įstatymo leidėjas apibrėždamas dokumento, kaip įrodomosios priemonės, požymius, akcentuoja dėmesį į jį sukūrusį ar išdavusį asmenį. Įstatymo formuluotė rodo, kad dokumento autoriumi gali būti kiekvienas fizinis ar juridinis asmuo – Lietuvos Respublikos ar užsienio valstybės pilietis, asmuo be pilietybės, valstybės ar savivaldybės institucijos, visų rūšių įmonės, įstaigos, organizacijos, įvairios visuomeninės organizacijos, draugijos ir kitokios įstaigos bei jų kompetentingi atstovai. Vienintelis šiuo požiūriu dokumentams keliamas reikalavimas yra tas, kad jame fiksuojama atitinkama informacija turi būti išdėstyta pagal dokumentą sukūrusios ar išdavusios institucijos ar pareigūno kompetenciją, ar neviršijant atskiro fizinio asmens įgaliojimų ir faktinio informuotumo³⁴.

Aptariamas dokumento požymis taip pat rodo, kad dokumentas – visų pirma suvoktos, mąstymo procesais pagrįstos žmogaus veiklos rezultatas, nes įrodomoji informacija, prieš užfiksuojant atitinkamame dokumente kaip tam tikrame materialiam objekte, pirmiausia vienaip ar kitaip suvokiama ir apdorojama pareigūno, kurios nors įstaigos darbuotojo ar

³³Теория доказательств в советском уголовном процессе. Москва, 1973, p. 664.;

³⁴ Palskys E. Kriminalistinis dokumentų tyrimas. Vilnius, 1978, p. 12 ;

tiesiog paprasto piliečio, t.y. gyvo žmogaus, sąmonėje. Taigi šis dokumento požymis iš dalies nulemia dokumentų priskyrimą prie asmeninių įrodymų.

Įstatymų leidėjas LR BPK 96 str. 2 d. nurodė, jog dokumentai ir kiti įrašai laikomi daiktais, jei jie turi šio Kodekso 91 str. nurodytų požymių.³⁵ Taigi, analizuodami dokumento, kaip daikto, turinčio reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, sąvoką, matome, jog ypatingas dėmesys yra skirtinas ne tiek dokumento autoriui (nors šis požymis pagal BPK 96 str. 2 d. taip pat įeina), bet ir dokumento kilmei. LR BPK 91 str. dispozicijoje nurodoma, jog toks dokumentas turėtų būti nusikalstamos veikos padarymo įrankiu ar priemone, nusikalstamos veikos objektu ar objektu, ant kurio išliko nusikalstamos veikos pėdsakai. Manome, jog šis požymis yra esminis, leidžiantis išskirti dvi pagrindines dokumentų, kaip įrodinėjimo priemonių (įrodymų šaltinių), naudojimo formas.

Įrodomosios informacijos užfiksavimo dokumente būdas. Trečias požymis apibūdina įrodomosios informacijos įtvirtinimo dokumente būdą ir priemones. Labiausiai paplitęs yra atitinkamas informacijos fiksavimas rašto ženklais – raidėmis, skaitmenimis ir pan. Tačiau įvairūs duomenys apie tam tikrus faktus, įvykius ar reiškinius dokumente gali būti užfiksuoti ir įvairiais grafiniais, vaizdiniais ir kitokiais ženklais, garso, magnetiniais, lazeriniais, elektroniniais įrašais. *Tai akivaizdžiai patvirtina LR BPK 96 str. 1 d. išvardintos dokumentų, turinčių reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, rūšys:*

* apžiūros, kratos, poėmio, parodymo atpažinti, parodymų patikrinimo vietoje, eksperimento ar kitų proceso veiksmų protokolai, taip pat teismo teisiamojo posėdžio protokolai;

* įstaigų, įmonių, organizacijų dokumentai: raštai, pažymos, apskaitos dokumentai, posėdžių protokolai ir kiti oficialūs dokumentai;

* privatūs fizinių asmenų raštai, pareiškimai, prašymai, skundai, laiškai, dienoraščiai ir kiti asmeninio pobūdžio rašiniai;

* magnetiniai, lazeriniai ir elektroniniai įrašai: garso ir vaizdo juostos, kompaktinės plokštelės ir kitos elektroninės informacijos laikmenos;

* kiti materialūs objektai, kuriuose grafiniais arba kitokiais ženklais užfiksuota informacija, turinti reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti.

Kaip matome, įrodomoji informacija dokumente gali būti įtvirtinama bet koku būdu, leidžiančiu išsaugoti ir vienareikšmiškai perduoti jo turinį. Tai dokumentą sukuriantis žmogus gali padaryti tiek tiesiogiai, tiek panaudodamas specialias technines priemones, pavyzdžiui, fotoaparata, garso ar vaizdo įrašymo įrenginį, kompiuterį ir pan., tiek visiems žmonėms, tiek tam tikrų kategorijų asmenims, turintiems specialių žinių, suprantamu būdu,

---

³⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas// Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341 (su pakeitimais ir papildymais iki 2006 m. birželio 1 d., įstatymu Nr.X-636, Valstybės žinios, 2006, Nr. 68-2494);

būdingu tik tam tikros rūšies dokumentams (pavyzdžiui, statybinė, technologinė dokumentacija, tam tikrų prietaisų parodymus fiksuojantys dokumentai)³⁶.

LR BPK 96 str. 1 d. analizė leidžia dokumentus, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti suskirstyti į šias rūšis:

- 1) oficialūs dokumentai;
- 2) asmeninio pobūdžio rašiniai;
- 3) kiti materialūs objektai, kuriuose įvairiais būdais yra užfiksuota informacija, turinti reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti.

Dokumento turinys, reiškiantis dokumente užfiksuotą informaciją, tačiau ne bet kokią, o tik tą, kuri gali:

<u>LR BPK 91 str.</u>	<u>LR BPK 95 str.</u>
Daiktai, turintys reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti.	Dokumentai, turintys reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti.
... gali būti priemonėmis nusikalstamai veikai atskleisti ir kaltininkams nustatyti arba kaltinimui paneigti ar atsakomybei palengvinti.	... galinčią padėti atskleisti nusikalstamą veiką ir nustatyti su šia veika susijusias aplinkybes ³⁷ .

Šis požymis rodo būtinumą dokumento ir visos baudžiamosios bylos ryšį. Dokumento *leistinumas* apibūdina jo tinkamumą naudoti įrodinėjimo procese dėl to, kad jis gautas teisėtai būdais.

Įstatymų leidėjas nustato tokius dokumento, kurį paima naudoti įrodinėjimo procese, leistinumą reikalavimus: 1) dokumente užfiksuotos informacijos šaltinio žinojimo ir galimybės patikrinti šį šaltinį ir minėtą informaciją; 2) dokumento autoriaus (sudarytojo) kompetencijos ar faktinio informuotumo; 3) įstatymų nustatytų dokumentų rinkimo ir atsiradimo baudžiamojoje byloje taisyklių laikymosi.

Analizuojant šiuos reikalavimus iš karto galime nurodyti, jog pirmieji du reikalavimai būtini, t.y. reikšmingi, kai kalbame apie dokumentą, kaip įrodomąją priemonę (vad. procesinį dokumentą). Pavyzdžiui, pagal pirmą dokumentų leistinumą reikalavimą, dokumente užfiksuota informacija negali būti anoniminė, o dokumento sudarytojas ar atitinkamų žinių šaltinis turi būti žinomas, nes antraip nebus galima patikrinti tiriamos informacijos tikrumo. Dėl šios priežasties anoniminių duomenų naudojimas įrodinėjimo procese yra neleistinas, o dokumentas, kurio autorius nežinomas ir negali būti nustatytas, apskritai nelaikytinas dokumentu procesiniu požiūriu. Antai teisės literatūroje vieningai teigiama, kad anoniminis laiškas, pareiškimas ar kitoks nepasirašytas dokumentas neturi

³⁶Пихасов В. И. Использование документов в доказывании. Ташкент, 1977, р. 8; Теория доказательств в советском уголовном процессе / Отв. Ред. Жогин. Москва, 1973, р. 664-668;

³⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, patvirtintas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, įsigaliojęs 2003 m. gegužės 1 d. (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais iki 2006 m. gruodžio 12 d. įstatymu Nr. X-970 ir Nr. X-971);

įrodomosios reikšmės, išskyrus, kai jame esama nusikalstamos veikos pėdsakų, pavyzdžiui, melagingų, šmeižikiškų, įžeidžiančių teiginių ir pan., šiais atvejais toks objektas laikytinas daiktiniu įrodymu (daiktu, turinčiu reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti)³⁸.

Dokumentų leistinumą reikalaujama apibūdinti dviem aspektais: pirma, leistinas naudoti įrodinėjimo procese yra tik tas dokumentas, kuris gaunamas ir byloje atsiranda baudžiamojo proceso įstatymų numatytais būdais, antra, turi būti griežtai laikomasi įstatymų nustatytų šių dokumentų gavimo būdų procesinių taisyklių, t.y. tam tikros procesinės formos. Šis dokumentų leistinumą reikalaujama tiesiogiai išvedamas iš LR BPK 20 straipsnio 4 dalyje įtvirtintos bendrosios įrodymų leistinumą nuostatos, kad įrodymais gali būti tik teisėtai būdais gauti duomenys. Dokumentų, turinčių reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, rinkimas ir atsiradimas baudžiamojoje byloje galimas visais LR BPK numatytais įrodymų rinkimo būdais, o jų yra trys: a) proceso veiksmai; b) daiktų ir dokumentų išreikalavimas (LR BPK 97 str.); c) daiktų ir dokumentų pateikimas (LR BPK 98 str.). Dokumentų, kaip ir kitų įrodymų, rinkimas įstatymo nenumatytais būdais neleistinas.

Pažymėtina, kad kiekvienas dokumentas, turintis reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, visų pirma gali būti surandamas ir paimamas apžiūros, kratos, poėmio ar kitų LR BPK numatytų proceso veiksmų metu. Proceso veiksmai taip pat laikytini ir atskiros dokumentų rūšies – proceso veiksmų (įskaitant teisiąjį posėdį) protokolų (LR BPK 96 str. 1 d. 1 p.) atsiradimo baudžiamojoje byloje būdu. Pripažįstama, kad proceso veiksmai iš esmės yra pagrindinis įrodymų rinkimo ir patikrinimo būdas³⁹, tačiau įrodinėjimo procese, ypač renkant nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti reikšmingus dokumentus, nė kiek nemažesnę reikšmę turi ir kiti du įrodymų rinkimo būdai – jų išreikalavimas ir pateikimas. Iš esmės vadovaujantis LR BPK 97 straipsnio ir 98 str. nuostatomis gali būti išreikalaujamas ar savo iniciatyva pateikiamas faktiškai bet koks dokumentas, turintis reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti.

Įrodinėjimo procese vertinant dokumentų leistinumą svarbu nustatyti, ar buvo laikytasi įstatymo nustatytų procesinių taisyklių renkant ir prie bylos medžiagos pridėdant dokumentus. Laikytis procesinės formos reikalavimų ypač svarbu renkant dokumentus proceso veiksmais, nes proceso įstatymai nustato konkrečias griežtas proceso veiksmų atlikimo taisykles, jų nesilaikant dokumentas gali netekti įrodomosios reikšmės dėl to, kad jis tampa neleistinu naudoti baudžiamajame procese. Pažymėtina, kad įrodinėjimo procese renkant dokumentus proceso veiksmais turi būti laikomasi tų pačių šių veiksmų atlikimo

---

³⁸ Palskys E. Kriminalistinis dokumentų tyrimas. Vilnius, 1978, p.13; Пихасов В. И. Использование документов в доказывании. Ташкент, 1977, p. 53; Теория доказательств в советском уголовном процессе / Отв. Ред. Жогин. Москва, 1973, p. 667;

³⁹ Rinkevičius J. Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai. Vilnius, 1990, p. 29;

procesinių taisyklių kaip ir renkant kitų rūšių įrodymus, jokių išimčių įstatymai čia nenumato, taikytini tie patys procesinės formos reikalavimai – proceso veiksmai atliekami tik tada, kai tam yra atitinkamas faktinis ir juridinis pagrindas, įstatymų numatytu laiku ir reikiamoje vietoje, dalyvaujant įstatymo numatytiems asmenims, atitinkami proceso veiksmai turi atitikti savo paskirtį, juos atliekant turi būti užtikrinta asmens teisių ir teisėtų interesų apsauga, laikantis nustatytos formos turi būti fiksuojami šių veiksmų eiga ir rezultatai ir pan.⁴⁰.

Be apibūdintų bendrųjų dokumentų leistinumų reikalavimų, įrodinėjimo procese vertinant dokumentų tikrumą dažnai reikia nustatyti, ar buvo laikytasi ir tam tikrų specialių jų leistinumų reikalavimų, pavyzdžiui, kai susiduriama su dokumentų kopijomis, vertimais ir pan. Dokumento ir jo kopijos santykis iš esmės atitinka pirminio ir išvestinio įrodymų santykį. Dokumento sąvoka faktiškai apima ir jo kopijos supratimą. Tiek baudžiamojo proceso teorijoje⁴¹, tiek praktikoje pripažįstama, kad įrodinėjimo procese dokumentų kopijos gali būti naudojamos lygiai taip pat kaip ir jų originalai, be kita ko, ir originalo tikrumui patikrinti ar jam patikslinti, pakeisti nesantį ar net prarastą originalą. Dokumentų kopijų leistinumų klausimas kaskart sprendinamas atsižvelgiant į visas bylos aplinkybes ir surinktus įrodymus (apie tai, ar tirdami dokumento klastojimo faktą, galime vadovautis įtariamai suklastoto dokumento kopija, plačiau analizuosime kitose darbo dalyse, pvz., medžiagos dokumentinei ekspertizei paruošimas).

Apibendrinant galime daryti išvadą, jog dokumentas baudžiamojoje byloje turi atitikti iš esmės tuos pačius visiems įrodymams bendrai keliamus leistinumų reikalavimus. Tai reiškia, kad su byla susijęs tik toks dokumentas, kuriuo įrodinėjama bent viena bylai reikšminga aplinkybė, pavyzdžiui, veikos padarymo aplinkybės, asmens kaltę pagrindžiančios ar paneigiančios aplinkybės, atsakomybę lengvinančios ar sunkinančios bei kitos asmens atsakomybės laipsniui ir pobūdžiui turinčios įtakos aplinkybės.

Toks dokumento apibrėžimas priimtinas ne tik baudžiamosios teisės, bet ir kitoms teisės šakoms, nes gana tiksliai atskleidžia teisinę dokumento esmę bei paskirtį - būti teisiškai reikšmingos informacijos materialiu šaltiniu.

Pabrėžtina, jog **kriminalistinio tyrimo objektu** yra dokumentai - daiktiniai įrodymai. Todėl skirti šią dokumentų rūšį nuo kitų dokumentų, kurie nėra daiktiniai įrodymai, svarbu ne tik teoriniu procesiniu, bet ir praktiniu kriminalistiniu požiūriu. Nuo to, kuriai įrodymų rūšiai bus priskirtas konkretus dokumentas, priklauso procesinė to dokumento įforminimo tvarka ir jo, kaip įrodymų šaltinio, įvertinimo ypatybės.

---

⁴⁰Теория доказательств в советском уголовном процессе / Отв. Ред. Жогин. Москва, 1973, р. 386-391; Rinkevičius J. Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai. Vilnius, 1990, p. 31-32;

⁴¹Галкин В.М. Средство доказывания в уголовном процессе. Москва, 1967, р. 42;

Nusikalstamumo prevencijos centro Lietuvoje statistinėje ataskaitoje nurodyta, kad vien tik per vienerius metus nuo 2002 m. sausio 1 d. iki 2003 m. sausio 1 d. užregistruota 1921 nusikaltimų, kvalifikuojamų pagal 1961 m. BK 207 str. „Oficialaus dokumento suklastojimas ar suklastoto oficialaus dokumento realizavimas ar panaudojimas“. Buvo nustatyta tik 410 asmenų, įtariamų padariusių minėtą nusikaltimą⁴². Ataskaitoje kalbama tik apie oficialių dokumentų klastojimą, o kiek buvo suklastota neoficialių, bet svarbių dokumentų? Kriminalistikoje dokumentas (lot. „*documentum*“ - įrodymas, paaiškinimas, pavyzdys) suprantamas kaip materialus objektas, kuriame sutartinių ženklų, simbolių, natūralia arba dirbtine kalba užfiksuoti duomenys apie faktus⁴³. Kitaip tariant, dokumentais laikomi materialūs objektai, kuriuose tam tikru būdu įtvirtinta informacija apie bylai reikšmingas aplinkybes ir faktus. Skiriami rašytiniai, grafiniai, fotodokumentai, kino dokumentai ir vaizdo dokumentai⁴⁴.

Apibendrinant, galima išskirti reikšmingus dokumento požymius teisine prasme - tai formos ir turinio vienovė. Formos prasme dokumentas - tai materialus dalykas, turinio - liudijantis tam tikrą faktą. Turiniu dokumentas skiriasi nuo kitų materialinių (rašytinių) informacijos šaltinių: jo esmę sudaro teisiškai reikšminga informacija, duomenys apie teisini faktą. Teisiniai, arba juridiniai, faktai aiškinami kaip gyvenimo įvykiai ir veiksmai, su kuriais teisės normos sieja teisinių santykių atsiradimą, pasikeitimą ir nutraukimą⁴⁵. Taigi teisinį dokumento apibrėžimą būtų galima apibrėžti taip: *dokumentas - tai materialus teisinio fakto liudijimas*.

1.3. Dokumentų klasifikavimas, rūšys. Suklastoto dokumento samprata

Analizuojant baudžiamojo proceso specialistų teorijoje išsakytus pasisakymus dokumentų, baudžiamojo proceso aspektų, skirstymo į rūšis, aspektu, galime išskirti šiuos dokumentų klasifikavimus⁴⁶:

I. Pagal paskirtį ir dokumentų surašymo tvarką bei aplinkybes:

- 1) ikiteisminio tyrimo ir teismo veiksmų, kuriuos atliekant renkami įrodymai;
- 2) įvairūs šių protokolų priedai (planai, schemas, fonotruaškos ir kt.);
- 3) tarnybiniai pranešimai, pažymos ir kiti dokumentai, surašyti ikiteisminio

tyrimo tyrėjo, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo ir teismo, susiję su procesu baudžiamojoje byloje;

⁴² www.nplc.lt . Ataskaita apie nusikaltimus, padarytus Lietuvos Respublikoje per 2002 m. 12 mėnesių. 2004.;

⁴³ Белкин Р. С. Криминалистика. Краткая энциклопедия. Москва, 1993, p. 24;

⁴⁴ Курарка Е. Malevski H., Palskys E., Kuklianskis S. Kriminalistikos technikos pagrindai. Vilnius: LTA, 1998, p. 171;

⁴⁵ Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000, p. 217;

⁴⁶ Palskys E. Kriminalistinis dokumentų tyrimas. Vilnius, 1978, p. 14-15;

4) kita medžiaga, surinkta pradedant ikiteisminį tyrimą;

5) dokumentai, išduoti institucijų (įmonių, įstaigų, organizacijų) ikiteisminio tyrimo institucijoms ar teismui reikalaujant ar proceso dalyviams prašant.

II. Pagal kilmę:

1) dokumentai išduoti valstybinių, visuomeninių įmonių, įstaigų, organizacijų (dar vadinami oficialiais dokumentais);

2) dokumentai surašyti fizinių asmenų (dar vadinami privačiais dokumentais).

Tai pareiškimai, prašymai, skundai ir kt.

III. Pagal informacijos įtvirtinimo būdą:

1) rašytiniai – tai raidiniai, skaitmeniniai, įvairiais simboliais išreikšti tekstai, parašyti ranka įvairiomis priemonėmis ir ant įvairių medžiagų arba išspausdinti spausdinimo priemonėmis;

2) grafiniai – tai brėžiniai, planai, schemos, grafikai, diagramos, eskizai ir t.t.;

3) fotodokumentai (negatyvai, fotonuotraukos, diapozityvai);

4) kino dokumentai (kino filmai, kino juostos);

5) fonodokumentai (garso įrašai).

IV. Įrodymų teorijos požiūriu aktualus yra dokumentų skirstymas į:

1) originalus;

2) nuorašus (dokumentų nuorašams, išrašams, kopijoms juridinė reikšmė suteikiama tik tuo atveju, jei jie yra nustatyta tvarka patvirtinti).

V. Kriminalistiniu požiūriu dokumentus galima suskirstyti pagal nusikalstamos veikos įgyvendinimo ir nusikaltimo darymo būdo stadijas:

1) dokumentus, naudojamus ruošiantis nusikaltimui,

2) dokumentus, naudojamus darant nusikaltimus,

3) juos slepiant.

VI. Kriminalistinėje praktikoje dokumentai dar yra skirstomi į:

1) tikrus dokumentus;

2) suklastotus (netikrus, padirbtus, sufalsifikuotus) dokumentus.

Tikras dokumentas yra toks, kuris surašytas, laikantis nustatytos arba patvirtintos formos, turi visus rekvizitus, o jame išdėstytos ar patvirtintos žinios yra tikros, teisingos. Tikras dokumentas gali būti galiojantis (šiuo laiku turintis teisinę galią) ir negaliojantis (tai nors ir tikras dokumentas, bet dabartiniu metu jis nebeturi teisinės galios, nes, pavyzdžiui, pasibaigė jo galiojimo terminas ir pan.).

Suklastoti dokumentai – tai ištiesai pagaminti netikri dokumentai, taip pat tikri dokumentai, kurių turinys pakeistas, pataisant tekstą, prirašant naujo teksto, padirbant

pareigūno parašą, įrašant netikrus duomenis ir pan.⁴⁷. Taigi suklastoti yra tokie dokumentai, kurių turinys arba rekvizitai yra netikri, neatitinka tikrovės.

Skiriamos dvi dokumentų klastojimo rūšys: *intelektualusis ir materialusis klastojimas*. *Intelektualaus dokumento klastojimo* atveju išduodami dokumentai yra teisingai įforminti, turi visus rekvizitus, esti surašyti ant tikro atitinkamos įstaigos, įmonės, organizacijos blanko ir patvirtinti tos įstaigos antspaudu, bet tų dokumentų turinys yra melagingas. Toks suklastojimas nustatomas, procesiniu keliu įrodinėjant dokumente išdėstytų faktų melagingumą.

Materialaus klastojimo atveju yra pilnai ar dalinai sukuriamas netikras dokumentas, t.y. į dokumentą vietoje teisingų įrašomi neteisingi, netikri duomenys, keičiami dokumentų rekvizitai ir tekstas, atskiri jo fragmentai ištrinami, išskutami ar kitokiu būdu ištaisomi, padirbami pareigūnų parašai, antspaudų atspaudai, pakeičiama dokumentų surašymo data ir pan. Tai sufalsifikuoti dokumentai kriminalistikoje ir dokumentų ekspertizėje vadinami *iš dalies* suklastotais. Ikteisminio tyrimo ir teismo praktikoje jų pasitaiko daugiausia. Dokumentas gali būti ir visas ištiesai pagamintas asmens. Tąsyk turime *visišką* dokumento suklastojimą. Dėl šio būdo sudėtingumo ir sunkumo asmenys vykdantys nusikalstamą veiką imasi rečiau. Materialusis klastojimas nustatomas kriminalistiniu būdu, tiriant dokumentus ekspertizės įstaigose (apie ekspertizę plačiau bus analizuojama kitame darbo skyriuje).

Atlikta analizė rodo, kad tiek bendrinėje kalboje, taip ir teisės aktuose, naudojama gan plati dokumento sąvoka. *Dokumentas* – tai fiksuota informacija, nesvarbu, koks jos fiksavimo būdas, ir informacijos laikmenos (grafiniai darbai, atlikti įvairiais būdais: parašyti ranka, išleisti spaustuvėje, išspausdinti rašomąja mašinėle, surinkti kompiuteriu, nupiešti ar nubraižyti, vaizdo ar garso įrašai, kompiuterių informacijos laikmenos, kino ir fotografijos negatyvai, pozityvai ar kiti informacijos masyvai), taip pat bet koku būdu ar priemonėmis padarytos tokios informacijos laikmenų kopijos.

Baudžiamosios teisės kontekste dokumentas aiškinamas kaip materialus objektas, kuriame užfiksuota kokia nors informacija. Informacija suprantama kaip duomenys apie asmenis, daiktus, faktus, įvykius, reiškinius ir procesus, nesvarbu, kokia jų išraiškos forma. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso teisė* įtvirtina dvi pagrindines dokumentų, kaip įrodinėjimo priemonių (įrodymų šaltinių), naudojimo formas: 1) dokumentai pripažįstami savarankiška įrodinėjimo priemone, savarankišku įrodymų šaltiniu, t.y. jiems suteikiama savarankiška įrodomoji reikšmė (dar vadinami įrodomaisiais arba procesiniais dokumentais); 2) dokumentai laikomi daiktais, turinčiais reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti (dokumentai – daiktai, arba daiktiniai dokumentai). Be to baudžiamojo proceso teisėje yra

---

⁴⁷ Lietuvos TSR Baudžiamojo kodekso komentaras, Vilnius, 1974, p. 307;

pateikiami pagrindiniai dokumento, ir kaip savarankiškos įrodinėjimo priemonės, ir kaip daiktinio įrodymo, požymiai: materialus dokumento pobūdis; dokumento autorius; įrodomosios informacijos užfiksavimo dokumente būdas; dokumento turinys.

Kriminalistikoje dokumentas - suprantamas kaip materialus objektas, kuriame sutartinių ženklų, simbolių, natūralia arba dirbtine kalba užfiksuoti duomenys apie faktus. Kitaip tariant, dokumentais laikomi materialūs objektai, kuriuose tam tikru būdu įtvirtinta informacija apie bylai reikšmingas aplinkybes ir faktus.

Dokumento – kaip materialaus teisinio fakto liudijimo sąvokos apibrėžimas priimtinas ne tik baudžiamosios teisės, bet ir kitoms teisės šakoms, nes gana tiksliai atskleidžia teisinę dokumento esmę bei paskirtį - būti teisiškai reikšmingos informacijos materialiu šaltiniu.

Suklastoti dokumentai – tai ištiesai pagaminti netikri dokumentai, taip pat tikri dokumentai, kurių turinys pakeistas, pataisant tekstą, prirašant naujo teksto, padirbant pareigūno parašą, įrašant netikrus duomenis ir pan. Taigi suklastoti yra tokie dokumentai, kurių turinys arba rekvizitai yra netikri, neatitinka tikrovės. Skiriamos dvi dokumentų klastojimo rūšys: *intelektualusis ir materialusis klastojimas*.

2 DALIS. BAUDŽIAMOJI ATSAKOMYBĖ UŽ DOKUMENTŲ KLASTOJIMĄ AR DISPONAVIMĄ SUKLASTOTU DOKUMENTU

Dokumento svarba ir teisinė reikšmė nustatoma iš jo turinio. Dokumentų klastojimo priežastys - reikšmingi objektyvaus pasaulio faktai. Iškreipti, nuslėpti šiuos faktus arba kitaip paveikti žmonių nuomonę apie juos yra vienintelė priežastis keisti tų faktų materialios išraiškos formą - dokumentą. Dokumento, kaip nusikalstamos veikos dalyko, traktavimas turėtų būti sietinas su dokumento turiniu. Dalyku gali būti ir tas teisinis faktas, kurį atspindi dokumentas, o dokumento forma - šio fakto laikmena. Tokia pozicija skiriasi nuo tradicinio dokumento vaidmens nusikalstamoje veikoje supratimo. Dokumentas traktuojamas kaip nusikalstamų veikų, aprašytų senojo LR BK 205, 206, 207 str., dalykas⁴⁸. Doktrinoje nėra vienos nuomonės dėl nusikalstamos veikos dalyko apibrėžimo. Artima tų mokslininkų pozicija, kurie teigia, jog nusikalstamos veikos dalyku gali būti ne tik materialūs daiktai, bet ir subjektyvios asmenų teisės, jų veikla bei kiti nematerialaus pobūdžio dalykai⁴⁹. Objektyvūs (išoriniai) veikos sudėties požymiai - tai aplinkybės, kurios apibūdina išorinę veikos pasireiškimo pusę. Būtent tokį vaidmenį vaidina dokumentas kvalifikuojant veiką. Paprastai dėl juridinių faktų, kurių buvimą tvirtina dokumentai, neatitikties nusikaltėlio sumanymui, tie dokumentai klastojami, grobiami arba slepiami (klastojamas vaizdo įrašas, nedarbingumo pažymėjimas, archyviniai įrašai siekiant gauti palikimą, akcininkų susirinkimo protokolai ir t. t.). Aplinkybė, dėl kokių faktų klastojamas ar naudojamas suklastotas dokumentas, rodo nusikalstamos veikos kryptingumą, taigi ir kvalifikavimą. Dažniausiai klastojant dokumentą siekiama gauti turtinės arba asmeninės naudos. Tokiais atvejais dokumentas laikytinas nusikaltimo padarymo priemone. Tačiau negalima atmesti dokumento suklastojimo kaip savarankiško nusikaltimo reikšmės. Klastojimu pasiekiamas rezultatas ir dokumento suklastojimas - skirtingos, bet vienodai nepageidautos veikos. Visais atvejais, kai klastojamas teisiškai reikšmingas dokumentas, padaroma žala visuomeniniams (teisi- niams) santykiams, todėl dokumento suklastojimas laikytinas atskiru nusikaltimu.

2.1. Dokumentų klastojimo ar disponavimo suklastotu dokumentu atsiradimo ir kovos su šia neteisėta veika istorinė raida Lietuvos teisės aktuose

Klasta, panaudojant raštą, buvo viena iš jos formų. Todėl ją, kaip ir kitus pavojingus reiškinius, siekta šalinti. Tas siekimas turi savo istoriją, kuri bene aiškiausiai matyti iš prievartos priemonių, užfiksuotų teisiniuose aktuose.

---

⁴⁸Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 2 knyga. Vilnius: Eugrimas, 2000, p. 57-65;

⁴⁹Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 166-167;

Dokumentų klastojimo rūšys ir dokumentų klastojimo sąvoka žinoma jau Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje. 1496 m. Didžiojo kunigaikščio teisme Panėnų bajorai pareiškė Kurklių valstiečiams ieškinį, reikalaudami, kad šie grąžintų pabėgusius bajorų baudžiauninkus. Kurklių valstiečiai, atsikirdami ieškovams, teismui pateikė net du dokumentus, liudijančius, kad asmenys, dėl kurių yra kilęs ginčas, priklauso Kurklių valsčiui. Vienas iš jų buvo rašytas Didžiojo kunigaikščio vardu, kitas didiko Martyno Goštauto. Didysis kunigaikštis ištyręs savo pirmtako išduotus oficialius dokumentus, pareiškė, kad jie yra suklastoti. Buvo liepta tuos dokumentus sunaikinti ir kurkliečius nubausti 20 rublių bauda. Arba vėl – iš dar vieno 1494 m. įrašo Lietuvos Metrikoje matyti, kad Didžiojo kunigaikščio Aleksandro teisme Liudvikas Janavičius bylinėjosi su trimis Nemeničės žemininkais dėl žemės sklypo ir miško. Jis nurodė, kad ginčijamas turtas priklauso jam pagal vietininko sprendimą, kuris esąs patvirtintas dar Didžiojo kunigaikščio Kazimiero, Aleksandro tėvo, išduotu Liudvikui Janavičiui oficialiu nuosavybės raštu. Tą raštą L. Janavičius teismui ir pateikė, bet teisme paaiškėjo, kad jis yra suklastotas. Didysis kunigaikštis Aleksandras, konstatavęs oficialaus dokumento suklastojimą, liepė L. Janavičių nubausti mirties bausme⁵⁰.

Dokumentų klastojimą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisė apibrėžė terminu „*fals*“, o lenkų kalba terminu „*fabrykacya*“, norint atskirti dokumentų klastojimą nuo monetų klastojimo bei padirbimo, kurie irgi buvo nusakomi žodžiu „*fals*“. Suklastojimu ano meto teisėje buvo suprantamas ne tik netikro, išgalvoto dokumento pagaminimas, bet ir įvairių pakeitimų padarymas tikrajame dokumente.

Visi trys Lietuvos Statutai už dokumentų suklastojimą numatė griežtas bausmes – sudeginimą, pakorimą. 1529 m. Lietuvos Statuto 1 sk. 5 str. taip nusako dokumento suklastojimą: „Kiekvienas, kas Didžiojo kunigaikščio raštus arba antspaudus suklastojo arba žinomai suklastotais naudojasi, laikomas klastotoju ir turi būti baudžiamas sudeginimu“. Nusikaltimo sudėtį sudarė netikro dokumento pagaminimas, originalo teksto pakeitimas ar papildymas, parašų padarymas ir kt. Naudojimąsi suklastotu dokumentu reikėtų suprasti kaip jo pateikimą Didžiojo kunigaikščio teismui. Tyčios momentas, naudojant suklastotą dokumentą, aiškiai pabrėžtas. Tikslas nusikaltimo kvalifikacijai, kaip ir ikistatutiniame laikotarpyje, reikšmės neturi.

XVI a. viduryje Lietuvoje pagyvėjo prekinė - piniginė apyvarta. Bajorai įgijo politinių privilegijų, laisvę nevaržomai disponuoti žeme. Dokumentas tapo pačiu svarbiausiu teisinių garantijų įgyvendinimo būdu. 1566 ir 1588 m. Lietuvos Statutuose dokumentų klastojimas iš esmės suprantamas vienodai, tik 1588 m. Statute jis kiek tiksliau suformuluotas. Iš II ir

---

⁵⁰ Andriulis V. Dokumentų klastojimas pagal feodalinę Lietuvos teisę // Socialistinė teisė, 1976, Nr. 3, p. 51;

III Lietuvos Statutų straipsnių dispozicijos galima skirti keturias nusikalstamos veikos rūšis: 1) valstybės pareigūnų (Didžiojo kunigaikščio, kanclerio, pakanclerio, žemės pilies ir pakamario teismų raštininkų) valdžios ir valdymo aktų suklastojimą; 2) teismo pareigūnų patvirtintų dokumentų suklastojimą; 3) dokumentų suklastojimo tikslais antspaudų nuo dokumentų nuėmimą, jų laikymą ir išigijimą ir 4) žinomai suklastoto dokumento (valdžios bei valdymo akto ar pareigūnų patvirtinto dokumento), įgyto kartu su paveldėtu turtu, panaudojimą.

Aptariamų nusikalstamų veikų subjektu galėjo būti bet kuris asmuo, išskyrus, Didįjį kunigaikštį. Kvalifikuota bausmė – sudeginimas – tebuvo taikoma tik tada, kai buvo nusikalsta, suklastojant valdžios ir valdymo aktus, t.y. už pirmąją ir iš dalies už trečiąją veiką. Kitais atvejais buvo baudžiama paprasta mirtimi – „kaklu“, t.y. pakariant. O už suklastoto dokumento panaudojimą – pinigine bauda.

Romėnų teisėje, taip pat Vakarų Europos teisėje iki XIX amžiaus pabaigos suklastojimo sąvoka apėmė labai daug nusikaltimų. Į ją įėjo ne tik dokumentų, monetų, matų, svarsčių padirbimai, bet ir melagingi parodymai, teisėjų papirkimas, svetimo vardo pasisavinimas, sukčiavimas ir kt.. Ir tik XIX a. pabaigoje bei XX a. pradžioje suklastojimą pradėta skirti nuo kitų apgaulės formų⁵¹.

Šiuo metu galiojančiame LR BK, įstatymų leidėjas diferencijavo dokumentų klastojimą pagal objekto (dokumento) rūšį ir numatė atsakomybę už:

- 1) rinkimų ir referendumo dokumento suklastojimą arba suklastoto rinkimų ar referendumo dokumento panaudojimą (BK 173 str.);
- 2) netikrų pinigų ar vertybinių popierių pagaminimą, laikymą ir realizavimą (BK 213 str.);
- 3) netikrų ar suklastotų pašto ženklų, važiavimo arba kitokių bilietų, banderolių ar kitų oficialių žymėjimo ženklų pagaminimą, laikymą ar realizavimą (BK 224 str.);
- 4) netikro dokumento pagaminimą ar tikro dokumento suklastojimą arba netikro ar suklastoto dokumento panaudojimą ar realizavimą (BK 300 str.);
- 5) antspaudo, spaudo arba blanko suklastojimą (BK 301 str.).

2.2. Teisės normų, numatančių baudžiamąją atsakomybę už dokumentų klastojimą ir disponavimą suklastotu dokumentu, sistema. Lyginamoji 1961 m. LR BK ir 2000 m.

LR BK normų analizė

Kriminalistikos literatūroje beveik nenagrinėtas, vienas iš svarbiausių nusikaltimų tyrimui - tipinių versijų ir nusikaltimų kvalifikavimo proceso santykis. Nusikaltimo tyrimo

---

⁵¹ Andriulis V. Dokumentų klastojimas pagal feodalinę Lietuvos teisę // Socialistinė teisė, 1976, Nr. 3, p. 50-52-53;

versijų kėlimas ir nusikaltimo kvalifikavimas yra du tarpusavyje glaudžiai susiję mąstymo procesai. Šioje darbo dalyje apibrėžiu dokumentų suklastojimo sudėties objektyviosios pusės (neteisėtos veikos, objekto, dalyko), subjektyviosios pusės (kaltės, subjekto) elementus. Pati sąvoka „nusikaltimo sudėtis“ ir jos „elementai“ yra abstrakcija, tačiau abstrakcija, kuri remiasi tikroviškais, objektyviais faktų santykiais, sudarančiais nusikaltimo sudėtį. Baudžiamoji teisė konstruoja atskiras nusikaltimų sudėtis, remdamasi nusikaltimų tyrimo bei teismo praktika, tačiau atsiribodama nuo konkrečių atvejų. Konkretaus nusikaltimo sudėties (įstatyme numatytų objektyvių ir subjektyvių požymių visumos) nustatymas yra praktinės veiklos prerogatyva.

Dėmesys skirtinas ir lyginamosios analizės metodu - palyginimas su 1961 m. baudžiamajame kodekse įtvirtinta baudžiamąja atsakomybe už dokumentų klastojimą ar disponavimą suklastotu dokumentu.

Baudžiamoji atsakomybė už dokumento suklastojimą ar disponavimą suklastotu dokumentu yra numatyta šiuo metu galiojančiame LR BK 300 str., XLIII skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valdymo tvarkai, susiję su dokumentų ar matavimo priemonių klastojimu“. Išskirdamas nusikalstamas veikas, kuriomis buvo pažeidžiama valdymo tvarka paveikiant dokumentus, į savarankišką skyrių, įstatymų leidėjas konkrečiau apibūdino dokumento suklastojimo pavojingumo pobūdį. Pagal pavojingumo pobūdį dokumento suklastojimas, disponavimas suklastotu dokumentu buvo įvertintas kaip mažiau pavojinga nusikalstama veika negu nusikalstamos veikos, kuriomis kėsinamasi į Lietuvos Respublikos nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką, nusikalstamas veikas žmogui, nuosavybei ir turtiniams interesams, taip pat už kitas nusikalstamas veikas valdymo tvarkai, kai tai nesusiję su dokumentų ar matavimo priemonių klastojimu, tačiau savo pavojingumo pobūdžiu dokumentų suklastojimas buvo apibūdintas kaip pavojingesnis negu nusikalstamos veikos dorovei, mirusiojo atminimui, krašto apsaugos tarnybai.

2.2.1. Dokumento suklastojimo ar disponavimo suklastotu dokumentu objektas ir jo reikšmė veikos kvalifikavimui

Nusikaltimo objektas yra tai, į ką kėsinamasi nusikaltimu. Abramavičius A. nusikaltimo objektu siūlo laikyti teisinius gėrius, į kuriuos kėsinamasi nusikaltimu ir kurie yra saugomi baudžiamąjo įstatymo: „Šie gėriai gali priklausyti žmogui (nuosavybė, gyvybė) ar visai visuomenei (valstybės suverenitetas, teritorijos neliečiamybė). Kiekvieno nusikaltimo pavojingumas ir pasireiškia tuo, kad valstybės teisės normomis nustato tuos gėrius, kurie yra vertingi siekiant užtikrinti normalų asmenų bei pačios valstybės

egzistavimą. Tokių teisinių gėrių pažeidimas daro žalą visuomenės nariams, jų grupei ar visai valstybei“⁵².

1961 m. LR BK kaip už savarankišką nusikaltimą numatė baudžiamąją atsakomybę tik už oficialių dokumentų suklastojimą. Neoficialių dokumentų suklastojimas buvo pripažįstamas nusikaltimu tik konkrečiais atvejais, kai tokia veika buvo kito nusikaltimo sudėties paprastas ar kvalifikuojantis požymis.

Baudžiamasis įstatymas nepateikė oficialaus dokumento sąvokos išaiškinimo, tačiau oficialus dokumentas buvo apibrėžtas kituose teisės aktuose. Lietuvos Respublikos 2000 m. sausio 11 d. teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybės įstaigų įstatymo 3 str. 2 dalyje oficialus dokumentas apibrėžiamas kaip rašytinis, grafinis, garsinis, regimasis, kompiuterinės informacijos ir kitoks dokumentas, kuris yra susijęs su įstaigos veikla, įtrauktas į tos įstaigos apskaitą ir buvo arba šios įstaigos sukurtas, arba jos gautas. Įstaigomis pagal įstatymą buvo suprantamos tik valstybės ir savivaldybių įstaigos ir institucijos, apibrėžtos Valstybės tarnybos įstatyme⁵³. Lietuvos Archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus 2001 m. kovo 30 d. įsakymu Nr. 19 patvirtintose Raštvedybos taisyklėse buvo pateikiama platesnė oficialaus dokumento sąvoka. Iš Raštvedybos taisyklių 1 ir 3 punktų matyti, kad oficialiu dokumentu greta valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų dokumentų buvo pripažįstamas ir dokumentas, kurį parengė ar gavo ir į dokumentų apskaitos sistemas įtraukė įmonė ar kitas subjektas, atliekantis viešojo administravimo funkcijas⁵⁴.

Tai, kad 2000 m. LR BK įstatymų leidėjas atsisakė dokumentų klasifikavimo į oficialius ir neoficialius, negalima teigti, kad naujasis LR BK numato baudžiamąją atsakomybę už bet kurių dokumentų suklastojimą, vargu ar būtų pagrįsta.

Išdėstydamas bendrąją baudžiamąją atsakomybę už dokumentų suklastojimą numatančią normą šiuo metu galiojančio LR BK skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valdymo tvarkai, susiję su dokumentų ar matavimo priemonių klastojimu“, įstatymų leidėjas apibrėžė teisinį gėrį, kurio apsaugą nuo nusikalstamų kėsinių jis norėjo garantuoti baudžiamojo įstatymo normomis.

Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje siūloma tiesioginiu dokumentų suklastojimo objektu pripažinti teisinės apyvartos funkcionalumą ir patikimumą, teisinę apyvartą suprantant kaip visumą juridinių faktų, dėl kurių atsiranda, keičiasi ir

---

⁵² Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1996, p. 55;

⁵³ Lietuvos Respublikos teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių įstaigų įstatymas // Valstybės žinios, 2000-02-02, Nr. 10;

⁵⁴ Lietuvos Archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus 2001 m. kovo 30 d. įsakymas Nr. 19 „Dėl dokumentų rengimo ir informavimo taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2001, Nr. 30-1009, dalinai pakeistas 2001-12-28 įsakymu Nr. 89 (Valstybės žinios, 2002-01-18, Nr. 5-212);

pasibaigia įvairūs teisiniai santykiai⁵⁵.

Įstatymų leidėjas išdėstydamas baudžiamąją atsakomybę už dokumentų suklastojimą numatančią normą skyriuje, kurio sudarančių nusikalstamų veikų rūšinis objektas yra valdymo tvarka, siekė įtvirtinti, kad suklastojant dokumentus visų pirma kėsinama į valdymo tvarką. Nors XLIII skyriaus pavadinime nėra žodžio „valstybinio“, reikėtų suprasti, kad *tiesioginiu dokumentų suklastojimo objektu reikėtų laikyti normalią valstybės ar savivaldos institucijų veiklą.*

Valdymas galimas tik tarp pavaldžių subjektų, tuo tarpu teisine apyvartą sudaro ir teisiniai santykiai, susiklostantys tarp lygiaverčių, vienas kitam nepavaldžių teisės subjektų. Atsižvelgiant į tai, vargu ar pagrįsta pripažinti teisinės apyvartos patikimumą ir funkcionalumą tiesioginiu dokumentų suklastojimo objektu.

Literatūroje išskiriamos trys valdymo rūšys: teisinis, vykdomasis ir administracinis. Subjektų, iš kurių vienas - valstybė, santykiai patenka į valstybinio valdymo sritį, nes valstybės atstovai turi elgtis tik pagal nustatytas taisykles. Dokumentai, kurie atspindi tokių santykių esmę, turi būti tikri, priešingai nustatyta valdymo tvarka gali būti dezorganizuota. BK 300 str. norma kaip tik saugoja dokumentus nuo klastojimo, užtikrindama valdymo tvarkos patikimumą. Taigi santykiuose, kuriuose vienas iš subjektų - valstybė, yra numatyta dokumento kaip valdymo instrumento, valstybės valios išreiškimo priemonės tikrumo baudžiamoji teisinė apsauga. Kyla klausimas, kokia norma saugoja nevalstybinių subjektų santykius fiksuojančius dokumentus nuo klastotės? Ar galima privačių asmenų sutarties suklastojimą kvalifikuoti pagal BK 300 str.? Manytina, kad privačių asmenų santykių valdymo tvarką nereguliuoja. Išeina, kad BK 300 str. taikytinas tik tuomet, kai nustatoma klastotė, trikdanti valdymo tvarką. Tokia nuomonė išsakyta mokslinėje literatūroje: BK 300 str. numatyto nusikaltimo dalyku, be kitų dokumentams būdingų požymių, gali būti tik tokie dokumentai, kuriuose užfiksuoti duomenys yra reikšmingi normaliai valstybės arba savivaldos institucijos veiklai. Dokumentai, nenumatantys tokio pobūdžio duomenų, negali būti šios nusikalstamos veikos dalykas⁵⁶. Darytina išvada, jog valstybė, saugodama savo interesus dokumentų tikrumo apsaugos srityje, ignoruoja kitų subjektų interesus šioje srityje. Ar tai teisinga? Kita vertus, ar reikalinga atskira norma privačių dokumentų saugai ar saugomas turi būti kitas dalykas?

Nusikaltimo dalykas – tai konkretūs materialaus pasaulio daiktai, kuriuos veikiant daroma žala teisiniams gėriams ar keliama tokios žalos grėsmė. Nusikaltimo dalyko

---

⁵⁵ Sinkevičius E. Naujo Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso apžvalga. Specialioji dalis: seminaro medžiaga, Vilnius, 2002, p. 44;

⁵⁶ Aidukas M. Baudžiamosios atsakomybės už dokumentų klastojimą problemos naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse//Teisė, 2003, Nr. 48, p. 19-20;

negalima tapatinti su nusikaltimo objektu. Nusikaltimo dalykas yra materialiai teisinio gėrio išraiška realiame pasaulyje.

Dokumentų, galinčių būti šios nusikalstamos veikos dalyku, ratą riboja tiesioginis nusikalstamos veikos objektas. Atsižvelgiant į tai, kad tiesioginis nusikalstamos veikos objektas yra normali valstybės ar savivaldybės institucijų veikla, *BK 300 straipsnio 1 dalyje numatyto nusikaltimo dalyku, be kitų dokumentams būdingų požymių, gali būti tik tokie dokumentai, kuriuose užfiksuoti duomenys yra reikšmingi normaliai valstybės ar savivaldos institucijų veiklai.*

2004-07-05 Visagino miesto apylinkės teismo nuosprendžiu *L.B.* buvo nuteistas pagal LR BK 300 str. 1 d., už tai, kad 2003 m. balandžio mėnesio pabaigoje valstybės įmonės „Visagino energija“, esančios Karlių k., Visagino savivaldybėje, direktoriui *R. S.* pateikė ikiteisminio tyrimo metu nenustatyto asmens suklastotą 2003-03-24 viešosios įstaigos Švenčionių rajono pirminės sveikatos priežiūros centro Švenčionėlių padalinio medicininę pažymą Nr. 146 dėl neatvykimo į darbą, darbo biržą ar ugdymo instituciją, tariamai pasirašytą vyriausiojo gydytojo *V.V.*, tokiu būdu ją panaudodamas⁵⁷.

Dokumentai, neįtvirtinantys tokio pobūdžio duomenų, negali būti šios nusikalstamos veikos dalykas. Jų suklastojimas nesudaro BK 300 straipsnyje 1 dalyje numatyto nusikaltimo sudėties ir specialiais baudžiamojo įstatymo numatytais atvejais gali užtraukti atsakomybę pagal kitus BK straipsnius.

Taip pat būtina paminėti, jog LR BK 300 straipsnio antrojoje ir trečiojoje dalyje įstatymo leidėjas aiškiai išvardino dokumentų, esančių šioje dalyje apibrėžtos nusikalstamos veikos, užtraukiančios baudžiamąją atsakomybę ir sudarančių nusikaltimo dalyką, rūšis:

*asmens tapatybės kortelė,	*vairuotojo pažymėjimas,
*pasas,	*valstybinio socialinio draudimo pažymėjimas.

Kriminalistiniu požiūriu dokumentus galima suskirstyti pagal nusikalstamos veikos įgyvendinimo ir nusikaltimo darymo būdo stadijas: 1) dokumentus, naudojamus ruošiantis nusikaltimui; 2) dokumentus, naudojamus darant nusikaltimus (nusikaltimo priemonė) ; 3) ir juos slepiant. Tačiau nemažiau svarbu nustatyti ir tai ar konkrečioje ruošiamoje, daromoje ar padarytoje nusikalstamoje veikoje dokumentas yra nusikalstamos veikos dalykas ir priemonė. Reikėtų pripažinti, jog dokumento, kaip nusikalstamos veikos dalyko traktavimas, turėtų būti sietinas su dokumento turiniu. Dalyku gali būti ir tas teisinis faktas, kurį atspindi dokumentas, o dokumento forma – šio fakto laikmena. Aplinkybė, dėl kokių

⁵⁷ Visagino miesto apylinkės teismo 2004 m. liepos 5 d. nuosprendis b.b. *L.B. pagal 300 str. 1 d.*, Nr. 1A-674/2004;

faktų klastojamas ar naudojamas suklastotas dokumentas, rodo nusikalstamos veikos kryptingumą, taigi ir kvalifikavimą. Dažniausiai klastojant dokumentą siekiama gauti turtinės ar asmeninės naudos. Tokiais atvejais dokumentas laikytinas nusikaltimo padarymo priemone. Tačiau negalime atmesti dokumento suklastojimo kaip savarankiško nusikaltimo reikšmės. Visais atvejais, kai klastojamas teisiškai reikšmingas dokumentas, padaroma žala visuomeniniams (teisiniams) santykiams, todėl dokumento suklastojimas laikytinas atskiru nusikaltimu.

2.2.2. Dokumento suklastojimo ar disponavimo suklastotu dokumentu objektyvioji pusė (neteisėta veika, pasekmės, priežastinis ryšys)

Žmogaus poelgis gali būti įvardytas kaip nusikalstama veika (nusikaltimas ar baudžiamasis nusižengimas) tik tada, kai nustatyti visi nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėties požymiai⁵⁸.

Objektyvioji nusikaltimo pusė – tai išorinė pavojingo kėsینimosi, kuriuo pažeidžiami baudžiamojo įstatymo saugomi teisiniai gėriai, pasireiškimo pusė.

Prie požymių, apibūdinančių objektyvią pusę, baudžiamosios teisės teorijoje priskiriami :

- pavojinga veika, pasireiškianti veikimu ar neveikimu;
- nusikalstamos veikos pasekmės;
- priežastinis ryšys tarp veikos ir atsiradusių pasekmių;
- nusikaltimo padarymo laikas, vieta, būdas, įrankiai, priemonės bei kitos objektyviosios aplinkybės⁵⁹.

Objektyviai nusikalstama veika, įtvirtinta 2000 m. Lietuvos Respublikos BK 300 str. pasireiškia šiomis alternatyviomis nusikalstamomis veikomis:

Dokumento suklastojimas	netikro dokumento pagaminimas
	tikro dokumento suklastojimas
Disponavimas suklastotu dokumentu	pagaminto netikro ar suklastoto tikro dokumento laikymas
	pagaminto netikro ar suklastoto tikro dokumento gabenimas
	pagaminto netikro ar suklastoto tikro dokumento siuntimas

⁵⁸ Lietuvos Respublikos BK 2 straipsnio (“Pagrindinės baudžiamosios atsakomybės nuostatos”) 4 d. numatyta: “Pagal baudžiamąjį įstatymą atsako tik tas asmuo, kurio padaryta veika atitinka baudžiamojo įstatymo numatytą nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėtį”.

⁵⁹ Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1996, p. 167;

	pagaminto netikro ar suklastoto tikro dokumento panaudojimas
	netikro dokumento ar suklastoto tikro dokumento realizavimas

LR BK *tikri dokumentai* yra tie, kurių forma atitinka teisės aktų reikalavimus, jei tokie yra nustatyti. Įstatymų leidėjas nesuteikia aptariamai dokumentų klasifikacijai į tikrus ir netikrus dokumentus teisinės reikšmės diferencijuojant baudžiamąją atsakomybę ar individualizuojant bausmę, tačiau pateikta klasifikacija yra reikšminga atskleidžiant netikrų dokumentų pagaminimo, tikrų dokumentų suklastojimo ir disponavimo jais esmę⁶⁰.

LR BK 300 str. dispozicijoje žodžiai „pagamino netikrą dokumentą“ reiškia visišką materialų dokumento suklastojimą, nes jei visas dokumento turinys neatitinka tikrovės, tai visiškai tikslu tokį dokumentą laikyti netikru. Tokiais atvejais kaltininkas, neturėdamas tam jokios teisės, savo valia pagamina dokumentą, prisidengdamas kito asmens vardu.

Kito veiką pažyminčio žodžių junginio „suklastojo tikrą dokumentą“ aiškinimas kiek sudėtingesnis, nes jis apima: a) dalinį materialų dokumento suklastojimą ir b) intelektualų dokumento suklastojimą.

Dalinis materialus dokumento suklastojimas esti tuomet, kai kaltininkas neteisėtai pakeitė autentiško dokumento formą ir (ar) turinį, taip tikrame dokumente įtvirtindamas tikrovę neatitinkančią informaciją.

Intelektualus dokumento suklastojimas konstatuotinas tada, kai kaltininkas, objektyviai turėdamas teisę savo vardu surašyti, atspausdinti ar kitaip pagaminti tam tikrus dokumentus, neteisėtai savo vardu tokį dokumentą surašė, atspausdino ar kitaip pagamino, įtvirtindamas minėtame dokumente tikrovės neatitinkančią informaciją arba patvirtindamas parašu, antspaudu ar kitokiu būdu kito asmens į dokumentą įrašytus objektyviosios tikrovės neatitinkančius duomenis. Norėtumėme ypač atkreipti dėmesį į tai, jog intelektualiai negali būti suklastoti dokumentai, kurių turinys negali būti patikrintas taikant objektyviosios tiesos kriterijų, pavyzdžiui, vekselis arba testamentas. Šie dokumentai yra vienašaliai, juose išreiškiama dokumentą surašančiojo asmens valia, o asmens valios turinio su objektyviaja tiesa niekaip nepalyginsi.

Analizuojant praktiką, dažniausiai iš šių dokumentų suklastojimo būdų, yra naudojamas antrasis - tai yra tikro dokumento suklastojimas. Šis būdas yra priimtinesnis nusikaltėliams, kadangi šio suklastoto dokumento pagaminimui reikia mažiau išlaidų ir pastangų, šiuo atžvilgiu pakanka tik ištaisyti atskirus dokumentų fragmentus. Antai

⁶⁰Aidukas M. Baudžiamosios atsakomybės už dokumentų suklastojimą problemos naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse // Teisė, 2003, Nr. 48, p. 6;

asmens dokumentuose nusikaltėliai dažniausiai keičia pavardes, ištaiso gimimo metus, priregistravimo laiką ir vietą, pratęsia galiojimo terminą ir kt.

2006 m. gruodžio 12 d. Visagino miesto apylinkės teismo nuosprendžiu baudžiamojoje byloje Nr. 1-161-664/2006 buvo nuteistas A.S., už tai, kad 2006 metais, balandžio mėnesio laikotarpyje, tiksliai ikiteisminio tyrimo metu nenustatytą dieną ir valandą, bute, adresu Festivalio 15-20, Visagine, lengvojo automobilio „Ford Probe“, kurio valstybinis numeris VVU 530, techninės apžiūros talono Nr. 09-0327907 blanko reverse, grafoje „TA atlikimo data“ mechaniniu būdu pašalino pirminius rankraštinius įrašus, t.y. grafoje, kurioje nurodyta data 2004-03-30, vietoje ten buvusio įrašo „03“-reiškiančio mėnesį, savo ranka įrašė skaičių „05“ bei grafoje „Kitos TA atlikimo data“ mechaniniu būdu pašalino pirminius rankraštinius įrašus, t.y. grafoje, kurioje nurodyta data 2006-03-30, vietoje ten buvusio įrašo „03“-reiškiančio mėnesį, savo ranka įrašė skaičių „05“ ir taip suklastojo dokumentą - tikrą techninės apžiūros taloną Nr. 09-0327907⁶¹.

Bene labiausiai paplitę klastojimo būdai:

- Trynimas ir skutimas. Jis paprastas, patogus, greitas, lengvai prieinamas, nereikalauja kokių nors ypatingų techninių priemonių - čia užtenka paprasto trintuko, gumos, kaučiuko gabalėlio, duonos minkštimo, peilio, skustuvo, adatos, ylos ir t. t.⁶². Tai jog dokumentas yra suklastotas tokiu būdu yra nesunkiai pastebima, paprasčiausiai apžiūrint dokumentus.

- Ėsdinimas chemiais reagentais ir plovimas tirpikliais. Ėsdinimas kriminalistikoje vadinamas štricho dažų išblukinimas įvairiais chemiais reagentais. Ėsdinimu ir plovimu galima išnaikinti visą dokumento tekstą ir tokiu būdu gauti švarų blanką, bet praktikoje dažniausiai išnaikinamas tik ranka rašytas tekstas arba jo dalys, paliekant antspaudų atspaudus ir pareigūnų parašus.

- Prirašymai ir ištaisymai. Prirašymas – tai atskirų žodžių, raidžių, skaičių bei jų elementų įrašymas į pirminį dokumento tekstą, turinti tikslą pakeisti jo turinį. Dažniausiai kas nors prirašoma arba ištaisyta, pirmiau mechaniniu ar cheminiu būdu pašalinus pirmykštį tekstą. Šis klastojimo būdas panaudojamas tais atvejais, kai, norint panaudoti dokumentą nusikalstamiems tikslams, jame užtenka padaryti nedidelių pakeitimų – ištaisyti pavardę, pakeičiant vieną ar kelias raides, ištaisyti datas, sumas, pašalinant arba prirašant kelis štrichus ir pan. Prirašymams ir ištaisymams nustatyti svarbią reikšmę taip

---

⁶¹ Visagino miesto apylinkės teismo 2006 m. gruodžio 12 d. nuosprendis b.b. A.S. pagal 300 str.1 d., Nr. 1-161-664/2006;

⁶² Palskys E. Kriminalistinis dokumentų tyrimas. Vilnius, 1978, p. 106;

pat turi kruopštus dokumento turinio tyrimas, įvairių prieštaravimų, nelogiškumo jo tekste ir prirašytuose įrašuose išaiškinimas.

- Fotonuotraukų perklijavimas ir kitų dokumento fragmentų pakeitimas. Fotonuotraukos įvairiose asmens dokumentuose (asmens tapatybės kortelėse, pasuose, vairuotojų pažymėjimuose) dažniausiai pakeičiamos tuo tikslu, kad jais galėtų pasinaudoti kiti asmenys. Taip paprastai klastojami pagrobti dokumentai. Tačiau reikia paminėti, jog pastaruoju metu paplitęs naujas neteisėtas asmens dokumentų įgijimas: asmens dokumentai yra perkami iš asocialių asmenų mokant už juos po 100-200 litų, o vėliau šie asmenys pareiškia policijai, jog dokumentus pametę, ar kad dokumentai iš jų buvo pagrobti.

- Dokumentų blankų, antspaudų atspaudų klastojimas, parašų padirbimas ir kt.⁶³.

LR BPK disponavimo sąvoka nėra apibrėžta, o LR CK ši sąvoka naudojama apibrėžiant daiktinės teisės sąvoką. Daiktinė teisė – tai absoliuti teisė, pasireiškianti teisės turėtojo galimybe įgyvendinti valdymo, naudojimo ir disponavimo teises⁶⁴. Civilinėje teisėje disponavimu suprantama kaip viena iš trijų teisių, tarp valdymo teisės ir naudojimo teisės. Nagrinėjamoje BK 300 str. dispozicijoje, įstatymų leidėjas samprata „disponavimas“ apima visas veikas: pagaminto netikro ar suklastoto tikro dokumento laikymą, gabenimą, siuntimą, panaudojimą ir realizavimą.

Netikro dokumento ar suklastoto tikro dokumento panaudojimas - jų pateikimas valdymo ar savivaldos institucijai, įmonei, įstaigai, organizacijai ar asmeniui, įrodinėjant tam tikrą įvykį ar konstatuojant faktą⁶⁵, *realizavimas* - atlygintinas ar neatlygintinas jų perdavimas kitam asmeniui nuolat ar laikinai naudotis .

LR BK 260 str. („Neteisėtas disponavimas narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis turint tikslą jas platinti“) dispozicijoje, įstatymų leidėjas dar labiau išplėtė disponavimo sampratą, kur disponavimas reiškia neteisėtą gaminimą, perdirbimą, įgijimą, laikymą, gabenimą, siuntimą pardavimą ar kitokią narkotinių ar psichotropinių medžiagų platinimą.

Nusikalstama veika yra pripažįstama baigta padarius bent vieną iš alternatyvių veikų, t. y. pagaminus netikrą dokumentą, suklastojus tikrą dokumentą, pagamintą netikrą dokumentą ar nustačius disponavimo šiais dokumentais faktą.

Kiekvienu nusikaltimu yra kėsিনamasi į baudžiamojo įstatymo saugomus teisinius gėrius. Kėsინantis šiems gėriams yra padaroma žala arba sukeliama tokios žalos grėsmė.

---

⁶³ Plačiau apie dokumentų tyrimą bus kalbama kituose šio darbo dalyse;

⁶⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, Vilnius, 2001;

⁶⁵ LAT BBS teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 11 d. nutartis b.b. V.G. pagal 300 str.1d., Nr. 2K-40/2005, kat.1,2,29,1.;

Pagal objekto, kuriam padaroma žala, pobūdį, skiriamos :

1. Turtinio pobūdžio pasekmės (kai objekto į kurį kėsinamasi turinį sudaro teisiniai gėriai, susiję su nuosavybe). Kai kuriais atvejais baudžiamoji atsakomybė nustatoma už tiesioginę materialinę žalą (vagystė, plėšimas, sukčiavimas), kitais – už negautą materialinę naudą (BK 277 str. „Turtinės žalos padarymas apgaule ar piktnaudžiaujant pasitikėjimu“);

2. Fizinio pobūdžio pasekmės (jei objekto turinys susijęs su asmens gyvybe, sveikata);

3. Moralinio pobūdžio pasekmės (moralinė žala – tai asmens dvasinis skausmas, sukrėtimas, psichinė trauma, emocinis diskomfortas, depresija, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas, gero vardo praradimas ir pan., kurių priežastis – veiksmai, pažeidžiantys žmogaus asmens, privataus gyvenimo, būsto neliečiamybę, žeminantys žmogaus garbę ir orumą;

4. Politinio, organizacinio pobūdžio pasekmės ir pan.

Pasekmes galime klasifikuoti taip :

Pavojingos pasekmės – tai žala, kuri atsiranda kėsinant į baudžiamojo įstatymo saugomus objektus.	
Materialios pasekmės	Nematerialios pasekmės
Turtinės	Moralinės pasekmės (moralinė žala)
Fizinės	Dorovinės pasekmės (dorovinio pobūdžio žala)
	Organizacinės (institucijos prestižo deskreditavimas, organizacinės veiklos sutrukdyimas ir pan.)

Ši žala, kuri atsiranda kėsinant į baudžiamojo įstatymo saugomus objektus, t.y. teisinius gėrius, ir vadinama *nusikalstamomis pasekmėmis*.

Atsižvelgiant į tai, ar įstatymo leidėjas tarp konkrečių nusikaltimo sudėties požymių numato nusikalstamas pasekmes, ar ne, visos konkrečios nusikaltimų sudėties atitinkamai skirstomos į materialiąsias ir formaliąsias.

Nusikalstamos veikos, numatytos LR BK 300 str. 1 dalyje ir 2 dalyje padariniai neįeina į įrodinėtinas aplinkybes, todėl baudžiamoji atsakomybė už nekvalifikuotą netikro dokumento pagaminimą, tikro dokumento suklastojimą, jų panaudojimą ar realizavimą kyla, nesvarbu, ar nusikaltimu buvo sukelti kokie nors padariniai.

Pagal LR BK 300 str. 1 d., G.K. nubaustas už tai, jog panaudojo suklastotą dokumentą, o būtent: jis, 2001-05-31, apie 9 val. 30 min., garaže Nr. 10, adresu Kalvarijų g. 208, Vilniuje, policininkui E. S. pareikalavus pateikti asmens dokumentus, pateikė vairuotojo pažymėjimą Nr. KB 013559, išduotą Andžej Jarmak vardu, pripažintą 2001-07-16 ekspertizės aktu Nr.

201 21 suklastotu, t.y. pašalinant vairuotojo pažymėjimo blanke esančią fotonuotrauką ir į jos vietą priklijuojant dabartinę – G.K., vėliau užlaminau.

Nuteistasis G.K. kasaciniame skunde nurodo, jog jo veiksmais niekam nebuvo padaryta jokia žala, todėl jo veiksmai neteisingai vertintini kaip turintys LR BK 300 str. įtvirtinto nusikaltimo sudėties.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2003-12-23 nutartyje Nr. 2K-725/2003, konstatavo, jog kvalifikuojant veiką dėl oficialaus dokumento suklastojimo, neturi reikšmės veikos kvalifikavimui nusikaltimo padarymo motyvai. BK 207 str. 1 d.(1961 m. BK) ir BK 300 str. 1 d. (2000 m. BK) yra formalios sudėties nusikalstamos veikos, todėl jų kvalifikavimui neturi reikšmės, ar buvo padaryta tais veiksmais žala visuomenei⁶⁶.

Įstatymų leidėjas aplinkybę, kad, pagaminus netikrą dokumentą, suklastojus tikrą dokumentą, disponuojant jais, buvo padaryta didelė žala, vertina kaip kvalifikuojamąjį veikos požymį. Šiuo atveju nusikalstama veika pripažįstama baigta kilus padariniams, todėl kvalifikuojant veiką būtina nustatyti ne tik netikro dokumento pagaminimo, tikro dokumento suklastojimo, netikro ar tikro dokumento panaudojimo ar realizavimo, didelės žalos sukėlimo faktą, bet ir priežastinį bent vienos nusikalstamos veikos ir padarinių ryšį. Tad norint asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn, reikia įrodyti, kad tarp jo neteisėtų veiksmų ir atsiradusios žalos yra tam tikras ryšys. Šis ryšys tarp nusikalstamos veikos ir atsiradusių nusikalstamų pasekmių teisėje vadinamas priežastiniu ryšiu. Jeigu šį priežastinio ryšio apibrėžimą pritaikytumėme baudžiamajai teisei, tai priežastinį ryšį, kaip vieną iš nusikaltimo objektyviosios pusės požymių, galima būtų apibrėžti taip:

Priežastinis ryšys tarp veikos ir nusikalstamų pasekmių yra toks santykis, kuriam esant veika sukelia ir nulemia nusikalstamas pasekmes.

Priešingai nei 1961 m. LR BK, šiuo metu galiojančiame LR BK „*didele žala*“ reikėtų suprasti tokius nusikalstama veika sukeltus padarinius, kurie atitinka žalos sampratą civilinėje teisėje. „*Žala*“ civilinėje teisėje - tai teisės saugomų asmeninių ir turtinių vertybių pažeidimas, sunaikinimas, sužalojimas priešingais teisei veiksmais, sukėlus nukentėjusiajam neigiamų turtinių padarinių⁶⁷.

Nusikalstama veika sukelti neigiami turtiniai padariniai turi būti dideli. Įstatymų leidėjas neatskleidžia, kokio dydžio žala, padaryta suklastojus dokumentą, jį realizavus ar panaudojus, vertintina kaip didelė, todėl tai yra vertinamasis požymis, ar jis yra, įstatymo taikytojas turi spręsti atsižvelgdamas į konkrečias faktines bylos aplinkybes, pavyzdžiui,

⁶⁶ LAT BBS teisėjų kolegijos 2003m. gruodžio 23 d. nutartis b.b. *G.Kandyla pagal BK 207 str. 1 d., BK 271 str. 2 d., BK 278 str. 1 d.,* Nr. 2K-725/2003, kat. S-2.1.2.1.14.1.S-2.1.2.1.14.7.S-2.1.2.1.29;

⁶⁷ Civilinė teisė: vadovėlis/ P. Vitkevičius, S. Vėlyvis, V. Mikelėnas ir kt. Kaunas, 1997, p. 432;

kokio pobūdžio, kokiais teisės aktais ginami interesai pažeisti, nusikalstamos veikos trukmė, kaltininko užimamų pareigų svarba ir pan.⁶⁸. O įvertinant pažeistų objektų reikšmingumą, įvertinamas ir padarytos žalos dydis. Atsižvelgiant į LR BK 212 str. nuostatas, žala visuomet turėtų būti vertinama kaip didelė, kai jos piniginė išraiška viršija 150 MGL dydžio sumą. Jei pagaminus netikrą dokumentą, suklastojus tikrą dokumentą, juos realizavus ar panaudojus nebuvo padaryta žalos, kitokie kilę sunkūs padariniai nesudaro šio kvalifikuojamojo veika požymio, tačiau remiantis LR BK 60 str. 11 punktu jie gali būti vertinami kaip kaltininko atsakomybę sunkinanti aplinkybė.

Įstatymų leidėjas aplinkybę, kad, asmuo pagamino *didelį kiekį* netikrų asmens tapatybės kortelių, pasų, vairuotojo pažymėjimų ar valstybinio socialinio draudimo pažymėjimų arba suklastojo didelį kiekį tikrų asmens tapatybės kortelių, pasų, vairuotojo pažymėjimų ar valstybinio socialinio draudimo pažymėjimų, arba žinomai netikrų ar žinomai suklastotų tikrų didelį kiekį asmens tapatybės kortelių, pasų, vairuotojo pažymėjimų ar valstybinio socialinio draudimo pažymėjimų laikė, gabeno, siuntė ar realizavo, vertina kaip kvalifikuojamąjį veikos požymį.

LR BK 300 str. 3 dalies dispozicijoje numatytas nusikaltimo sudėties požymis „didelis kiekis“ neturi tiksliai apibrėžtų ribų ir įstatymų leidėjas nepateikė šios sąvokos išaiškinimo. „Didelis kiekis“ yra vertinamasis kriterijus, kurio turinys kiekvienu konkrečiu atveju išaiškinamas atsižvelgiant į faktines bylos aplinkybes. Teismas, sprenddamas klausimą dėl „didelio kiekio“, atsižvelgė į suklastotų dokumentų skaičių, jų vertę, kiekį, gaminimo technologiją ir į tai, kokia žala valstybei galėjo būti padaryta ar buvo padaryta tokiam suklastotų dokumentų kiekiui paplitus apyvartoje, reikia turėti omenyje ir tai, kad tokių suklastotų dokumentų išaiškinimas bei išėmimas iš cirkuliacijos atitinkamoms valstybės institucijoms kainuotų nemažai organizacinių bei materialinių sąnaudų. Vadovaujantis teismų praktika, suklastotų dokumentų „didelio kiekio“ samprata nėra tolygi LR BK 190 straipsnyje ar 212 straipsnyje apibrėžtų didelės vertės turto sąvokų išaiškinimui. LR BK 300 straipsnyje numatyto nusikaltimo sudėtis yra formalioji ir pasekmės yra už jo sudėties ribų. Šiuo nusikaltimu kėsiniama į *normalią valstybės ar savivaldos institucijų veiklą*, o jo objektyviąją pusę apibūdina bent vieno suklastoto dokumento pagaminimo ar disponavimo netikru dokumentu fakto nustatymas. Kvalifikuota šio nusikaltimo sudėtis apima papildomus lyginant su pagrindine sudėtimi, požymius, didinančius nusikaltimo pavojingumą, ir išreiškia įstatymų leidėjo numatytą tipinį atsakomybės dydžio laipsniavimą. Tuo tarpu BK 190 str. „didelės vertės turto“ sampratos išaiškinimas įtakoja kito teisinio instituto – nusikaltimų nuosavybei kvalifikavimą. LR BK 300 str. 3 dalies

⁶⁸ LAT BBS teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 30 d. nutartis b.b. R. V. pagal BK 300 str. 1 d., BK 228 str. 1 d., Nr. 2K-319/2006, kat. 1.2.19.4; 1.2.29.1. ;

dispozicija nėra pasiunčiamoji ir jos turinys pagal analogiją negali būti atskleistas per vertinamuosius požymius, numatytus BK 190 str. dispozicijoje.

Nusikaltimų pasekmių reikšmė yra labai plati. Visų pirma, nuo nusikalstamų pasekmių labai priklauso nusikaltimo pavojingumas; antra, nusikalstamos pasekmės padeda atriboti nusikaltimus nuo kitų, ypač administracinių teisės pažeidimų; trečia, nusikalstamos pasekmės gali būti nusikaltimą kvalifikuojančios aplinkybės; ketvirta, į nusikalstamas pasekmes, kaip į atsakomybę sunkinančias aplinkybes, atsižvelgiama skiriant bausmę.

2.2.3. Dokumento suklastojimo ar disponavimo suklastotu dokumentu subjektas

Palyginkime 1961 m. LR BK normas ir 2000 m. priimto LR BK normas:

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, priimtas 1961 (oficialus tekstas su pakeitimais ir papildymais)	Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, priimtas 2000 įstatymu Nr. VIII-1968
<u>BK 3 str. "Baudžiamosios atsakomybės pagrindai"</u> 2 d. Pagal baudžiamuosius įstatymus atsako ir baudžiamas tik toks fizinis asmuo , kuris kaltas nusikaltimo padarymu, tai yra tyčia ar dėl neatsargumo padarė baudžiamojo įstatymo numatytą veiką ⁶⁹ .	<u>BK 2 str. "Pagrindinis baudžiamosios atsakomybės nuostatos"</u> 4 d. Pagal baudžiamąjį įstatymą atsako tik tas asmuo , kurio padaryta veika atitinka baudžiamojo nusižengimo sudėtį ⁷⁰ .

Baudžiamoji atsakomybė už oficialių dokumentų suklastojimą 1961 m. baudžiamajame kodekse buvo diferencijuojama atsižvelgiant į du kriterijus: nusikaltimo objektą ir nusikaltimo subjektą apibūdinančius požymius.

Pagal nusikaltimo subjektą:

a) BK 207 str. numatė baudžiamąją atsakomybę už oficialaus dokumento suklastojimą, kai dokumentą suklastojo fizinis asmuo, nesantis valstybės pareigūnu ar tarnautoju;

b) BK 289 str. nustatyta atsakomybė už oficialaus dokumento suklastojimą, kai veiką padarė valstybės pareigūnas ar tarnautojas pasinaudodamas savo tarnybine padėtimi.

Greta šių normų įstatymų leidėjas numatė kai kurias specialias nusikaltimo sudėtis, kuriose buvo numatyta baudžiamoji atsakomybė už kai kurių teisinių gėrių pažeidimą, suklastojant konkrečių rūšių dokumentus.

⁶⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, priimtas 1961 m. (oficialus tekstas su pakeitimais ir papildymais), nustojo galioti nuo 2003 m. gegužės 1 d.;

⁷⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, patvirtintas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, įsigaliojęs 2003 m. gegužės 1 d. (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais iki 2006 m. sausio 20 d. įstatymu Nr. X-511);

Įstatymų leidėjas, siekdamas tiksliai diferencijuoti baudžiamąją atsakomybę už dokumento suklastojimą, atsižvelgdamas į suklastojant dokumentus pažeidžiamo teisinio gėrio vertingumą, LR BK numatė grupę specialių LR BK 207 straipsnio ir LR BK 289 straipsnio atžvilgiu normų. LR BK 135 straipsnyje buvo numatyta baudžiamoji atsakomybė už rinkimų ar referendumo dokumentų suklastojimą, LR BK 313 straipsnyje – už apgaulingus pareiškimus apie įmonės veiklą, LR BK 327 straipsnyje – už netikrų vertybinių popierių pagaminimą, laikymą arba paleidimą apyvarton ir kt.

2000 m. LR BK liko tik viena bendra norma, numatanti baudžiamąją atsakomybę už dokumentų suklastojimą. Įstatymų leidėjas nebenumato savarankiškos normos, nustatančios baudžiamąją atsakomybę už tarnybinį suklastojimą, tuo atsisakydamas baudžiamosios atsakomybės diferencijavimo, atsižvelgiant į nusikalstamos veikos subjektą apibūdinančius požymius.

Objektyviai įvertinus visus išsakytus kriterijus, tenka konstatuoti, jog naujajame BK atsisakius specialios normos, numatančios baudžiamąją atsakomybę už tarnybinį suklastojimą, tapo sudėtinga teisiškai tinkamai įvertinti valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens veiką, kai jis pasinaudodamas tarnybos padėtimi suklastoja dokumentą, bet jo nepanaudoja, nerealizuoja ir taip sukelia didelę žalą valstybei, juridiniam asmeniui, tarptautinei viešajai organizacijai, nes tokia veika atitinka tiek dokumento suklastojimo BK 300 str. antros dalies, tiek piktnaudžiavimo BK 228 str. pirmosios dalies sudėtis. Baudžiamosios teisės doktrinoje tokia situacija vadinama normų konkurencija⁷¹.

R. J. nuteistas pagal LR BK 228 str. 1 dalį, 300 str. 2 dalį už tai, kad, būdamas valstybės tarnautojas, t. y. Panevėžio teritorinės muitinės Panevėžio krovinių posto muitinės inspektorius, piktnaudžiavo tarnybine padėtimi, suklastojo tikrą dokumentą ir padarė didelę žalą valstybei. R. J. tyčia, piktnaudžiaudamas tarnybine padėtimi, 2002 m. lapkričio 27 d. Panevėžio krovinių poste, pažeisdamas 1998 m. rugpjūčio 4 d. Muitinės departamento prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos įsakymo Nr. 180 „Dėl muitinio tranzito procedūros atlikimo tvarkos, gabenant prekes su TIR knygele“ 1.13 punktą, muitinio tranzito procedūros vykdytojui UAB „Jostevus“ bei vežėjui UAB „Dejusta“ nepateikus raštiško prašymo pakeisti paskirties įstaigą, jis TIR Carnet XN37474606 pakeitė paskirties įstaigą iš VR10VI8KVAI (Vilniaus krovinių posto „Savanoriai“) į PR20PAKROVIN (Panevėžio teritorinės muitinės Panevėžio krovinių postą). R. J., pažeisdamas Panevėžio teritorinės muitinės Panevėžio krovinių posto inspektoriaus pareigybių, patvirtintų Panevėžio teritorinės muitinės viršininko 2002 m. kovo 18 d. įsakymu Nr. 38, IV dalies 12, 75 punktus, neatliko krovininio automobilio „Scania 113“ (valst. Nr. *(duomenys neskelbtini)*) su priekaba (valst.

⁷¹ Pavidonis V., Bieliūnas E. Nusikaltimų kvalifikavimas esant nusikaltimų daugetui ir baudžiamosios teisės normų konkurencijai. Vilnius, 1984, p. 4;

Nr. (*duomenys neskelbtini*)) krovinių tikrinimo. R. J., pažeisdamas Muitinės departamento prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos 2000 m. kovo 27 d. įsakymu Nr. 96 patvirtintą Muitinio tikrinimo būdų klasifikatorių, susipažinęs su tarptautinio krovinių gabenimo važtaraščio (CMR) Nr.1052 TIR Carnet XN37474606 dokumentais, pagal jam pateiktą bendrąjį dokumentą, kuriam jis suteikė Nr. 2PR20418928, 2002 m. lapkričio 27 d. UAB „Jostevus“ importo deklaracijoje Nr. 2PR20418928 įrašė žinomai melagingus muitinio tikrinimo būdo ir muitinio tikrinimo rezultato kodus – 36/99, reiškiantį, kad suskaičiuota dalis vienoje muitinės deklaracijoje arba vietoj jos naudojamame dokumente nurodytų prekių, pažeidimų nenustatyta, ir 71/99, reiškiantį, kad patikrinti transporto priemonės krovinių sekcijos išoriniai paviršiai bei plombos ir pažeidimų nenustatyta, patvirtino šiuos įrašus savo parašu ir vardiniu muitininko spaudu C 221, nors pats transporto priemonės, plombų būklės netikrino, prekių neskaičiavo. Taip į Lietuvos Respublikos teritoriją kroviniu automobiliu „Scania 113“ (valst. Nr. (*duomenys neskelbtini*)) su priekaba (valst. Nr. (*duomenys neskelbtini*)) buvo įvežtas prekių krovinių kontrabandos būdu (kurio minimali vertė yra 723 300,50 Lt) ir dėl to valstybė patyrė didelę turtinę – 303 358 Lt – žalą.

Kasaciniame skunde R. J. nurodė, kad jo veika neteislingai kvalifikuota pagal BK 228 straipsnio 1 dalį ir 300 straipsnio 2 dalį. Pasak kasatoriaus, „šiuo atveju yra visumos ir dalies konkurencija, nes dvi normos – BK 228 straipsnio 1 dalis ir 300 straipsnio 2 dalis – numato atsakomybę už padarytą veiką, tačiau bendroji norma (BK 228 straipsnio 1 dalis) atitinka veiką tiksliausiai, todėl, esant tokiai normų konkurencijai, būtina taikyti tą normą, kuri išsamiau apibūdina veikos turinį“. Kasatoriaus tvirtinimu, jo piktnaudžiavimas tarnybine padėtimi pasireiškė klastojant su muitinės procedūrą susijusį dokumentą (importo deklaracija), o ne kokį nors kitą dokumentą, todėl jo nusikalstama veika turėjo būti kvalifikuojama tik pagal BK 228 straipsnio 1 dalį⁷².

Ne kartą Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija konstatavo, jog BK 228 straipsnis įtvirtintas skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusizengimai valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams“. Taigi šiame BK skyriuje nustatyta atsakomybė už iš esmės korupcinio pobūdžio veikas tiek viešame, tiek privačiame sektoriuje. Šių nusikalstamų veikų vykdytojais pripažįstami tik specialaus subjekto požymius turintys asmenys – valstybės tarnautojai arba jiems prilyginti asmenys.

Kaip rodo teismų praktika, taikant LR BK 228 str. žala suprantama kaip turtinio ar kitokio pobūdžio žala, dėl kurios nukenčia valstybės, tarptautinės viešosios organizacijos, juridinio ar fizinio asmens turtinė padėtis arba (ir) padaromas neigiamas poveikis jų

⁷² LAT BBS teisėjų kolegijos 2006 m. lapkričio 21d. nutartis b.b T.B. pagal BK 25 str.2 d., BK 199 str.1 d., R.J. pagal BK 228 str.1d., BK 300 str. 2 d., S.K. pagal BK 25 str. 2 d., BK 300 str.1 d., Nr. 2K-745/2006, kat. 1.1.4.4.1.;1.1.4.5.1.;1.2.19.4.;1.2.29.1.;2.1.12.2.1.;3.2(S);

neturtiniams interesams. Kitokio pobūdžio žala gali būti pripažįstama ir fizinė, moralinė, organizacinė, politinė ar kitokio neturtinio pobūdžio žala, padaryta teisės ginamoms ir saugomoms nematerialinėms vertybėms (pvz., asmens sveikatai, garbei, orumui, juridinio asmens reputacijai, valstybės tarnybos autoritetui ir pan.). Kvalifikuojant piktnaudžiavimą pagal LR BK 228 straipsnį šia veika padarytoji žala turi būti pripažinta didele. Didelės žalos požymis yra būtinas pagrindinės piktnaudžiavimo sudėties požymis, todėl jis yra ne kvalifikuojantis (kaip tvirtina nuteistasis R. J.), bet baudžiamajai atsakomybei kilti būtinas požymis. Šis požymis yra vertinamasis. Todėl kiekvienu atveju žalos dydis turi būti nustatomas atsižvelgiant į konkrečios bylos aplinkybes, t. y. žalos pobūdį, kokiais teisės aktais saugomi interesai pažeisti, nukentėjusiųjų skaičių, nusikalstamos veikos trukmę, institucijos, kurioje piktnaudžiaujama, kaltininko užimamų pareigų svarbą ir pan. Žala, pasireiškianti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintų teisių ir laisvių pažeidimu, valstybės tarnybos autoriteto sumenkinimu ir kitais esmingai žalingais padariniais, paprastai pripažįstama didele žala ne tik tarnybai ar asmeniui, bet taip pat ir valstybei.

LR BK 300 str. įtvirtintas skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valdymo tvarkai, susiję su dokumentų ar matavimo priemonių klastojimu“. Šio nusikaltimo subjektu – vykdytoju – gali būti bet kuris fizinis, sulaukęs šešiolikos metų amžiaus, asmuo.

Taigi LR BK 228, 300 straipsniuose numatytų veikų objektų, šių veikų pobūdžio, jų padarinių, subjektų – vykdytojų požymių ir kiti esminiai skirtumai lemia tai, kad jei valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo piktnaudžiauja tarnyba, suklastoja dokumentus, tai šios veikos turi būti kvalifikuojamos savarankiškai (t. y. pagal atitinkamas LR BK 228 str. ir 300 str. dalis) kaip nusikalstamų veikų sutaptis.

Kartu pažymėtina, kad ir teismų praktikoje, jeigu valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo piktnaudžiaudamas padaro, pvz., kontrabandą (LR BK 199 str.), sukčiavimą (BK 182 str.), pagrobia svetimą turtą arba jį pasisavina ar iššvaisto (LR BK 178, 183, 184 straipsniai), suklastoja dokumentą ar disponuoja suklastotu dokumentu (LR BK 300 str.), veikos kvalifikuojamos kaip padarytų nusikalstamų veikų sutaptis⁷³.

Analizuodami LR BK 300 str. dispoziciją, matome, jog nusikaltimo subjektu gali būti:

- * fizinis asmuo;
- * juridinis asmuo.

Nusikaltimo subjektu galima pripažinti tik tokį fizinį asmenį, kuris yra pakaltinamas ir sulaukęs baudžiamojo įstatymo nustatyto amžiaus.

Nusikaltimo subjekto amžius – tai konkreti amžiaus riba, kurios sulaukus pripažįstama, kad

---

⁷³ LAT BBS kolegijos 2006 m. gegužės 30 d. nutartis b.b. R. V. pagal BK 300 str. 1 d., BK 228 str. 1 d., Nr. 2K-319/2006, kat. 1.2.19.4; 1.2.29.1.; LAT BBS kolegijos 2006 m.;

asmuo gali suvokti savo veiksmų pavojingumą ir kartu būti atsakingas už juos⁷⁴.

Įstatymų leidėjas, nustatydamas konkrečią amžiaus ribą, nuo kurios asmuo gali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, atsižvelgia į žmogaus sąmoningumo lygį. Būtent suvokdamas tikrovę, žmogus pradeda vertinti ir savo elgesį. Tik tuomet, kai žmogus sugeba įvertinti savo veiksmų pavojingumą, galima reikalauti, kad žmogus atsakytų už padarytus pavojingus veiksmus. Šiuolaikinėje Lietuvos baudžiamosios teisės mokslinėje literatūroje pripažįstama, jog „nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė yra išimtinė. Šis išimtinumas siejamas su visapusišku jų amžiaus, fizinių ir psichinių ypatumų, dėl kurių paaugliams ne visuomet būtina taikyti pačias griežčiausias priemones, įvertinimu“⁷⁵.

Baudžiamojon atsakomybėn už padarytą pavojingą veiką gali būti traukiamas ne bet koks žmogus, o tik toks, kuris turi tam tikras savybes. Viena iš jų yra pakaltinamumas. „Pakaltinamumas⁷⁶ yra gebėjimas veikiant suprasti savo veiksmų esmę, teisinę reikšmę ir juos valdyti“.

Pakaltinamumas yra viena iš būtinų nusikaltimo subjekto požymių, be kurio neįmanoma baudžiamoji atsakomybė. G. Švedo nuomone: „Pakaltinamumas yra kaltės ir atsakomybės prielaida. Tik pakaltinamas asmuo, kuris suvokia tikrovę ir jos vystymosi dėsningumus, gali veikti laisvai, t.y. pasirinkti tikslą bei jo siekiantį elgesio variantą. Jei asmuo sąmoningai pasirenka pavojingus veiksmus „tai jis už šiuos veiksmus privalo atsakyti“⁷⁷.

Ribotas pakaltinamumas – tai tokia asmens būseną, kuri nusikalstamos veikos padarymo metu neleido asmeniui visapusiškai suprasti savo veiksmų pobūdžio ir juos valdyti dėl psichikos nukrypimų, kurie nebuvo pakankamas pagrindas pripažinti jį nepakaltinamu.

Taigi šios nusikalstamos veikos subjektai gali būti pakaltinami ir ribotai pakaltinami fiziniai asmenys, nusikaltimo padarymo dieną turėję šešiolika metų.

Baudžiamojon atsakomybėn už netikro dokumento disponavimą gali būti traukiamas ir juridinis asmuo.

Nei 1961 m. LR baudžiamajame kodekse, nei šiuo metu galiojančiame LR BK nėra apibrėžta „juridinio asmens“ sąvoka, tačiau ji yra apibrėžta Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse:

Juridinis asmuo – tai savo pavadinimą turinti įmonė, įstaiga ar organizacija, kuri gali savo vardu įgyti ir turėti teises bei pareiga, būti ieškovu ar atsakovu teisme⁷⁸.

Juridiniai asmenys:

- a) Valstybė ir savivaldybės yra juridiniai asmenys;

⁷⁴ Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1996, p.183;

⁷⁵ Drakšienė A. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso projekte // Teisė, 1998, Nr. 32, p. 33;

⁷⁶ Piesliakas V. Mokymas apie nusikaltimą ir nusikaltimo sudėtį. Vilnius, 1996, p. 119;

⁷⁷ Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1996, p. 185;

⁷⁸ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000 m. liepos 18 d. patvirtintas įstatymu Nr. VIII-1864;

b) Valstybių ir savivaldybių institucijos, kurių buvimą numato Lietuvos Respublikos Konstitucija, yra juridiniai asmenys įstatymų nustatytais atvejais;

c) Tradicinės religinės bendruomenės ir bendrijos yra juridiniai asmenys;

d) Įvairios įmonės, įstaigos, organizacijos, turinčios juridinio asmens statusą.

Baudžiamosios teisės teorijoje iki šiolei verda diskusijos ir ginčai, ar galime juridinį asmenį vertinti kaip nusikaltimo subjektą. Juridinio asmens patraukimas baudžiamojon atsakomybėn tikrai sudėtinga ir ginčytina galimybė. Vieni autoriai teigia, jog praktiškai tai nėra įmanoma, kiti – jog juridinio asmens pripažinimo nusikaltimo subjektu yra būtinas.

2.2.4. Dokumento suklastojimo ar disponavimo suklastotu dokumentu subjektyvioji pusė

Subjektyvioji nusikaltimo pusė – tai subjektyvių požymių, apibūdinančių pavojingą veiką ir pasekmes, visuma.

Asmenų, darančių vienodas nusikalstamas veikas, vidinis santykis su objektyviomis ir teisiškai reikšmingomis aplinkybėmis gali iš esmės skirtis. Pavyzdžiui, ko asmuo siekia disponuodamas suklastotu dokumentu: ar asmuo siekia savanaudiškų paskatų ar sąžiningai klysta, manydamas, jog jo rankose yra tikras dokumentas?

Prie subjektyviają nusikaltimo pusę sudarančių požymių priskiriami kaltė (tyčinė ir neatsargi), nusikaltimo padarymo motyvas ir tikslas. Nors kaltė yra laikoma pagrindiniu subjektyviosios pusės požymiu, tačiau ji neatskleidžia tų vidinių veiksmų, kurie skatina pavojingos veikos padarymą, bei neparodo to rezultato, kurio siekiama darant pavojingą veiką. Šiuos aspektus atskleidžia papildomi subjektyviosios pusės požymiai – nusikaltimo padarymo motyvas ir tikslas. Subjektyviai netikrų dokumentų pagaminimas, tikrų dokumentų suklastojimas, ar disponavimas jais padaromas tik veikiant tiesiogine tyčia, t. y. kaltininkas suvokia, kad pagamina netikrą dokumentą, suklastoja tikrą dokumentą, jais disponuoja ir nori taip veikti. Įstatymų leidėjas apibrėžia tyčios formą jau pačiame straipsnyje: „...tas kas *žinomai* suklastotą dokumentą laikė, gabenė, siuntė, panaudojo ar realizavo“.

Kai suklastojus dokumentus sukeliama didelė žala, nusikalstama veika gali būti padaroma tiek tiesiogine, tiek netiesiogine tyčia. Šiais atvejais kaltininkas suvokia, jog pagamina netikrą dokumentą, suklastoja tikrą dokumentą, juos panaudoja ar realizuoja, ir numato, kad dėl jo veikos gali kilti didelė žala, ir nori sukelti tokią žalą, arba numato, kad dėl jo padarytos veikos gali kilti didelė žala, tačiau nors jos nenori, bet sąmoningai leidžia jai atsirasti.

LR BK 173 str. numatyta atsakomybė už rinkimų ar referendumo dokumento suklastojimą, tokių dokumentų panaudojimą, LR BK 205 str. nustatyta baudžiamoji atsakomybė už apgaulingą pareiškimą apie įmonės veiklą, LR BK 213 str. - už netikrų vertybinių popierių pagaminimą ar realizavimą, LR BK 220 str. - už neteisingų duomenų apie pajamas, pelną ar turtą pateikimą ir kt. Šios normos vertintinos kaip specialios BK 300 str. atžvilgiu, nes jos tiksliau apibūdina nusikalstamos veikos objektą, dalyką.

Išskirdamas specialias normas, numatančias atsakomybę už kai kurių teisinių gėrių pažeidimą, suklastojant konkrečių rūšių dokumentus, ir taip diferencijuodamas baudžiamąją atsakomybę, įstatymų leidėjas ne visuomet nuosekliai vertina nusikalstamų veikų pavojingumą. LR BK 300 str. trečiojoje dalyje numatyta atsakomybė už netikro dokumento pagaminimą, tikro dokumento suklastojimą, disponavimą jais, jei tuo buvo padaryta didelė žala. Už šią nusikalstamą veiką gali būti baudžiama laisvės atėmimu iki šešerių metų. LR BK 205 str. numatyta baudžiamoji atsakomybė už įmonės vardu oficialioje ataskaitoje ar paraiškoje pateikimą apgaulingų duomenų apie įmonės veiklą ar turtą, jei šiuo pareiškimu buvo suklaidinta valstybės institucija, tarptautinė viešoji organizacija, kreditorius, akcininkas, kita įmonė, kuri dėl to patyrė didelę turtinę žalą, taigi iš esmės už analogišką LR BK 300 straipsnio trečioje dalyje numatytai, tačiau už tokios nusikalstamos veikos padarymą asmeniui gali būti skiriama ne didesne nei dvejų metų laisvės atėmimo bausmė. Manytume, kad LR BK 205 str. sankcija ne visuomet sudaro galimybę paskirti kaltininkui bausmę, atitinkančią jo veikos pavojingumą.

Atlikta norminės ir specialiosios literatūros bei praktinės medžiagos analizė rodo, kad nūdienoje, baudžiamoji atsakomybė už dokumento suklastojimą ar suklastoto dokumento panaudojimą arba realizavimą yra numatyta šiuo metu galiojančiame LR BK 300 str., XLIII skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valdymo tvarkai, susiję su dokumentų ar matavimo priemonių klastojimu“. Manytina, kad įstatymų leidėjas išdėstydamas baudžiamąją atsakomybę už dokumentų suklastojimą numatančią normą skyriuje, kurio sudarančių nusikalstamų veikų rūšinis objektas yra valdymo tvarka, siekė įtvirtinti, kad suklastojant dokumentus visų pirma kėsinama į valdymo tvarką. Nors XLIII skyriaus pavadinime nėra žodžio „valstybinio“, reikėtų suprasti, kad *tiesioginiu dokumentų suklastojimo objektu reikėtų laikyti normalią valstybės ar savivaldos institucijų veiklą.*

Dokumentų, galinčių būti šios nusikalstamos veikos dalyku, ratą riboja tiesioginis nusikalstamos veikos objektas. Atsižvelgiant į tai, kad tiesioginis nusikalstamos veikos objektas yra normali valstybės ar savivaldybės institucijų veikla, *LR BK 300 straipsnio 1 dalyje numatyto nusikaltimo dalyku, be kitų dokumentams būdingų požymių, gali būti tik tokie dokumentai, kuriuose užfiksuoti duomenys yra reikšmingi normaliai valstybės ar savivaldos institucijų veiklai.*

Taip pat būtina paminėti, jog LR BK 300 str. antrojoje ir trečiojoje dalyje įstatymo leidėjas aiškiai išvardino dokumentų, esančių šioje dalyje apibrėžtos nusikalstamos veikos, užtraukiančios baudžiamąją atsakomybę ir sudarančių nusikaltimo dalyką, rūšis: asmens tapatybės kortelė, vairuotojo pažymėjimas, pasas, valstybinio socialinio draudimo pažymėjimas.

Objektyviai nusikalstama veika, įtvirtinta 2000 m. LR BK 300 str. pasireiškia keturiomis alternatyviomis nusikalstamomis veikomis: 1. Dokumento suklastojimas: a) netikro dokumento pagaminimas, b) tikro dokumento suklastojimas; 2. Disponavimas suklastotu dokumentu: a) pagaminto netikro ar suklastoto tikro dokumento laikymas, b) gabenimas, c) siuntimas, d) panaudojimas.

Įstatymų leidėjas numato dvi analizuojamą veiką kvalifikuojančius požymius:

a) *didelės žalos* pagaminant netikrą dokumentą, suklastojus tikrą dokumentą, disponuojant jais, sukėlimo faktą;

b) *didelio kiekio* netikrų asmens tapatybės kortelių, pasų, vairuotojo pažymėjimų ar valstybinio socialinio draudimo pažymėjimų pagaminimo, arba suklastojimo, arba žinomai netikrų ar žinomai suklastotų tikrų didelį kiekį minėtų dokumentų laikymą, gabenimą, siuntimą ar realizavimą.

Šio nusikalstamos veikos *subjektais* gali būti pakaltinami ir ribotai pakaltinami fiziniai asmenys, nusikaltimo padarymo dieną turėję šešiolika metų ir juridiniai asmenys.

Subjektyviai netikrų dokumentų pagaminimas, tikrų dokumentų suklastojimas, ar disponavimas jais padaromas tik veikiant tiesiogine tyčia, t. y. kaltininkas suvokia, kad pagamina netikrą dokumentą, suklastoja tikrą dokumentą, jais disponuoja ir nori taip veikti.

3 DALIS. DOKUMENTO KLASTOJIMO IR DISPONAVIMO SUKLASTOTU DOKUMENTU TYRIMO YPATUMAI

Kriminalistikos literatūroje tipinių versijų ir nusikaltimų kvalifikavimo proceso santykis. Nusikaltimo tyrimo versijų kėlimas ir nusikaltimo kvalifikavimas yra du tarpusavyje glaudžiai susiję mąstymo procesai. Remiantis bendrąja nusikaltimų kvalifikacijos teorija, įvykio kvalifikavimo procesas prasideda keliant versijas.

Keliant versijas, ypač pradiname įvykio tyrimo etape, pavyzdžiui, vykstant į įvykio vietą arba atliekant įvykio vietos apžiūrą, tyrėjas dažniausiai gali naudotis tik atskirais faktiniais duomenimis, atspindinčiais tik atskirus nusikaltimo mechanizmo epizodus, požymius. Šiuo atveju, manome, kad tyrėjas dar nepradedą tiriamos veikos kvalifikavimo. Tačiau versijų kėlimas prasidėjo nuo informacijos apie įvykį gavimo momento.

3.1. Tyrimo planavimas, versijos, tyrimo veiksmai

Versijų teorijos kūrimosi pradžioje dažnai buvo nurodoma, kad tardymo versijos (nusikaltimo tyrimo versijos) gali būti keliamos remiantis tik įrodymais⁷⁹. Jau 1957 m. Mudjuginas G. atkreipė dėmesį į tai, kad tardymo versijos gali būti keliamos remiantis bet kokiais duomenimis, gautais iš įvairių šaltinių, net gandais ir anoniminius pranešimais⁸⁰.

Kitaip nei reikalavimai, keliami renkant įrodymus, jų kriterijus reglamentuoja LR BPK 20 str. Versijų kėlimo šaltiniai tokių apribojimų neturi. Tai reiškia, kad keliant versijas nebūtina remtis tik įrodymais arba, kitaip tariant, duomenimis, atitinkančiais LR BPK įrodymų kriterijus, bet ir kitokia – neprocesine informacija: operatyvine, gandais, anoniminius pranešimais, spaudoje paskelbtais pranešimais, taip pat ir kriminalistikos bei kitų mokslų apibendrintomis žiniomis. Svarbu, kad duomenys, kuriais remiantis keliamą versiją, būtų pagrįsti ir tikroviški, o ne išgalvoti.

Kriminalistinė versija – tai faktiniais duomenimis pagrįsta nusikalstamos veikos tyrėjo prielaida apie tiriamą įvykį arba atskiras jo aplinkybes⁸¹.

Kriminalistikos literatūroje galime surasti įvairius versijų klasifikavimo pagrindus:

- pagal versijų kėlimo subjektą:

a) asmenų, tiriančių nusikalstamas veikas (tyrimo, paieškos, teismo);

b) asmenų, dalyvaujančių tiriant nusikalstamą veiką (specialisto, nukentėjusiojo, įtariamojo, kaltinamojo, liudytojo, gynėjo ir kitų);

⁷⁹Громов В. И. Дознание и предварительное следствие (теория и техника расследования преступления), Москва, p. 52;

⁸⁰Васильев А. Н., Мудьюгин Г. Н. Планирование расследования преступлений. Москва, 1957, p. 46;

⁸¹Burda R., Krikščiūnas R., Latauskienė E., Malevski H., Matulienė S. Kriminalistikos taktika ir metodika, Lietuvos teisės universitetas, Vilnius, 2004, p. 17;

- pagal tikėtino laipsnį :

- a) labiau tikėtinos,
- b) mažiau tikėtinos;

- pagal įrodinėjimo dalyką:

- a) kaltinamosios,
- b) ginamosios;

- pagal raiškos formą:

- a) versijos,
- b) kontraversijos;

- pagal įvykio arba aplinkybių aiškinimo laiką:

- a) aiškinančios būtus įvykius arba aplinkybes (retrospektyvinės),
- b) aiškinančios būsimus įvykius arba aplinkybes (prognostinės);

- pagal byloje aiškinamų aplinkybių apimtį ir pobūdį:

a) bendrąsias (kriminalistikoje bendrosiomis versijomis vadinamos prielaidos, keliamos dėl viso nusikaltimo įvykio ir atskleidžiančios jo esmę),

b) atskirasias (versijos, atskleidžiančios nusikaltimo įvykio atskiras aplinkybes, turinčias baudžiamąją teisinę reikšmę – nusikaltimo sudėties elementus (pavyzdžiui, kokie nusikaltimo motyvai, nusikaltimo padarymo būdas, laikas, vieta, nusikaltimą padariusių asmenų skaičius ir t.t.);

c) detaliasias (detaliosios versijos yra nusikaltimo tyrėjo iškelto prielaidos dėl nusikaltimo aplinkybių, neturinčių baudžiamosios teisinės reikšmės, tačiau svarbių kriminalistiniu požiūriu (pavyzdžiui, įvykio vietoje rastų pėdsakų, jų susidarymo mechanizmo, kokio įrankio (objekto) palikti pėdsakai, kokios rūšies pėdsakai galėjo likti po nusikaltimo padarymo)⁸².

Nusikaltimo tyrimo versijos gali būti keliamos remiantis šiais šaltiniais⁸³:

* LR BPK nustatytais tyrimo veiksmais gauta informacija;

* Operatyviniais veiksmais gauta informacija;

* Iš kitų neprocesinių šaltinių gauta informacija: anoniminius pranešimais, žiniasklaidos pranešimais ir pan.;

* Mokslo apibendrintais nusikaltimų tyrimo praktikos rezultatais;

* Informacija, gauta tiek iš operatyvinių paieškos (slaptų) sistemų, tiek iš įvairių kitų institucijų informacinių sistemų;

* Praktinio darbo tiriant nusikaltimus patirties.

⁸² Palskys E., Kazlauskas M., Danisevičius P. Kriminalistika. Vilnius, 1985, p. 186;

⁸³ Barkauskas A. Nusikaltimo tyrimo versijų kėlimo pagrindo nustatymas // Jurisprudencija, 2003, t.49(41), p. 119;

Versijų kėlimo procesas apima šiuos pagrindinius elementus:

- Versijos kėlimo informacinį pagrindą, tai yra duomenis, pagal kuriuos ji keliami (faktiniai duomenys apie tiriamą įvykį);
- Tyrėjo žinios – kriminalistikos ir kitų mokslų žinios arba apibendrinta asmeninė patirtis tiriant nusikaltimus;
- Prielaida, kuria aiškinama faktinė kilmė, esmė ir tarpusavio ryšiai (versijos turinys).

Versijų kėlimo etapas apimtų tris pagrindines stadijas: a) informacijos apie tiriamą įvykį analizavimą; b) versijos kėlimo informacinio pagrindo nustatymą ir c) versijos kėlimą. Tokia versijos kėlimo struktūra yra sąlygota tiek loginiu, tiek kriminalistiniu požiūriu, pirma, pažinimo poreikio ir nežinomojo paaiškinimo ir, antra, tam atvejui esamų tam tikrų būtinų ir pakankamų duomenų. Tokią struktūrą dar galima pagrįsti tuo, kad pirmiausia yra gaunama informacija apie įvykį, po to ji apdorojama įvairiomis loginėmis mąstymo formomis, nustatant tiesioginius ir netiesioginius tiriamo įvykio aplinkybių priežastinius ryšius, ir tada iškeliami prielaida.

Tiek teorijoje, tiek ir praktikoje nėra vienos nuomonės dėl nusikaltimo tyrimo versijų kėlimo pagrindo – pagal kokią informaciją jos gali būti keliamos bei kokios žinios, savybės reikalingos tyrėjui keliant versijas. Sprendžiant nusikaltimo tyrimo versijų kėlimo pagrindą reikia atsižvelgti į tai, kad tokių versijų kėlimas yra ne savitikslis užsiėmimas, o pagrindas atlikti atskirus veiksmus, atlikti proceso dalyvių apklausas, kratas, suėmimą ir pan.

Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso literatūroje randamos skirtingos nuomonės dėl duomenų, pagal kuriuos keliamos versijos, kiekio. Tačiau kriminalistikos teorijoje išskiriamos dvi situacijos, kurioms esant negalima kelti (arba netikslinga kelti) versijų. Pirma situacija yra ta, kad tyrimą atliekantis pareigūnas disponuoja minimalia informacija ir negali paaiškinti įvykio esmės konkrečia versija. Antra situacija: versijų netikslinga kelti apskritai, kai tyrėjas jau pradiniais duomenimis gali paaiškinti įvykio esmę.

Arciševskis G. mano, kad neįmanoma nustatyti kokio nors būtino faktinių duomenų kiekybinio minimumo, be kurio versijos nebūtų galima kelti. Jis teigia, kad šių faktų ir duomenų kiekis ir reikšmė yra santykiniai ir gali labai svyruoti: nuo minimumo, kuriam esant visos reikšmingiausios bylos aplinkybės ir įtariamojo asmenybė aiškios nuo pat tyrimo pradžios⁸⁴.

Svarbiausia, kad turima informacija būtų bent kiek susijusi su tiriamu įvykiu, padėtų kelti pagrįstas ir patikrintas versijas, nes nepagrįstos versijos tyrėją gali suklaidinti. Dėl to

---

⁸⁴Арцишевский Г. В. Следственные версии. Автореферат кандидатской диссертации. Москва, 1973, р. 9-10;

gali būti užvilktas tyrimas, sunaikinti arba pradanginti daiktiniai įrodymai, pažeistos asmens konstitucinės teisės ir laisvės. Negana sukurti versiją, reikia pamąstyti, kaip ji gali būti patikrinama nepažeidžiant baudžiamojo proceso normų, nes yra tik tikėtino pobūdžio. Jos turi remtis nors tam tikrais patikrintais faktiniais duomenimis. Jeigu yra iškelta apgaulingos buhalterinės apskaitos vedimo įmonėje versija, tyrėjas remiasi tuo, kad aptikti neįtraukti į apskaitą buhalteriniai dokumentai arba suklastoti buhalteriniai dokumentai, ir šie duomenys negali kelti jokių abejonių net tais atvejais, kai versijos keliamos pagal operatyviniais veiksmais gautus duomenis, anoniminius pranešimus arba gandus. Tokia informacija taip pat turi atitikti tam tikras realias bylos aplinkybes.

Idealu, kai iškelta versija yra ne tik *pagrįsta* (iškelta remiantis byloje surinktais faktiniais duomenimis, paaiškina tų duomenų kilmę bei tarpusavio ryšius), bet ir *teisinga* (versija atitinkanti aiškinamas bylos aplinkybes ir nustojanti būti prielaida, tampanti objektyviai nustatytomis tiriamo įvykio žiniomis). Nusikaltimų tyrimo praktikoje dažniausiai teisingos versijos būna tos, kurios nuo pat pradžios yra labai pagrįstos surinktais bylos faktais. Versijos pagrįstumą vertinti būtina jau jos kėlimo momentu. Jos teisingumas arba klaidingumas nustatomas patikrinus versiją.

Svarbus ir versijos informatyvumas, ir duomenų, kuriais ji remiasi, kokybė. Kuo daugiau konkrečia versija paaiškinama nustatytų duomenų, tuo tie faktai specifiškesni ir konkretesni, tuo versija pagrįstesnė, perspektyvesnė ir labiau tikėtina, ir atvirkščiai, jeigu versija aiškinami neinformatyvūs faktai, ji nepagrįsta ir neperspektyvi.

Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso literatūroje retai pagal aiškinamų versijomis objektų (faktų, reiškinių) pobūdį bei apimtį yra numatoma trinarė versijų klasifikacija (bendrosios, atskirosios, detaliosios). Lietuviškoje kriminalistikos ir baudžiamojo proceso literatūroje, 1971 m. Danisevičius P. versijas skirstė į dvi rūšis: į bendrąsias ir atskiras⁸⁵. Vėliau, 1985 metais, trinarę versijų klasifikaciją pateikė Palskys E. lietuvių kalba išleistame kriminalistikos vadovėlyje. Manytume, kad pranašesnis kriminalistinių versijų skirstymas į tris rūšis. Tokia klasifikacija labiau išreiškia konkretaus nusikaltimo įrodinėjimo dalyką bei įrodinėtinas bylos aplinkybes. Ši klasifikacija turi reikšmės nustatant tiriamos nusikalstamos veikos, kaip visumos, ir atskirų šios veikos elementų, epizodų, atskirų faktinių duomenų tarpusavio ryšį, kitaip tariant, labiau pritartina Luzgino I. pateiktai versijos struktūrai⁸⁶, kuri tiksliau atspindi versijos, kaip mąstymo formos, vaidmenį tiriant nusikaltimus.

---

⁸⁵ Danisevičius P., Liakas A. Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiniame baudžiamajame procese. Vilnius, 1971, p. 47;

⁸⁶ Криминалистика./ Под. Ред. Лузгина И.М., Белкина Р.С. Москва, 1980, т.1, р. 36;

Neįmanoma nesutikti su Belkinu R., kuris teigia, kad „versijos turi būti keliamos visais atvejais, visose bylose, nes kol tyrimas nebaigtas, tyrėjo nuomonė apie tiriamą objektą visada yra tik tikėtino pobūdžio ir reikalaujanti įrodymo“⁸⁷. Įrodinėjant visų pirma svarbu įsitikinti tam tikrų aplinkybių buvimu (nebuvimu), o tai galima iš esmės padaryti keliant ir tikrinant versijas. Vadinasi, versijos dalykas yra visos neiširtos įvykio aplinkybės, kurių buvimas (nebuvimas) gali turėti reikšmės bylai. Nėra būtinybės kelti versijų dėl tų aplinkybių, kurių kilmė yra nustatyta ir nekelia jokių abejonių.

Darytina išvada, jog versija, paremta esamais faktiniais duomenimis, turi paaiškinti ir atskleisti tiriamų faktų tarpusavio ryšius bei pobūdį. Pagal savo turinį versija išeina už esamų tiriamo įvykio duomenų ribų, nes įtikinamai paaiškina ir dar nenustatytas aplinkybes. Tačiau pradiniai duomenys turi sutapti su versijos turiniu. Jeigu tiriant įvykį versija negali paaiškinti visų tuo momentu žinomų duomenų, galima daryti išvadą:

- kad faktas, išeinantis už versijos turinio ribų, neturi jokio ryšio su tiriamu įvykiu ir su juo nesusijęs;
- kad versija iš esmės yra nereali, neatspindi objektyvių ryšių tarp duomenų, dėl to turi būti atmesta;
- kad versiją reikia koreguoti.

Analizuojant praktinę medžiagą⁸⁸ nustatyta, kad 2006 m. laikotarpyje, I-os instancijos teismuose buvo gautos ir perduotos nagrinėjimui 935 baudžiamosios bylos, pagal LR BK 300 str., per minėtą laikotarpį išnagrinėtos 793 baudžiamosios bylos; nuteisti pagal LR BK 300 str. – 427 fiziniai asmenys (iš šio skaičiaus 66 moterys, 6 nepilnamečiai asmenys) ir 5 juridiniai asmenys. Išteisinta fizinių asmenų - 9 (iš jų 4 moterys), prieš 15 fizinių asmenų baudžiamosios bylos buvo nutrauktos (**Priedas Nr. 1**).

Atsižvelgiant į tai, jog viso I – os instancijos teismuose buvo gauta 17245 baudžiamųjų bylų, baudžiamųjų bylų pagal LR BK 300 str. skaičius neatrodo grėsmingas, tačiau imant analizuoti atskirų nusikaltimų statistinius skaičius, darytina išvada, jog prevenciją ir kovą su šios konkrečios rūšies nusikaltimais reikia tobulinti.

Efektyvi kovos su dokumentų klastojimo ir disponavimo suklastotu dokumentu forma yra sėkmingas šių nusikaltimų atskleidimas ir ištyrimas. Atskleidžiant ir tiriant nusikaltimus, svarbų vaidmenį vaidina moksliskai pagrįstos metodinės rekomendacijos, tačiau, deja, dokumentų klastojimo ir disponavimo suklastotu dokumentu tyrimo metodika Lietuvos Respublikoje iki šiol nebuvo mokslinio nagrinėjimo objektas, išskyrus pavienius

---

⁸⁷Теория доказательств в советском уголовном процессе. Москва, 1973, p. 425;

⁸⁸ Analizei pateikiama 2006 metų baudžiamųjų bylų iškeltų ir nagrinėtų pagal Lietuvos Respublikos BK 300 str. ataskaita (I instancijos teismuose);

kai kurių institucijų⁸⁹ bandymus pasiūlyti pačių aktualiausių praktikai dokumentų klastojimo atskleidimui ir tyrimo problemų sprendimo būdų.

3.2. Ikiteisminio tyrimo dėl dokumentų klastojimo ir disponavimo suklastotu dokumentu pradėjimo ypatumai. Priminės informacijos tyrimas

Ikiteisminis tyrimas dėl dokumentų klastojimo ar disponavimo suklastotu dokumentu pradedamas pagal LR BPK reikalavimus esant vadai, pagrindui iškelti baudžiamąją bylą ir jeigu nėra aplinkybių, darančių baudžiamąją bylą negalimą.

Dokumentų klastojimo ar disponavimo suklastotu dokumentu atveju galimos visos BPK 166 str. 1 d. numatytos vados pradėti ikiteisminį tyrimą, tačiau iš tikrųjų pradedamas gavus pranešimus apie tai, jog ekonominėje apyvartoje buvo panaudotas suklastotas dokumentas, nustačius dokumento klastojimą faktą arba betarpiškai tyrėjui atskleidus šio nusikaltimo požymius.

Gavus pirminę informaciją apie galimai dokumento suklastojimą ar disponavimo suklastotu dokumentu faktą ir sprendžiant klausimą dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo, nereikia nustatyti dokumento klastojimo (suklastoto dokumento panaudojimo) fakto tikrumo ir ypač nereikia ištirti viso nusikaltimo; reikia ir pakanka tiksliai nustatyti dokumentų klastojimo (panaudojimo požymių buvimą ir pagrįstą informacijos gavimo aplinkybių, ją pateikusių asmenų rato ir pan. atžvilgiu) šio nusikaltimo padarymo tikimybę. Kitaip sakant, prieš pradedant ikiteisminį tyrimą, patikrinama, ar yra pagrindas (svarbu pabrėžti, jog pagrindas turi būti realus) pradėti tyrimą, tačiau nenulemiamas tyrimo rezultatas.

Kaip rodo ikiteisminio tyrimo, ekspertinė ir teismo praktika, dokumentus, kurie tiriama kriminalistinėmis priemonėmis bei būdais, galima suskirstyti į tris stambias grupes:

1. Dokumentai kaip nusikaltimo padarymo įrankiai ar priemonės.

Tai labiausiai paplitusi dokumentų - daiktinių įrodymų rūšis. Plačiaja prasme ji apėmia ir dokumentus, kurie buvo kaltinamojo nusikalstamų veiksmų objektu, ir dokumentus, kuriuose (ar ant kurių) išliko nusikaltimo pėdsakų⁹⁰. Šiai bendrai dokumentų grupei priskiriami padirbti vertybiniai popieriai, obligacijos, loterijos bilietai, popieriniai pinigai, suklastoti asmens tapatybę patvirtinantys dokumentai, asmens pasai, kariniai bilietai, vairuotojo pažymėjimai, leidimai, pažymos, mokslo baigimo diplomai, sąskaitos, čekiai, socialinio draudimo pažymėjimai ir kt. Šie dokumentai klastojami, turint tikslą pagrobti

⁸⁹ Lietuvos teismo ekspertizų centro pateiktos rekomendacijos kaip turi būti dirbama su dokumentais ruošiant juos dokumentų ekspertizei, apie tai plačiau kitoje baigiamojo darbo dalyje;

⁹⁰ Kai kurie kriminalistai (pavyzdžiui, Белкина С.С., Зуйкова Г. Г. Криминалистика, т.1, Москва, 1969, p. 299) šiuos dokumentus laiko atskiomis dokumentų - daiktinių įrodymų rūšimis.

svetimą turta, įgyti nepriklausančias teises ar lengvata gauti kreditą arba išvengti prievolių ir pan. Tokiais dokumentais laikytini ir pagrobti tikri oficialūs ar asmeniniai piliečių dokumentai, kuriuos nusikaltėliai panaudoja savo nusikalstamiems kėsams įgyvendinti, anoniminiai bei grasinančio, prievartaujančio, šmeižiančio ar kitokio nusikalstamo turinio laišškai ir kt.

2. Dokumentai kaip priemonės nusikaltimui nusišlepti.

Šios rūšies dokumentams priklauso, pavyzdžiui, melagingi pranešimai, pareiškimai, skundai, kuriais siekiama supainioti pareigūną, tiriantį bylą. Pavyzdžiui, laišškai dėl savižudybės, parašyti nužudytojo vardu, pranešimai apie išvykimą iš gyvenamosios vietos, nusikaltėlio parašyti savo aukos vardu, buhalterio suklastoti buhalteriniai dokumentai, siekiant nusišlepti išsikvojimą ir pan.

Vilniaus apygardos teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija nuteisė A. P. už tai, jog siekdamas nusišlepti, kad jis būdamas apskrities valstybinės mokesčių inspekcijos Visagino skyriaus nusikaltimų tyrimo skyriaus vyriausiuoju mokesčių inspektoriumi, 2001-01-24 ir 2001-01-26 iš A. V. priėmė kyšį, tokiais veiksmais padarydamas nusikaltimą, numatytą LR BK 282 str. 1 d., 2001 m. vasario mėnesį, parengtinio tardymo metu tiksliau nenustatytą dieną Visagino mieste, tiksliau nenustatytoje vietoje, surašė suklastotą dokumentą - paskolos sutartį, įrašydamas į gautą iš Tatjanos Diuevos popieriaus lapą su jame esančiu A. V. parašu žinomai melagingas žinias, neva jis 2000 m. sausio 10 d. pusės metų terminui paskolino A. V. 6000 litų⁹¹.

3. Dokumentai kaip priemonės svarbioms bylos aplinkybėms nustatyti.

LR BPK 91 str. nurodyta: „...kurie gali būti priemonėmis nusikalstamai veikai atskleisti ir kaltininkams nustatyti arba kaltinimui paneigti ar atsakomybei palengvinti“⁹². Taigi šiai grupei galime priskirti nusikalstamą veiką padariusio asmens asmeninio susirašinėjimo dokumentus (laiškus, raštelius ir kt.), nukentėjusiojo ranka rašytus tekstus, įvairius užrašus ant pagrobtų daiktų ir pan. Tokių dokumentų reikšmę taip pat turi, pavyzdžiui, raštelis ar vokas su adresu, surasti lavono drabužių kišenėse ir padedantys nustatyti jo asmenybę, per kratą pas įtariamąjį surasti vadinamosios „juodosios buhalterijos“ užrašai, užšifruoti įrašai bei laišškai ir kt.⁹³.

Dažniausiai dokumentų klastojimo ir suklastoto dokumento panaudojimo požymiai nustatomi:

⁹¹ Vilniaus apygardos teismo baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijos 2003 m. liepos 8 d. nuosprendis b.b. A.P. pagal BK 282 str.1 d., Nr. 1A-9/2003;

⁹² Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, patvirtintas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, įsigaliojęs 2003 m. gegužės 1 d. (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais iki 2006 m. birželio 22 įstatymu Nr. X-711);

⁹³ Винберг А. И. Криминалистическая экспертиза в советском уголовном процессе. Москва, 1956, p. 135-136;

- 1) tiriant kitus nusikaltimus;
- 2) gavus pranešimus iš fizinių ar juridinių asmenų apie pateiktą suklastotą dokumentą (pavyzdžiui, įmonė, parduodanti prekes lizingu, praneša pareigūnams, jog forminant pirkimą - pardavimą pateiktas tariamai suklastotas asmens tapatybę patvirtinantis dokumentas);
- 3) gavus informaciją:
  - a) atlikus patikrinimus;
  - b) dokumentų tyrimus;
  - c) sulaikius asmenį su įkalčiais.

Pirminė medžiaga, pagal savo pobūdį, gali skirtis, priklausomai nuo to, kokioje nusikaltimo padarymo stadijoje (rengimasis, pasikėsinimas, jau padarytas nusikaltimas) ši medžiaga gauta. Manome, jog reikėtų išskirti šias:

Dokumentų klastojimo atveju	Disponavimo suklastotu dokumentu atveju
Kai nusikaltimas jau padarytas	1. Kai nusikalstamą veiką dar tik rengiamasi padaryti; 2. Kai pasikėsinama šią nusikalstamą veiką padaryti; 3. Kai nusikaltimas jau padarytas

Matome akivaizdų pirminių duomenų grupavimo skirtumą, kodėl? Gavus duomenis (pavyzdžiui, iš nusikaltimo bendrininko) apie tai, jog, Jonaitis rengiasi suklastoti asmens pasą (pvz., į dokumentą įrašytų duomenų panaikinimui įsigijo būtinės chemijos priemonių, neuždraustų apyvartoje) ar pasikėsina jį suklastoti (pvz., nuklijavo nuotrauką ar pan.), galime kalbėti apie jų pritaikymą tiriamo nusikaltimo prevencijai, kelio užkirtimui (pvz., sugadinto dokumento paėmimui ir pan.), bet ne dar nepadaryto nusikaltimo tyrimui.

Kadangi ikiteisminiam tyrimui pradėti platesnis ratas pirminių duomenų (pabrėžtina, jog būtent reikšmingų ikiteisminiam tyrimui pradėti pagal Lietuvos Respublikos BK 300 str. dispoziciją) yra nustatant disponavimo suklastotu dokumentu faktą, norėtumėme plačiau paanalizuoti šią nusikalstamą veiką.

Paanalizuokime konkretų atvejį.

Visagino miesto policijos komisariato Kriminalinės policijos Organizuoto nusikaltimo tyrimo skyriaus pareigūnas gavo operatyvinę informaciją iš pil. P.S. apie tai, jog jo pažįstamas pravarde „Minčius“, prasitarė, kad parduoda Lietuvos Respublikos piliečių pasus, po 500 litų už vieną pasą. Pagal išankstinį susitarimą šiuose pasuose yra įdėta pasą perkančio asmens nuotrauka, tačiau kitose grafose (vardas, pavardė, asmens kodas) nurodyti nežinomų asmenų duomenys.

Taigi turime informaciją apie tai, jog pilietis pravarde „Minčius“ parduoda realiai tikėtina suklastotus Lietuvos Respublikos piliečių pasus. Informaciją suteikęs fizinis asmuo

nurodo, jos jis susitaręs su „Minčiumi“ susitikti trečiadienį vakare kavinėje „Ašotis“ ir užsisakyti bei vėliau nusipirkti suklastotą pasą.

Šiame etape galime tik spėlioti, ar pilietis, pravarde „Minčius“ ne tik realizuoja žinomai suklastotus dokumentus, bet ir juos klastoja? Ar jis tėra tarpininkas, perpardavinėtojas? To mes nežinome. Šiam momentui mes disponuojame tik informacija, jog yra realizuojami tikėtinais netikri dokumentai, šia kryptimi ir turime dirbti.

Tuo atveju, kai panaudoti suklastotą dokumentą dar tik rengiamasi, galima rekomenduoti atlikti kriminalistinę operaciją - nusikaltimo fakto ir nusikaltėlio nustatymas, jo (jū) sulaikymas su daiktiniais įkalčiais. Čia labai svarbu kruopščiai išanalizuoti reikiamą informaciją apie pasirengimą realizuoti suklastotą dokumentą, tinkamai organizuoti ir suplanuoti tolesnius veiksmus.

Dėl pačios kriminalistinės operacijos sąvokos kriminalistikos literatūroje nėra vienodos nuomonės. Įvairūs mokslininkai, apibrėždami kriminalistinę operaciją, sutelkia dėmesį į tam tikrus kriminalistinei operacijai būdingus bruožus⁹⁴. Gorbatkov A. pateikia tokią, mūsų nuomone, išsamiausią kriminalistinės operacijos sąvoką:

Kriminalistinė operacija - tai suderintų ir pagal tikslinę paskirtį susijusių tardymo (autorius - ikiteisminio tyrimo), operatyvinių⁹⁵ ir kitų veiksmų sistema, parengta atsižvelgiant į susidariusią tyrimo (ikiprocesinę) situaciją, planingai realizuojama tyrėjų (tyrėjo) ir su jais bendradarbiaujančių asmenų, sprendžiant tam tikrus uždavinius, kurių negali išspręsti atliekant pavienius veiksmus; atskleidžiant, tiriant ir įspėjant veikas, už kurias numatyta baudžiamoji atsakomybė.

Kriminalistinei operacijai reikia detaliai pasirengti. Svarbu išvengti informacijos apie planuojamą kriminalinę operaciją paskelbimo, o taip kartais būna. Be to, reikia detaliai apgalvoti ir parinkti reikiamus subjektus. Kriminalistinę operaciją atliekantys asmenys turi būti reikiamo kvalifikacijos lygio ir jų neturi būti per daug. Taip pat svarbu prognozuoti stebimo subjekto elgesį, jo manevravimo galimybes, techninį aprūpinimą ir pan., nes būtina parinkti ir turėti reikiamas technines priemones kriminalistinei operacijai vykdyti, numatyti „rezervinius“ veiklos variantus, kad galima būtų ramiau veikti bet kokiomis aplinkybėmis. Kiekvienas kriminalistinėje operacijoje dalyvaujantis asmuo turi žinoti savo vaidmenį ir statusą.

Analizuojamame pavyzdyje kriminalistinės operacijos vieta yra kavinė „Ašotis“, turime atsižvelgti, jog kriminalistinėje operacijoje dalyvaujančių asmenų kiekis, jų išvaizda,

⁹⁴ Danisevičius P., Maročkinas N. Bendrieji probleminiai taktinių kriminalistikos operacijų klausimai//Teisė, 1994, Nr. 28, p. 8;

⁹⁵ Gorbatkov A. Baudžiamosios bylos dėl kontrabandos iškėlimas ir pagrindinės tyrimo kryptys//Teisė, 2002, Nr. 42, p. 40;

amžius, neturi sukelti asmeniui, kurį ruošiamasi stebėti, įtarimo. Reikia atsižvelgti į tą faktą, jog asmuo gali būti nuolatinis šio baro klientas, todėl jis gerai žino visus barmenus (baro darbuotojus) bei klientus, todėl daug svetimų žmonių gali jam sukelti įtarimą. Taip pat reiktų nepamiršti, jog remiantis pirmine informacija, mes nežinome asmens tapatybės, neturime jo nuotraukos, todėl nežinome, ar šis asmuo yra gerai pažįstamas teisėsaugai (ne kartą teistas recidyvistas ar savo nusikaltėlio „karjerą“ dar tik pradantis asmuo), t.y. neturime duomenų ar jis pažįsta nedidelio miestelio policijos pareigūnus ir juos sutikęs bare iš karto įtars pasalą ar ne. Ne visada kriminalistinė operacija gali pasibaigti asmens sulaikymu su įkalčiais, reikia nepamiršti, jog asmuo gali ateiti be suklastoto dokumento, o vėliau susitarti dėl kitos susitikimo ir dokumento perdavimo vietos, todėl tokiu atveju svarbiausiais kriminalistinės operacijos tikslais bus: asmenybės nustatymas, informacijos patvirtinimas, o ne asmens su įkalčiais sulaikymas. Būtina pažymėti, jog norint vėliau kriminalistinės operacijos metu gautą informaciją panaudoti tolimesniame bylos ikiteisminiame tyrime, būtina kriminalistinės operacijos eigą ir rezultatus tinkamai fiksuoti, kruopščiai išanalizuoti ir įvertinti.

Įsivaizduokime, jog kriminalistinė operacija mums pavyko tik iš dalies, asmuo pravarde „Minčius“ susitiko su pil. P.S. bare „Ašotis“ ir perdavė pastarajam Lietuvos Respublikos piliečio pasą, tačiau sulaikytas nebuvo. Pilielis P.S. gautą asmens dokumentą, perdavė policijos pareigūnams. Net vizualiai apžiūrėjus pateiktą dokumentą, buvo matyti, kad jis yra suklastotas.

Taigi šiuo atveju turime baigtą nusikaltimą - pagamintas netikras ar suklastotas tikras dokumentas (tai jau yra eksperto prerogatyva, dažnai tyrėjas negali tiksliai atsakyti į šį klausimą, tam būtinos specialios žinios, techninės priemonės) ir disponavimas suklastotu dokumentu (realizavimas).

Nagrinėjamu konkrečiu atveju baudžiamojoje byloje, iškeltoje pagal LR BK 300 str. 2 d. (dokumento suklastojimas ir disponavimas suklastotu dokumentu), buvo apklausti liudytojai, buvo išsiųsti užklausimai į Migracijos tarnybą, paskirta dokumento ekspertizė, apžiūrėta įvykio vieta, atlikti įvairūs patikrinimai.

3.3. Dokumentų klastojimo ir disponavimo suklastotu dokumentu tyrimo tipinės versijos, pagrindinės tyrimo kryptys

Pradėjus ikiteisminį tyrimą dėl dokumentų klastojimo ir disponavimo suklastotu dokumentu, svarbiu etapu yra tyrimo planavimas.

Nusikalstamos veikos tyrimo planavimas – tai toks moksliai pagrįstas nusikalstamų veikų tyrimo metodas, kurio esmę sudaro tikslingiausių, racionaliausių tyrimo organizacijos ir konkrečių nusikalstamų veikų tyrimo būdų nustatymas, ikiteisminio tyrimo metu gautais duomenimis pagrįstų versijų kėlimas ir tikrinimas, planingas ir kryptingas nusikalstamą veiką įrodančių duomenų rinkimas⁹⁶.

Pagrindiniai tyrimo planavimo principai, kurių būtina laikytis, tai:

*teisėtumas;	*individualumas;
*realumas;	*pagrįstumas;
*konkretumas;	*dinamiškumas.

Būtinios nusikalstamos veikos tyrimo planavimo sąlygos:

- pradinė informacija;
- susidariusios nusikalstamos veikos tyrimo situacijos įvertinimas ir prognozavimas;
- realios galimybės, priemonės ir būdai planavimo tikslams įgyvendinti.

Pradedant ikiteisminį tyrimą dėl dokumento klastojimo ir suklastoto dokumento disponavimo pirminė informacija apie nusikaltimą visada turi būti analizuojama, o prireikus – įstatymų nustatytais būdais papildoma. Negalima tapatinti dviejų skirtingų sąvokų: gautos arba turimos informacijos analizė ir šios informacijos patikrinimas (papildymas). Kiekvienu atveju reikia išanalizuoti turimą arba gautą medžiagą (informaciją), kad būtų galima nuspręsti: a) ar informacijoje yra nusikaltimo (nusikaltimų) požymių; b) ar informacijoje nėra reikšmingų spragų ir prieštaravimų; c) ar tiksliai yra žinomas tam tikros informacijos šaltinis; kas surado daiktinius įrodymus ir pan. Informacija tikrinama (papildoma) tais atvejais, kai iš tikrųjų to reikia, kruopščiai išanalizavus gautą arba turimą medžiagą.

Dokumentų klastojimas ir suklastoto dokumento disponavimas, kaip ir kiti nusikaltimai, tiriami esant įvairioms tyrimo situacijoms. Todėl tyrėjas turi mokėti atpažinti ir tinkamai įvertinti kiekvieną tyrimo situaciją, kad galėtų teisingai jas įveikti bei priimti tinkamą sprendimą. Tuo tarpu kriminalistikos teorijoje tyrimo situacijų klausimas yra diskusinis. Kas gi yra tyrimo situacija? Įvairūs mokslininkai ją apibūdina ir suvokia skirtingai. Pavyzdžiui, Kuklianskis S. tyrimo situacija vadina visumą aplinkybių (reiškinių, santykių), atsirandančių apibrėžtu laiku tiriant nusikaltimą⁹⁷. Turčinai D. suformulavo tokį tyrimo situacijos apibrėžimą: momentinė kriminalistinė nusikaltimų charakteristika tam tikru raidos etapu⁹⁸. Labai savotiškai ir įdomiai tyrimo situaciją supranta Drapkinas L. ir Gerasimovas J.: tai yra dinaminis mąstymo modelis, atspindintis informacinę - loginę,

⁹⁶ Burda R., Krikščiūnas R., Latauskienė E., Malevski H., Matulienė S. Kriminalistikos taktika ir metodika, Lietuvos teisės universitetas, Vilnius, 2004, p. 18;

⁹⁷ Kuklianskis S. Teorinės tardymo situacijų problemos//Kriminalinė justicija, 1996, Nr. 5, p. 93;

⁹⁸ Следственная ситуация: сборник научных трудов/ Под. Ред. Кдючкова В.В. Москва, 1984, p.3;

taktinę - psichologinę, taktinę – valdymo ir organizacinę - struktūrinę būklę, susiklosčiusią baudžiamojoje byloje ir apibūdinančią palankų ar nepalankų tyrimo proceso charakterį⁹⁹. Mūsų manymu, galima sutikti su tais mokslininkais, kurie tyrimo situaciją supranta ir apibrėžia kaip padėtį (būklę), nes nusikaltimų tyrimas yra tam tikras procesas. Tam tikru laikotarpiu procesas egzistuoja tam tikroje padėtyje, savo raidos taške ir atitinkamai - tam tikroje būklėje. *Tyrimo situacija* – tai nusikaltimo tyrimo proceso specifinis pasireiškimas. Visas nusikaltimo tyrimo procesas paprastai susideda iš tam tikrų tyrimo situacijų, kurios formuojamos, egzistuoja ir keičiasi (transformuojamos) priklausomai nuo tam tikrų kriminalistiniu požiūriu reikšmingų aplinkybių (veiksnių) turinio ir apimties. Gorbatkov A. siūlo tokį tyrimo situacijos apibrėžimą: tam tikra faktinė padėtis (būklė), kuri formuojasi, egzistuoja ir keičiasi (transformuojasi) tiriant nusikaltimą, priklausomai nuo tam tikrų, kriminalistiniu požiūriu reikšmingų aplinkybių (veiksnių) turinio ir apimties¹⁰⁰.

Kriminalistikos literatūroje aplinkybėms (veiksniams), kurios apibūdina (lemia) tam tikrą tyrimo situaciją, skiriama ne daug dėmesio. Manoma, kad prie šių aplinkybių galima priskirti: 1) nusikaltimo pobūdį; 2) nusikaltimo padarymo laiką, vietą, būdą ir pan.; 3) nusikaltėlių paliktų pėdsakų stabilumą, jų užfiksavimo ir ištyrimo galimybes; 4) įrodomąją reikšmę turinčios informacijos, duomenų apie įrodymų šaltinių turinį ir apimtį; 5) tyrėjo (tyrėjų) technines galimybes; galimybę įtraukti į nusikaltimo tyrimą papildomas jėgas; 6) laiko tarpą, kuris praėjo nuo nusikaltimo padarymo, taip pat laiką, kurį turi tyrėjas tam tikriems nusikaltimo tyrimo metu kylantiems uždaviniams spręsti; 7) gyvenimišką nusikaltėlio patirtį, jo asmenybės savybes, ankstesnės nusikalstamos veiklos patirtį; 8) į nusikaltimą įtrauktų asmenų tarpusavio santykius; 9) įtariamųjų ar kaltinamųjų poziciją nusikaltimo tyrimo metu; 10) įtariamųjų, ar kitų bylos baigtimi suinteresuotų asmenų informuotumą apie tyrėjo žinioje esančius įrodymus; 11) pasipriešinimo tyrėjo veiksams, kuriais siekiama atskleisti ir iširti nusikaltimą, intensyvumą ir pobūdį; 12) nukentėjusiųjų, liudytojų baudžiamojoje byloje požiūrį į nusikaltimo atskleidimą ir tyrimą; 13) gynėjo profesionalumą, jo suinteresuotumo bylos baigtimi laipsnį; 14) gyvenimišką tyrėjo patirtį, jo asmenines savybes, profesionalumą.

Atskirų nusikaltimų rūšių tyrimo metodika (mūsų atveju – dokumentų klastojimo ar disponavimo suklastotu dokumentu tyrimo metodika) yra reikšmingas tyrimo situacijų skirstymas pagal apibendrinimo laipsnį individualias ir tipines. Konkretaus nusikaltimo tyrimo metu susidaranti tyrimo situacijos visuomet yra individualios. Tipinės tyrimo situacijos – tai tiriant tam tikrų nusikaltimų rūšis dažniausiai pasitaikančios tyrimo

⁹⁹ Криминалистика./ Под. Ред. Герасимова И. Ф., Драпкина Л. Я. Москва, 1994, p. 49;

¹⁰⁰ Gorbatkov A. Baudžiamosios bylos dėl kontrabandos iškėlimas ir pagrindinės tyrimo kryptys//Teisė, 2002, Nr. 42, p. 46;

situacijos, būdingos konkrečios nusikaltimų rūšies tyrimui. Tipinės tyrimo situacijos – tai tam tikrų kategorijų baudžiamųjų bylų apibendrinimas, individualių (konkrečių) tyrimo situacijų analizės rezultatas.

Tyrimo dėl dokumento suklastojimo ir disponavimo suklastotu dokumentu pradžioje galimos tokios tipinės tyrimo situacijos:

1) turime pakankamai informacijos apie padarytą dokumento klastojimą ar disponavimą suklastotu dokumentu, bet nėra ar beveik nėra duomenų apie šio nusikaltimo subjektą (subjektus) (pavyzdžiui, mūsų nagrinėtu atveju mes žinojome tik tiek, jog nusikaltimo subjekto pravardė yra „Minčius“ ir jis yra vyras);

2) turime pakankamai informacijos apie įvykdytą nusikaltimą ir apie nusikaltimo subjektą, bet: a) jo buvimo vieta nežinoma; b) nusikaltimo subjektas yra sulaikytas arba tiksliai žinoma jo buvimo vieta.

Palankiausia dokumentų klastojimo ir disponavimo suklastotu dokumentu tyrimui situacija yra tada, kai turime pakankamai informacijos apie padarytą nusikaltimą ir jo subjektą, ir tuo atveju, jeigu jis (jie) yra sulaikytas arba tiksliai žinoma jo (jų) buvimo vieta. Paprastai tokia nusikaltimo tyrimo situacija sudaroma, pavyzdžiui, gavus informaciją, jog lizingu prekę pirkti atėjęs žmogus pateikė tariamai suklastotą socialinio draudimo pažymėjimą ir šis asmuo yra sulaikomas su įkalčiais, kai suklastotas dokumentas yra randamas atliekant tam tikrus ikiteisminio tyrimo veiksmus: kratą, poėmį, asmens apžiūrą ir pan., arba iš karto po sėkmingai atliktos kriminalistinės operacijos, kuria siekiama, pvz.: nustatyti dokumentų suklastojimo faktą, nusikaltimo subjektą (subjektus), jį (juos) sulaikyti, išaiškinti svarbias šio nusikaltimo aplinkybes ir pan.

Susiformavus pirmai situacijai, kai turime pakankamai informacijos apie tai, jog yra suklastotas dokumentas ar disponavimo suklastotu dokumentu faktą, bet nėra ar beveik nėra duomenų apie nusikaltimo subjektą (subjektus), pagrindiniai tyrėjo uždaviniai yra: a) informacijos, kurią panaudojant galima nustatyti (o jeigu įmanoma ir sulaikyti) nusikaltimo subjektą, pobūdžio nustatymas; b) šios informacijos gavimo šaltinių nustatymas; c) greitas įrodymų suradimas ir fiksavimas.

Šioje situacijoje keliamos tipinės versijos dėl:

- dokumentų klastojimo ir disponavimo suklastotu dokumentų subjektų rato;
- jų buvimo vietų, nusikaltimo motyvų ir tikslų (akivaizdu, jog dažniausiai šiuo nusikaltimu siekiama savanaudiškų tikslų);
- suklastoto dokumento, žaliavos jų gaminimui įgijimo šaltinių ir būdų;
- suklastotų dokumentų realizavimo, panaudojimo vietų ir būdų;
- dokumentų klastojimo būdų ir priemonių;

- galimų bendrininkų;
- kitų nusikaltimų, susijusių su dokumentų klastojimu ir disponavimu suklastotais dokumentais, padarymo (pavyzdžiui, sukčiavimas, tarnybinių įgaliojimų viršijimas, apgaulinga buhalterinė apskaita, neteisėtas kredito gavimas ir kt.);
- suklastotų dokumentų realizavimo mechanizmo.

Paprastai dokumentai, turintys daiktinių įrodymų požymių¹⁰¹, surandami ir paimami, darant krata, poėmį, įvykio vietos ar asmens apžiūrą bei kitus ikiteisminio tyrimo veiksmus. Įvairius dokumentus ikiteisminio tyrimo tyrėjui, prokurorui, ikiteisminio tyrimo teisėjui gali pateikti įtariamasis (kaltinamasis), jo gynėjas, taip pat nukentėjęsysis, liudytojas, ar kitas fizinis ar juridinis asmuo. Tokiu atveju tyrėjas privalo išsiaiškinti, iš kur gauti šie dokumentai, kokios jie būklės (dokumento kokybė), ar jie nėra suklastoti, nepadirbti ir pan., ir užfiksuoja šio dokumento atsiradimą byloje jį detaliam aprašydamas (daiktų, dokumentų pateikimo protokole, objekto apžiūros protokole ir kt.), todėl tyrėjo darbą, tikrai palengvintų sudarytas tyrimo planas pagal versijas, kuris galbūt turėtų atrodyti taip:

Nusikalstamos veikos tyrimo versijos	Versijų tikrinimo būdai, tyrimo ir kiti veiksmai	Aplinkybės, kurias reikia patikrinti	Organizacinės -techninės priemonės	Įvykdy mo terminai	Pastabos
--------------------------------------	--	--------------------------------------	------------------------------------	--------------------	----------

Nagrinėtame pavyzdyje, baudžiamojoje byloje (kurioje nusikaltimo subjektu minimas asmuo, pravarde „Minčius“) dokumentų ekspertizės metu buvo nustatyta, jog ekspertiniam tyrimui pateiktas Lietuvos Respublikos piliečio pasas yra suklastotas tikras dokumentas, t.y. tikrame dokumento, išduoto kito asmens vardu, blanke, dokumento proceso metu buvo įklijuota kito asmens nuotrauka, t.y. ne pakeista nuotrauka, o įklijuota pačiame dokumento gaminimo procese. *Kokias versijas šiuo atžvilgiu gali kelti tyrėjas, analizuojantis nusikaltimų subjektų ratą pagal turimą informaciją:*

- dokumentą suklastojo pats asmuo, pravarde „Minčius“ (įtariamojo, liudytojų apklausa; dokumento apžiūra; krata, poėmis ir kt.);
- šis asmuo tėra tarpininkas, dokumentų perpardavinėtojas, jau įsigijantis suklastotus dokumentus (įtariamojo, liudytojų apklausa; įtariamojo asmenybės, jo aplinkos analizė, įtariamąjį charakterizuojančios medžiagos surinkimas);
- dokumentą klastoja asmuo, betarpiškai dalyvaujantis šių dokumentų procese, t.y. pavyzdžiui Migracijos tarnybos darbuotojas, kuris yra „Minčiaus“ bendrininkas (dokumentų, daiktų poėmis; migracijos poskyrių patalpų apžiūra, dokumentų patikrinimas

¹⁰¹ kaip jau buvo minėta darbe, būtent dokumentai - daiktiniai įrodymai yra kriminalistinio tyrimo objektai, ir šiame darbe jie vadinami tiesiog dokumentais.

darbuotojų apklausa; užklausimų į įvairias atsakingas institucijas ruošimas ir išsiuntimas; kt.);

- dokumentą klastoja ikiteisminiam tyrimui nežinomas asmuo, kuriam žaliavą teikia asmuo, turintis priėjimą prie dokumento blankų, asmuo, disponuojantis tam tikru antspaudu ir pan. (pagrindas - įtariamojo, liudytojų apklausos; suklastoto dokumento apžiūra; įtariamojo pažįstamų rato nustatymas; kt.).

Taigi būtina pastebėti, jog visų galimų versijų analizės rezultatai turės įtakos visam nusikaltimo tyrimui.

Kartais neteisingai manoma, kad dokumentų klastojimo požymius gali nustatyti tik ekspertas (specialistas), atlikęs sudėtingus tyrimus ir panaudojęs specialias mokslines - technines priemones. Iš tikrųjų neretai tų požymių gali aptikti pats tyrėjas, apžiūrėdamas surastus dokumentus vizualiai arba panaudodamas sudėtingus optinius prietaisus (padidinamuosius stiklus, šviesos filtrus ir pan.). Todėl atidi ir kruopšti **dokumentų apžiūra** turi didelę reikšmę, tiriant šios rūšies nusikaltimus.

Kartais pakanka atlikti dokumento apžiūrą tam, kad nustatytume, ar šis dokumentas yra tikras, ar suklastotas; gauti atsižvelgiant į klastojimo būdą, gauti pakankamai informacijos apie nusikaltimo subjektą, ar net nusikaltimo subjektų ratą. Dokumentų apžiūra siekiama šių tikslų:

a) išanalizuoti bendra dokumento vaizdą, jo turinį, formą ir medžiagą, iš kurios jis pagamintas;

b) nustatyti dokumentą individualizuojančius požymius ir galimo klastojimo žymes;

c) išsiaiškinti, kokius tolimesnius veiksmus būtina atlikti po pirminės dokumentų apžiūros, ar reikia skirti jų kriminalistinę ekspertizę, kokius klausimus ir medžiagą pateikti ekspertams ir kt.

Norint nustatyti materialaus klastojimo pėdsakus, kai į tikrą dokumentą įrašomi, išspausdinami neteisingi duomenys, keičiami rekvizitai ar tekstas, kas daroma išskutus ar ištrynus ankstesnę tekstą, yra svarbus, pasikvietus dokumentų techninio tyrimo specialistą ir taikant įvairius kriminalistinius techninius būdus, nustatyti trynimus, skutimus, ėsdinimus, plovimus, prirašymus, teksto ištaisymus ir kitus dokumentų klastojimo pėdsakus¹⁰². Atsižvelgiant į apžiūros rezultatus, skiriami atitinkami tyrimai specialistams (ekspertams).

Apžiūrint dokumentus ypatingą dėmesį reikia atkreipti į šias aplinkybes: ar dokumento tekste nėra kokių nors klaidų, ar kompetetinga ta įstaiga ar asmenys, kurie išdavė dokumentą, patvirtinti jame išdėstytas žinias, ar apskritai yra tokia įstaiga, ar dokumento

¹⁰² Kurapka E., Malevski H., Palskys E., Kuklianskis S. Kriminalistikos technikos pagrindai. Vilnius, 1998, p. 179-190;

turinys atitinka jo formą, ar dokumento blanko pagaminimo laikas atitinka dokumento išdavimo datą, ar dokumente tekstas tinkamai išdėstytas, ar vienodi tarpai tarp eilučių, koks yra intervalas tarp viso teksto ir parašo, ar dokumento turinys atitinka antspaudo ir kampingio spaudo tekstą, ar neiškreiptos, teisingai parašytos pareigūnų pavardės ir kt.¹⁰³.

Kai dokumentas apžiūrimas norint nustatyti intelektualų klastojimą (iš dalies ar visiškai suklastotas dokumentų turinys, nors kiti dokumentų rekvizitai bei jį patvirtinantys parašai gali būti autentiški), paprastai taikomas dokumentų gretinimo metodas, t.y. apžiūros metu lyginami:

- to paties dokumento visi egzemplioriai (pavyzdžiui, turime suklastotą valstybinio socialinio draudimo pažymėjimą, kurio viename iš lapų yra padaryti įrašai, kurių tikrumas mums kelia abejonių - galima būtų palyginti su kitais šio minėto dokumento lapais, juose esančiais įrašais, įrašų eiliškumu ir pan.);

- skirtingo turinio dokumentai, priskirtini vienai rūšiai (pavyzdžiui, turime suklastotą Lietuvos Respublikos piliečio pasą, kurį, pasak padaryto įrašo, išdavė Ignalinos migracijos tarnyba. Palyginus su kitais, tuo pačiu laikotarpiu išduotais Ignalinos MT pasais, galėtumėme pamatyti, jog nesutampa duomenys apie išdavusį dokumentą asmenį (vardas, pavardė, aiškiai skiriasi parašai) ir pan.).

Iš esmės dokumento apžiūros metu gali būti nustatomi į nusikaltimą įsivėlę asmenys. Jie vėliau tampa liudytojais, įtariamaisiais ir pan. Taigi dokumentų apžiūra padeda nustatyti būsimuosius įtariamuosius (kaltinamuosius) ir liudytojus.

Jeigu tiriant dokumentų klastojimą ar disponavimą suklastotu dokumentu faktą šio nusikaltimo subjektas bus nustatytas, pirma tipinė tyrimo situacija įgis vieną iš dviejų antros tipinės tyrimo situacijos formų.

Kai turime pakankamai informacijos apie tai, jog yra suklastotas dokumentas ar suklastotas dokumentas paleistas į apyvartą ir apie šio nusikaltimo subjektą, bet jo (jų) buvimo vieta nežinoma, galima išskirti šiuos pagrindinius tyrimo uždavinius: 1) nustatyti nusikaltimo subjekto buvimo vietą; 2) surinkti kuo daugiau duomenų apie nusikaltėlio asmenybę, jo giminystės ir kitus ryšius; 3) nustatyti nežinomus tyrimui nusikaltimo rengimo veiksmus ir kitas objektyviosios pusės aplinkybes; nusikaltimo mechanizmą; nusikaltimo bendrininkus; 4) užfiksuoti turimus ir papildomai gautus pasislėpusio nuo tyrimo asmens nusikalstamos veiklos įrodymus; 5) įrodyti įtariamojo kaltę ir nustatyti nusikaltimo padarymo motyvus, tikslus; 6) nustatyti aplinkybes, kuriomis nusikaltimo subjektas pasišalino iš savo gyvenamosios vietos. Keliamos tipinės versijos dėl nežinomų objektyviosios nusikaltimo pusės aplinkybių; galimų nusikaltimo bendrininkų, liudytojų;

---

¹⁰³ Palskys E. Kriminalistinis dokumentų tyrimas. Vilnius, 1978, p. 25;

konkreto asmens kaltumo; dokumentų klastojimo ar disponavimo suklastotu dokumentu mechanizmo; aplinkybių, kurioms esant nusikaltimo subjektas pasišalino iš įvykio, gyvenamosios vietos; nusikaltimo motyvų ir tikslų; galimų nusikaltimų subjektų buvimo vietų; kitų nusikaltimų, susijusių su dokumentų klastojimu, padarymo.

Galime paminėti, jog nusikalstamų veikų, pasireiškiančių dokumentų klastojimu ir suklastotų dokumentų disponavimu charakteringi bruožai:

- dominuoja dokumentų naudojimas įgyvendinant nusikalstamą sumanymą;
- grupinis nusikalstamų veiksmų pobūdis, susijęs su nusikalstamo darbo pasidalijimu;
- nusikalstamos veikos pasikėsinimo objektu arba naudos pobūdis: pinigai, materialinės vertybės, paslaugos ir pan.;
- nusikaltimui daryti naudojami įvairūs įrankiai ir priemonės. Dažni atvejai, kai nusikaltėlis nusikaltimui daryti naudojami struktūra ir priemonėmis, prieinamomis pagal darbo pobūdį;
- nusikalstamų veikų būdams turi įtakos dokumentų siuntimo, tvarkymo, saugojimo ir kontrolės sistema.

Šiuo atveju informacija apie nusikaltimo subjektą gali būti įvairaus pobūdžio ir apimties, bet visais atvejais tyrėjas, planuodamas tyrimą, turi galimybę, nors ir bendrais bruožais, atsižvelgti į tam tikrus dokumentą suklastojusio ar disponavusio suklastotu dokumentu subjekto ypatumus (pavyzdžiui, pilietybę, amžių, profesiją ir pan.).

Nusikaltimo subjekto asmens charakteristika gvildenama dviem požiūriais¹⁰⁴:

1) per asmenybę išaiškinama, koks galėjo būti pasirinktas konkretus nusikalstamos veikos būdas. Čia kalbama apie nusikalstamos veikos darymo būdo pasirinkimą determinuojančius asmens bruožus, o tai yra kriminalistikos metodikos uždaviniai;

2) pagal asmenybę, charakterį, socialinius ir dorovinius bruožus pasirenkama racionali tyrimo veiksmų taktika. Tai yra kriminalistikos taktikos uždaviniai.

Vienu iš svarbesnių ir sudėtingesnių baudžiamosios teisės ir kriminologijos teorinių klausimų yra sąvokų „nusikaltimo subjektas“ ir „nusikaltėlio asmenybė“ atribojimas. Nors iš pirmo žvilgsnio šios sąvokos yra panašios, tačiau realiai jos skiriasi savo esme ir turiniu. Tačiau ignoruoti jų, išskirti vieną iš sąvokų kaip pagrindinę, o kitą šalutinę - jokių būdu negalima. Todėl svarbiausia, kaip kriminologijai, taip ir baudžiamosios teisės teorijai, yra šių sąvokų atribojimas ir apibrėžimas.

---

¹⁰⁴ Burda R., Krikščiūnas R., Latauskienė E., Malevski H., Matulienė S.. Kriminalistikos taktika ir metodika, Lietuvos teisės universitetas, Vilnius, 2004, p. 127;

Vertindamas konkretaus nusikaltimo pobūdį, teismas atsižvelgia į įstatymo ginamas vertybes, žalingų pasekmių turinį, kaltės formą. Vertindamas konkretaus nusikaltimo pavojingumo laipsnį, teismas atsižvelgia į kėsintis dalyko vertingumą, nusikaltimo padarymo būdą, laiką ir vietą, panaudotus įrankius ar priemones nusikaltimui padaryti, padarytos žalos dydį ir mastą, bendrininkavimo formą, nusikaltimo tikslus ir motyvus.

Savo ruožtu kaltininko asmenybės įvertinimas yra svarbi teisingos bausmės parinkimo sąlyga. Vertindamas nusikaltimą padariusiojo asmenybę, teismas turi skirti asmenybės požymius, kurie lemia asmens pavojingumą, ir požymius, kurie tam įtakos neturi. Kaltininko pavojingumą nulemia požymiai, charakterizuojantys jį iki nusikaltimo padarymo (ankstesni nusikaltimai ar kiti teisės pažeidimai, polinkis į girtavimą, narkotinių ar kitų svaiginamųjų priemonių vartojimą, vertybinė orientacija, požiūris į darbą, asmens charakteristika ir pan.), nusikaltimo padarymo metu (nusikaltimo padarymo būdas, įrankiai ir priemonės, laikas, vieta, pasekmių sunkumas, kaltės forma, nusikaltimo tikslas ir motyvas) ir po nusikaltimo padarymo (atvykimas ir prisipažinimas, gailėjimasis, padėjimas išaiškinti nusikaltimą ir kitus bendrininkus, žalos atlyginimas ir pan.). Įvertindamas kaltininko asmenybės pavojingumą bei parinkdamas bausmės rūšį ir dydį, teismas turi kreipti ypatingą dėmesį į tai, ar nusikaltimas padarytas atsitiktinai, dėl kitų asmenų įtakos arba nepalankiai susiklosčius aplinkybėms, ar kaltininko antvisuomeninės nuostatos jau buvo susiformavusios iki nusikalstamo poelgio ir nusikaltimas buvo tik loginė kaltininko gyvenimo būdo ir jo ankstesnio elgesio pasekmė.

Pavlovo V.G. nuomone: „Nusikaltimo subjektas, kaip vienas iš nusikaltimo sudėties elementų, apima tik dalį požymių, charakterizuojančių asmenį, padariusį visuomeniškai pavojingą veiką. Pati sąvoka „nusikaltimo subjektas“, lyginant ją su daugiau kriminologine sąvoka „kaltininko asmenybė“, yra daugiau teisinio - teorinio pobūdžio, pateikianti teisinę nusikalstamą veiką padariusio asmens charakteristiką“¹⁰⁵.

Tyrėjas atlieka visus galimus procesinius ir kitus veiksmus, pavyzdžiui, daiktinių įrodymų apžiūrą, liudytojų apklausą, asmens apžiūrą, kratas, dokumentų ir kitų tyrimui reikalingų daiktų poėmius, asmens parodymą atpažinti iš nuotraukų, gauna specialistų išvadas, inicijuoja, esant būtinumui, ekspertinį tyrimą.

Apie nusikaltėlio bendravimo ratą, jo galimą buvimo vietą gali „papasakoti“ nusikaltimo subjekto ir jam artimų žmonių užrašai, laiškai, telefoninių pokalbių išklotinės, turima informacija kompiuterio ir kitos technikos atmintyje (informacinėje bazėje); įvairaus pobūdžio dokumentai ir pan.

Kai turime pakankamai informacijos apie dokumento suklastojimo ar disponavimo

---

¹⁰⁵Павлов В. Г. Субъект преступления в уголовном праве. Москва, 1999, р. 23;

suklastotu dokumentu faktą, apie šio nusikaltimo subjektą ir tiksliai žinoma jo buvimo vieta arba nusikaltimo subjektas yra sulaikytas, pagrindiniai tyrimo uždaviniai yra: 1) nežinomos tyrimui nusikaltimo rengimo stadijos nustatymas; 2) nusikaltimo mechanizmo nustatymas ir žinių apie detalizavimas; 3) nusikaltimo subjekto (subjektų) kaltės įrodinėjimas; 4) nusikaltimo padarymo motyvų ir tikslų nustatymas; 5) turimos įrodomosios informacijos įtvirtinimas, jos patikslinimas, papildymas ir detalizavimas. Šie uždaviniai sukonkretinami atsižvelgiant į turimos baudžiamosios bylos įrodomosios informacijos turinį, apimtį, pobūdį, taip pat dokumento suklastojimo rūšį ir būdą bei kai kurias kitas priežastis.

Šiuo atveju keliamos tipinės versijos dėl nežinomų objektyviosios nusikaltimo pusės aplinkybių; nusikaltimo mechanizmo; konkretaus asmens kaltumo; papildomų informacijos šaltinių; galimų nusikaltimo liudytojų, kitų nusikaltimų, susijusių su dokumentų suklastojimu ar suklastotų dokumentų disponavimu, padaro tikslų ir motyvų. Paprastai atliekami šie procesiniai veiksmai: įtariamojo sulaikymas, jo asmens krata ir apklausa; suklastoto dokumento apžiūra; poėmis, krata; reikalavimas įmonėms, įstaigoms, organizacijoms, pareigūnams, piliečiams pateikti daiktus ir dokumentus, galinčių turėti reikšmės bylai (arba daiktų ir dokumentų poėmis); liudytojų apklausa; daiktų, dokumentų, įtariamųjų parodymas atpažinti; parodymų patikrinimas vietoje; akistatos; ekspertizių skyrimas, eksperimentas.

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus, jei nusikaltimo sudėtį laikysime kriminalistinių klasifikacijų pagrindu, kriminalistinės nusikaltimų charakteristikos ir taip pat tipinės tyrimo versijos gali būti sudaromos atsižvelgiant:

- į nusikaltimo objektą: kėsiniamosi objekto ypatybės, kiekį, rūšį, jo buvimo vietą, jo apsaugos priemones ir pobūdį;
- į nusikaltimo objektyviają pusę: nusikaltimo padarymo būdą; nusikaltimo padarymo vietą ir laiką;
- į nusikaltimo subjektą: nusikaltimą padarė vienas ar grupė asmenų; pirmą kartą, ar pakartotinai; nusikaltimas padarytas suaugusiojo ar nepilnamečio ir t.t.;
- į subjektyviają pusę: nusikaltimas padarytas iš anksto pasiruošus; nusikaltimo padarymo tikslai ir motyvai.

Atsižvelgiant į išdėstyta, nusikaltimo tyrimo versijų kėlimas ir nusikaltimo kvalifikavimas yra du tarpusavyje glaudžiai susiję mąstymo procesai.

Kriminalistikos teorijoje išskiriamos dvi situacijos, kurioms esant negalima kelti (arba netikslinga kelti) versijų. Pirmą situacija yra ta, kad tyrimą atliekantis pareigūnas disponuoja minimalia informacija ir negali paaiškinti įvykio esmės konkrečia versija. Antra

situacija: versijų netikslinga kelti apskritai, kai tyrėjas jau pradiniais duomenimis gali paaiškinti įvykio esmę.

Dokumentų klastojimo ar disponavimo suklastotu dokumentu atveju galimos visos BPK 166 str. 1 d. numatytos vados pradėti ikiteisminį tyrimą, tačiau dažniausiai pradedamas gavus pranešimus apie tai, jog ekonominėje apyvartoje buvo panaudotas suklastotas dokumentas, nustačius dokumento klastojimo faktą arba betarpiškai tyrėjui atskleidus šio nusikaltimo požymius.

Dokumentų klastojimo ir suklastoto dokumento panaudojimo požymiai dažniausiai nustatomi: tiriant kitus nusikaltimus; gavus pranešimus iš fizinių ar juridinių asmenų apie pateiktą suklastotą dokumentą (pavyzdžiui, įmonė, parduodanti prekes lizingu, praneša pareigūnams, jog forminant pirkimą - pardavimą pateiktas tariamai suklastotas asmens tapatybę patvirtinantis dokumentas); gavus informaciją: a) atlikus patikrinimus; b) dokumentų tyrimus; c) sulaikius asmenį su įkalčiais.

Ikiteisminio tyrimo dėl dokumentų klastojimo ir disponavimo suklastotu dokumentu pradžioje, formaliai pradedamas šio nusikaltimo tyrimas. Ko turėtų imtis tyrėjas, koks šių tyrimo veiksmų eiliškumas ir pan. Šiame etape, manome tikslinga, paminėti nusikalstamos veikos tyrimo planavimą. *Nusikalstamos veikos tyrimo planavimas* – tai toks moksliai pagrįstas nusikalstamų veikų tyrimo metodas, kurio esmę sudaro tikslingiausių, racionaliausių tyrimo organizacijos ir konkrečių nusikalstamų veikų tyrimo būdų nustatymas, ikiteisminio tyrimo metu gautais duomenimis pagrįstų versijų kėlimas ir tikrinimas, planingas ir kryptingas nusikalstamą veiką įrodančių duomenų rinkimas. *Būtinios nusikalstamos veikos tyrimo planavimo sąlygos*: a) pradinė informacija; susidariusios nusikalstamos veikos tyrimo situacijos įvertinimas ir prognozavimas; b) realios galimybės, priemonės ir c) būdai planavimo tikslams įgyvendinti.

Tyrimo pradžioje galimos tokios tipinės tyrimo situacijos:

1) *turime pakankamai informacijos apie padarytą dokumento klastojimą ar disponavimą suklastotu dokumentu, bet nėra ar beveik nėra duomenų apie šio nusikaltimo subjektą (subjektus).*

2) *turime pakankamai informacijos apie įvykdytą nusikaltimą ir apie nusikaltimo subjektą, bet: a) jo buvimo vieta nežinoma; b) nusikaltimo subjektas yra sulaikytas arba tiksliai žinoma jo buvimo vieta.* Galime paminėti, jog nusikalstamų veikų, pasireiškiančių dokumentų klastojimu ir suklastotų dokumentų disponavimu, charakteringi bruožai šie:

 dominuoja dokumentų naudojimas įgyvendinant nusikalstamą sumanymą;

■ grupinis nusikalstamų veiksmų pobūdis, susijęs su nusikalstamo darbo pasidalijimu;

■ nusikalstamos veikos pasikėsinimo objektu arba naudos pobūdis: pinigai, materialinės vertybės, paslaugos ir pan. ;

■ nusikaltimui daryti naudojami įvairūs įrankiai ir priemonės. Dažni atvejai, kai nusikaltėlis nusikaltimui daryti naudojami struktūra ir priemonėmis, prieinamomis pagal darbo pobūdį;

■ nusikalstamų veikų būdams turi įtakos dokumentų siuntimo, tvarkymo, saugojimo ir kontrolės sistema.

Dokumentų klastojimo ir disponavimo suklastotu dokumentu tyrimo praktika rodo, kad vienu pagrindinių tyrimo veiksmų yra specialistų (ekspertų) atliekami tyrimai, nes tik šie subjektai gali kvalifikuotai patvirtinti dokumentų klastojimo faktą, nustatyti dokumento suklastojimo būdą, mechanizmą ir pan. Todėl darbe plačiau bus šis proceso veiksmas.

3.4. Specialių žinių panaudojimas atliekant dokumentų tyrimą, jų reikšmė, objektai ir uždaviniai

Specialios žinios – tai mokslo, technikos ar bet kurios kitos žmogiškosios veiklos srities žinios, įgytos išsilavinimo, specialaus studijavimo ar profesinės veiklos dėka, naudojamos gauti įrodomąją arba kitą informaciją, būtiną nusikaltimui iširti.¹⁰⁶

Tačiau verta pažymėti, kad „mokslo, technikos ar bet kurios kitos žmogiškosios veiklos srities žinios“ tampa specialiomis tik baudžiamojo proceso kontekste, į tai atkreipia dėmesį Rinkevičius J.¹⁰⁷

Taigi specialios žinios yra neteisinės žinios ir žinios, kurių neturi „vidutinis pilietis“¹⁰⁸.

Dabar galiojančiame LR BPK yra trys pagrindinės specialiųjų žinių taikymo formos: ekspertizė, spacialisto tyrimas ir specialisto dalyvavimas atliekant tyrimo veiksmus (BPK 180 str.).

Specialistas – reikiamų specialiųjų žinių ir įgūdžių turintis asmuo, kuriam pavedama atlikti objektų tyrimą ir pateikti išvadą arba paaiškinimą jo kompetencijos klausimais ¹⁰⁹ .	Teismo ekspertas - asmuo, turintis teismo eksperto kvalifikaciją ir įrašytas į Lietuvos Respublikos teismo ekspertų sąrašą. ¹¹⁰
---	---

¹⁰⁶ Juškevičiūtė J. Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikaltimus: būklė ir perspektyvos. Daktaro disertacija. Vilnius, 1998 ;

¹⁰⁷ Rinkevičius J. Specialių žinių samprata ir teismo ekspertizės kompetencija//Teisė, 2000, Nr. 37, p. 97;

¹⁰⁸ Juškevičiūtė J., Malevski H. Dėl specialiųjų žinių termino apibrėžimo (lyginamoji studija)// Teisė, 2000, Nr. 35, p. 42;

¹⁰⁹ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis. Vilnius: TIC, 2005, p. 206;

¹¹⁰ Lietuvos Respublikos Teismo ekspertės įstatymas// Valstybės žinios. 2002. Nr. 112-4969;

Specialisto pateikiamą išvadą¹¹¹ ikiteisminio tyrimo veiksmo protokole mes laikome specialistų atliekamų objektų tyrimo atmaina. Sudėtingesnis klausimas dėl specialisto atlikto apžiūros (LR BPK 207 str.) priskyrimo prie atskiros specialių žinių naudojimo formos. Apžiūros metu specialistas taiko savo žinias, tačiau jų taikymo rezultatas atsispindi ne išvadose ar aktuose, o protokole.

Teismo ekspertizė – tai baudžiamajai bylai svarbių klausimų, reikalaujančių specialių žinių, tyrimas ir sprendimas, atliekamas remiantis pateikta baudžiamosios bylos medžiaga, pritaikant atitinkamos srities specialiąsias žinias, laikantis procesinių reikalavimų¹¹². Teismo ekspertizės skyrimo pagrindai išdėstyti LR BPK 208 straipsnyje, tačiau minėtas norminis teisės aktas detalčiai nereglamentuoja to, kaip medžiaga turi būti paruošta ekspertui, užduoties ekspertui surašymo tvarkos ir reikalavimų, kurių būtina laikytis dirbant su dokumentais. Pagrindinis dėmesys darbe skiriamas ekspertui.

3.4.1. Medžiagos parengimas ir įforminimas

Teoriškai kiekvieną bylą tiriant galima skirti teismo ekspertizes. Praktikoje reikia vadovautis tokia nuostata, kad nėra tokio mokslo, technikos, meno ir amato žinių, kurių nebūtų galima panaudoti tiriant nusikaltimus¹¹³.

Rengiant medžiagą dokumentų ekspertizei reikia gerai išnagrinėti tiriamuosius dokumentus ir atsižvelgiant į faktinę bylos medžiagą, numatyti konkrečius ekspertizės tikslus ir uždavinius. Svarbiausios bylos aplinkybės trumpai išdėstomos nutartyje/užduotyje. Dažnai tyrimo objektas ne visas dokumentas, o jo fragmentai, todėl formuluojant klausimus būtina nurodyti konkretų tiriamąjį objektą ir neformuluoti abstrakčių klausimų (pavyzdžiui, „Ar pateiktoje tirti 3 lapų sutartyje yra kokių nors pakeitimų?“, „Kokiu būdu atlikti tekstai ant mokamųjų kortelių?“ ir pan.). Pateikiami ekspertui klausimai turi būti tikslūs ir aiškūs, o jų sprendimui reikalingos specialiosios eksperto žinios. Nutartyje / užduotyje atlikti objektų tyrimą visi tiriamieji ir lyginamieji dokumentai bei kiti tyrimo objektai turi būti išvardyti (nurodyti dokumentų pavadinimai ir numeriai, datos arba pirmi teksto žodžiai), nurodomas pateikiamų lapų skaičius. Pateikiant civilinės bylos medžiagą, kurioje dokumentai yra įsiūti, o visi lapai sunumeruoti, būtina nurodyti bylos lapų numerius, kuriais pažymėti tiriamieji dokumentai.

Paanalizuosime kokias dažniausiai klaidas daro tyrėjai, formuluojant klausimus

---

¹¹¹ *Išvada* – teiginys, išvestas iš kitų teiginių, o baudžiamajame procese specialisto teiginiai virsta procesiniu dokumentu, todėl logiška būtų specialisto atliktų objektų tyrimus įforminti objektų tyrimo akte arba specialisto akte, bet ne išvadoje.

¹¹² Juodkaitė G. Teismo ekspertizės samprata ir kompetencija//Jurisprudencija, 1999, t.11(3), p. 98;

¹¹³ Pošiūnas P. Teismo ekspertizės pagrindai. Vilnius, 1994, p. 67;

ekspertams. Klaidinga ekspertų klausti: „Ar dokumentas yra suklastotas?“, nes, įvertinęs visus faktinius duomenis, šį klausimą sprendžia ne ekspertas, bet būtų tiriantis pareigūnas ar teisėjas. Taip pat nepatartina klausti: „Kokių dar yra ištaisymų?“, ypač kai matoma, kad dokumente yra, pavyzdžiui, gramatikos klaidų ištaisymų, ar pan. Klausimas: „Ar įrašai blanke parašyti vienu metu?“ suprantamas, kaip prirašymo fakto nustatymas, todėl tokį klausimą būtina sukonkretinti ir formuluoti taip: „Ar įrašai blanko eilutėje „Kiti statiniai“ yra prirašyti?“

Nepatartina ekspertų klausti: „Kokia kortelės savininko pavardė, koks banko sąskaitos numeris?“, nes tai slapti bankų duomenys ir teismo ekspertai tokios informacijos neturi, o klausimas „Kokios paskutinės operacijos buvo atliekamos su tirti pateikta kortele, kokiose vietose buvo nuimami pinigai ir kokios sumos?“ nėra teismo ekspertų kompetencija. Atsakymus į tokius klausimus gali pateikti specialios Lietuvos bankų tarnybos.

Netikrų kortelių gamybai reikalinga speciali įranga, įrašanti informaciją į magnetinę juostelę, jeigu padirbinėjami blankai, reikalinga įranga, spausdinanti vaizdus ant plastiko, įranga kortelės numeriui išspausdinti (lazerinis graveris arba ženklų išspaudimo būdu) ir t.t. Todėl klausti: „Kokiomis priemonėmis ir kokiais įrankiais suklastota tirti pateikta mokėjimo kortelė?“ netikslinga, nes atsakymas bus labai abstraktus. Jei pas įtariamąjį būtų rasta kokia nors įranga, ekspertai jau galėtų tikrinti, ar ji galėjo būti pritaikyta tirti pateiktų kortelių gamybai.

Be to, ekspertai pastebi, jog problemų praktikoje iškyla ne tik dėl netikslių ir neaiškiai surašytos nutarties (užduoties), netinkamai suformuluotų klausimų, bet ir dėl trūkumo žinių, kaip turi būti elgiamasi su dokumentais, kuriuos vėliau teks naudoti tyrimui. *Norėtume pateikti pagrindinius reikalavimus, kurių būtina laikytis dirbant su dokumentais:*

1. Negalima dokumentų lankstyti, reikia juos saugoti nuo galinčių sukelti pakitimus aplinkos veikslių (užteršimo, drėgmės ir kt.). Jei dokumentas buvo sulankstytas, po apžiūros jį reikia sulenkti tokia pačia tvarka.

2. Dokumentuose - tyrimo objektuose iki pateikiant tirti draudžiama daryti žymas bet kokiomis rašomosiomis priemonėmis, žymėti rodyklėmis, pabraukti, apibrėžti. Jeigu iki ekspertizės skyrimo ant dokumentų buvo padarytos kokios nors žymos, negalima jų šalinti (ištrinant, suklijuojant), o tai reikia nurodyti nutartyje/užduotyje .

Jeigu tiriamųjų dokumentų yra daug ir būtina juos sąlygiškai sunumeruoti, numeriai rašomi lapo kampe mažais ženklais, kuo toliau nuo dokumento rekvizitų (numeruoti ir kitoms pastaboms galima panaudoti specialaus lipnaus popieriaus juosteles, priklijuojamas lapo krašte, kurios vėliau lengvai pašalinamos nepažeidžiant dokumento).

3. Apdegusių, sudūlėjusių ar suplyšusių dokumentų negalima klijuoti ant popieriaus lapo ar suklijuoti atskiras jų dalis. Tokiais atvejais jie dedami tarp dviejų stiklo lakštų ar kietesnės permatomos plėvelės lapų, kurie galuose suklijuojami lipnia juosta. Elgtis su tokiais dokumentais reikia labai atsargiai, nes jie yra trapūs ir gali subyrėti.

4. Sulipusių dokumentų nerekomenduojama mėginti išskirti, nes tai darant ne specialistui galima prarasti svarbią informaciją. Taip pat jei ant dokumento yra pašalinių medžiagų - dėmių, prilipusių įvairios kilmės dalelių, nerekomenduojama jų šalinti.

5. Tiriamųjų dokumentų iki skiriant ekspertizę negalima siūti į bylą (tai ypač dažnai pasitaiko civilinėse bylose). Jei to neįmanoma išvengti, geriau įsiūti didesnio nei dokumentas formato voką, įdėti į jį dokumentą, voką užklijuoti ir užantspauduoti.

Jei dokumentai vis dėlto įsiūti į bylą, nutartyje / užduotyje iš karto rekomenduojama nurodyti, kad ekspertams leidžiama juos išimti iš bylos. Jei toks dokumentų įsiuvimas apsunkins tyrimą, užsakovams bus rašomas prašymas leisti išimti juos iš bylos, ir tyrimas nebus pradėtas raštu negavus tokio leidimo. Tai pailgins ekspertizės atlikimo terminą.

6. Dokumentai ekspertizei pateikiami supakuoti į jų dydį atitinkančius vokus. Vokai užrašomi prieš įdedant į juos dokumentus. Jei būtina dokumentus sulankstyti, tai daroma per jau esančias lenkimo linijas. Užklijuojant voką tarp dokumentų ir voko atvarto dedamas popieriaus lapas, kad klizai nesugadintų dokumentų.

7. Spausdintuvai, skeneriai ir kita dokumentams klastoti panaudota įranga būtinai pateikiama sujungiamaisiais laidais.

8. Ant kiekvieno objekto (ar ant dėžių, kuriose jie supakuoti), turi būti pritvirtintos etiketės su aiškinamaisiais užrašais (miesto / rajono pavadinimas, bylos numeris ir kt.).

3.4.2. Specialaus tyrimo atlikimas, jo rūšys ir jo reikšmė

Nustatyti dokumentų klastojimo faktą ir padeda dokumentų ekspertizė arba objektų tyrimas. Atliekant dokumentų ekspertizę (objektų tyrimą) tiesiogiai nesprendžiama, ar dokumentas suklastotas, o nustatoma, ar dokumentas pagamintas pagal reikalavimus, ar tikras jo blankas, jei ne, koku būdu jis pagamintas, ar dokumente padaryti rekvizitų pakeitimai, jei taip, kokie ir pan. O klastojimo faktą, remdamasis ekspertizės aktu / specialisto išvada ir kitomis bylos aplinkybėmis bei nustatytais faktais, konstatuoja teismas ar bylą tiriantis pareigūnas.

Būtina paminėti, jog dėl dokumentų klastojimo fakto nustatymo tyrėjas atlikdamas ikiteisminį tyrimą gali kreiptis į dvi institucijas:

1. Lietuvos Policijos Kriminalistinių tyrimų centrą (specialisto išvadai gauti);

2. Lietuvos teismo ekspertizių centro Dokumentų ekspertizių skyrių (ekspertizės aktui gauti).

Kadangi Lietuvos teismo ekspertizių centre atliekami įvairesni savo rūšimi ir didesni bei sudėtingesni savo apimtimi tyrimai, todėl šios institucijos veiklai bus skiriamas didesnis dėmesys.

Dokumentai paprastai klastojami dviem būdais - padarant koku nors būdu visiškai naują dokumentą arba pakeičiant kurią nors dalį tikro dokumento - prirašant (prispausdinant) netikrų melagingų žinių, pakeičiant pirminį turinį mechaniniu (išskutant, ištrinant ir pan.) ar cheminiu (išplaunant, išėsdinant, užtepant korekcine medžiaga ir kt.) būdu panaikinant pirminius įrašus ir jų vietoje įrašant kitus duomenis ir pan. Dabar šalia klasikinių - mechaninio ir cheminio pirminių įrašų naikavimo būdų - atsirado ir elektroninis, susijęs su bankų mokėjimo kortelių magnetinėje juostelėje užkoduotos informacijos keitimu. Tad sparčiai plintančios įvairių technikos sričių naujovės nuolat koreguoja dokumentų ekspertizės tiriamų objektų pobūdį. Pavyzdžiui, rašomąja mašinėle spausdintų tekstų beveik nebeliko, tačiau atsirado naujas objektas - bankų mokėjimo kortelės.

Reikia pripažinti, kad sparčiai besiplėtojančius mokslo ir technikos sritys didina ne tik ekspertų, bet ir klastotojų galimybes. Todėl klasikinės dokumentų ekspertizės sritys susilieja su naujomis arba net perduoda joms savo tyrimo objektus. Dabar jau retenybė tirti dokumentą, pagamintą elektra fotografiniu kopijavimu būdu, kai kopijavimo metu originaliame dokumente tiesiog popieriaus lapeliu (skiautele) pridengiami nereikalingi fragmentai, o vėliau jų vietoje atliekami (prispausdinami, prirašomi ir kt.) norimi pakeitimai arba tokiu pačiu principu dokumentas sumontuojamas iš kelių originalių šaltinių. Dabar šiems tikslams naudojamas nebe kopijavimo aparatas, bet skeneris ir kompiuterinės programos. Dokumentų ekspertui aptikti tokio montažo požymius ir įrodyti, kad tiriamas dokumentas yra tik kopija, o ne originalas, labai sunku ar net neįmanoma. Todėl pasitelkus šiuolaikinę biuro techniką sumontuotas dokumentas yra ne tik dokumentų ekspertizės, bet kompiuterinių tyrimų objektas. Šiuolaikine kompiuterine technika suklastoti dokumentai rečiau sukelia įtarimų vartotojams, nes net antspaudai ir parašai, išspausdinti didelės skiriamosios gebos spalviniais spausdintuvais, stebint akimi ir neturint eksperto įgūdžių atrodo kaip originalūs (atspausti antspaudu ar pasirašyti rašikliu). Todėl šiuolaikinės klastotės pastebimos kur kas vėliau ir ekspertinė praktika parodė, kad būtina atnaujinti dokumentų ekspertizės metodines rekomendacijas.

Klasikiniu požiūriu dokumentų ekspertizės skirstomos į:

- 1) dokumentų rekvizitų;

2) ir dokumentų medžiagų ekspertizę.

Tačiau itin padidėjus poreikiui identifikuoti spausdinimo įrenginius, į atskirą rūšį išskirta spausdintinių tekstų ir spausdinimo priemonių ekspertizė. Visos šios trys dokumentų ekspertizės rūšys yra labai glaudžiai susijusios ir sprendžiant vienos nutarties / užduoties klausimus tenka naudoti visoms būdingas tyrimo metodikas¹¹⁴.

Pagrindiniai dokumentų ekspertizės tyrimo objektai, bendri visoms trimis rūšimis, yra dokumentai arba jų fragmentai, rankraštiniai įrašai, dokumentuose esamos nuotraukos ir kt.

Dokumentų rekvizitų ir spausdintų tekstų (vaizdų) ir spausdinimo priemonių ekspertizės objektai yra ne tik dokumentai, bet ir įrankiai ar priemonės, kuriais pagaminti tie dokumentai - antspaudai, kompiuterių spausdintuvai, kopijavimo, fakso aparatai, rašomosios mašinelės ir kita spausdinimo įranga, spaudos formos, spaudos plėvelės. Nesant galimybės ekspertams pateikti minėtus daiktus, pateikiami jais gaminamų objektų eksperimentiniai ar laisvieji pavyzdžiai - antspaudų atspaudai, tirama spausdinimo įranga ar priemonėmis išspausdinti tekstai (vaizdai) ir kt.

Dokumentų medžiagų ekspertizės objektai dar yra rašto medžiagos ir jomis užpildytos rašomosios priemonės, dokumentų pagrindo medžiagos, įvairios pagalbinės medžiagos, įrašus panaikinančios medžiagos.

Dokumentų ekspertizės uždavinius Palskys E. skirstė į keturias dideles grupes:

* viso dokumento padirbimo arba dalinio jo suklastojimo nustatymas, klastojimo požymių (trynimo, skutimo, ėsdinimo, prirašymo, techninių parašų padirbimo, netikrų antspaudų naudojimo, fonuotrukų perklijavimo ir t.t.) suradimas ir ištyrimas;

* sunaikintų (sudegintų, suplėšytų) nematomų ir silpnai matomų tekstų (išėsdintų, išblukusių, užlietų, užbrauktų, užklijuotų, parašytų nematomu rašalu ir pan.) perskaitymas;

* dokumentų medžiagos tyrimas, sudėtinių jos komponentų – popieriaus, rašalo, šratinukų, antspaudų ir spaudų atspaudų dažiklio, klijų rūšinės priklausomybės nustatymas;

* priemonių, kurios buvo panaudotos dokumentui pagaminti arba suklastoti, (pavyzdžiui, rašomųjų mašinelių, kasos aparatų, antspaudų, spaudų, kompiuterių) identifikavimas¹¹⁵.

Dokumentų ekspertizės uždaviniai skirstomi į identifikacinio ir neidentifikacinio

---

¹¹⁴ Teismo ekspertizės: jų skyrimas, klausimų formulavimas ir medžiagos joms rengimas: Metodinės rekomendacijos. Vilnius. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija Lietuvos Teismo ekspertizės centras;

¹¹⁵ Palskys E., Kazlauskas M., Danisevičius P. Kriminalistika. Vilnius: Mintis, 1985, p. 122; Palskys E. Kriminalistinis dokumentų tyrimas. Vilnius, 1978;

pobūdžio (diagnostinius ir klasifikacinius). Identifikaciniai uždaviniai sprendžiami, kai reikia nustatyti antspaudą, kuriuo buvo atspausdinti antspaudai, spausdintuvą (rašomąją mašinėlę, spaudos formą), kuriuo buvo išspausdinti dokumentai, rašomąją priemonę, kuria parašyti įrašai ir pan. Sprendžiant, diagnostiniai uždaviniai turi atsakyti į klausimus, susijusius su dokumento ar atskirų jo fragmentų pagaminimo būdo, rekvizitų atlikimo eiliškumo, prirašymų, pakeitimų, nuotraukos / voko perklijavimo fakto, dokumento pagaminimo laikotarpio nustatymu, ir pan.

Tirdami oficialius lietuviškus banknotus ir valstybinius dokumentus (asmens tapatybės, kelionės dokumentus, vairuotojo pažymėjimus, brandos atestatus, mokslo įstaigų diplomus, įvairius valstybės patvirtintus pažymėjimus, leidimus ir pan.), kurie gaminami su specialiomis apsaugos priemonėmis, ekspertai naudojami turimomis blankų pavyzdžių kolekcijomis, ekspertams skirtais blankuose panaudotų apsaugos priemonių aprašymais, Valstybės dokumentų technologinės apsaugos tarnybos ir Lietuvos banko tinklalapiuose skelbiama informacija. Tirdami kitų valstybių kelionės dokumentus ir banknotus ekspertai naudojami specialiomis duomenų bazėmis (atlasais, specialiais periodiniais leidiniais ir kt.). Tačiau tiriant kitokius užsienio valstybių dokumentus (pavyzdžiui, įsidarbinimo sutarčių blankus, išsilavinimo pažymėjimus ir kt.), taip pat mūsų šalies įvairių įstaigų naudojamus blankus ekspertams būtina pateikti lyginamuosius pavyzdžius. Neturėdami lyginamųjų pavyzdžių, išvada, kad dokumento blankas yra netikras, ekspertai gali duoti tik tam tikrais atvejais - kai nustatoma, kad specialiosios apsaugos priemonės yra imituotos (pavyzdžiui, popieriaus apsauginiai pluošteliai, vandens ženklai ir t.t.). Tačiau, jeigu tiriamas blankas neturi jokių specialiųjų apsaugos priemonių (pavyzdžiui, yra spausdinamas kompiuterio spausdintuvu ar padauginamas kopijavimo aparatu), be lyginamųjų pavyzdžių išspręsti klausimo apie jo tikrumą negalima.

Bendradarbiaujant su rašysenos ekspertais dažnai tenka tirti parašų techninio klastojimo faktą. Parašų techninis klastojimas yra ne tik elektrofotografinis parašų kopijavimas, nuskenavimas ir išspausdinimas spausdintuvu ar atspaudimas kliše, bet ir parašų perpiešimas prieš šviesą, perspaudimas ir gautų štrichų apvedžiojimas.

Atliekant dokumentų rekvizitų ekspertizę taip pat tiriami nuotraukų, vokų perklijavimo, lapų pakeitimo faktai ir pan. Tokiu atveju klausimai ekspertui formuluojami atsižvelgiant į galutinį bylos tikslą ir nustatytus faktus.

Dokumentų medžiagų ekspertizės objektai yra tiek patys dokumentai, tiek jiems pagaminti panaudotos medžiagos ir priemonės. Tokių medžiagų ir priemonių įvairovė yra labai didelė, tad atliekant dokumentų medžiagų ekspertizę tiriamų konkrečių objektų

spektras yra labai platus. Sąlygiškai dokumentų medžiagų ekspertizė dalijama į kelis porūšius: rašto medžiagos (šratinukų pastos, įvairios paskirties rašalas, tušas, antspaudų dažai, spausdintuvuose naudojamos dažomosios medžiagos, tipografiniai dažai ir kt.) bei jomis užpildytos rašomosios priemonės; dokumentų pagrindo medžiagos (popierius, kartonas, mokėjimo kortelių plastikas ir kt.); įvairios pagalbinės medžiagos (klijai, koreguojančios medžiagos, lakai ir kt.), įrašus panaikinančios medžiagos (buitinės chemijos gaminiai, tirpikliai ir kt.). Tyrimo schema pasirenkama atsižvelgiant į tiriamųjų objektų sudėtį ir tyrimo tikslus. Dažniausiai ekspertams užduodamas identifikacinis klausimas, kuriam spręsti reikia kiek galima išsamiau išanalizuoti tiriamųjų objektų sudėtį. Tuo tikslu panaudojami ne tik mikroskopiniai morfologinių ir optinių savybių tyrimai, negadinantys pavyzdžio, bet ir įvairūs instrumentiniai metodai (atliekami kompleksiniai tyrimai su kitų skyrių ekspertais), dalį tiriamojo objekto sunaikinantys negrižtamai. Pavyzdžiui, tiriant popierių, iš kiekvieno tiriamojo objekto reikia iškirpti po ~ 3 x 3 cm dydžio popieriaus gabalėlį. Ekspertai, jei tik įmanoma, kerpa iš tuščios dokumento vietos, nepažeisdami dokumento rekvizitų. Tiriant rašto medžiagas, kai reikia nustatyti, ar tuo pačiu rašikliu parašyti įrašai, iš štrichų reikia kirpti pavienes maždaug 1-2 mm ilgio iškarpėles. Todėl skirdamas tyrimą tyrėjas turėtų iš anksto nurodyti, kad leidžia ekspertams daryti nurodyto dydžio pavyzdžių poėmius iš tiriamųjų dokumentų.

Dažniausiai pasitaikantys **dokumentų rekvizitų ekspertizės** uždaviniai - nustatyti dokumento ar jo fragmentų pagaminimo būdą ir jo atitiktį reikalavimams (kai tiriami dokumentai su specialiomis apsaugos priemonėmis); nustatyti pirminio teksto pakeitimus, kai pirminiai įrašai buvo pašalinti ir jų vietoje padaryti kiti įrašai, taip pat kai pirminiai įrašai buvo pakeisti prirašant ar ištaisant; nustatyti mokėjimo kortelių blankų tikrumą ir iširti jų magnetinėse juostelėse esamą informaciją; nustatyti, ar tuo pačiu antspaudu antspauduoti dokumentai; atkurti užteptus, užbrauktus, išblukusius, užklijuotus ir normaliomis sąlygomis neįskaitomus įrašus; nustatyti dokumento rekvizitų atlikimo eiliškumą; nustatyti dokumento dalių pakeitimo faktą (nuotraukos perklijavimą, lapų pakeitimus ir pan.). Atliekant dokumentų rekvizitų ekspertizę kartais kartu su dokumentų medžiagų ekspertize, tirama dokumentų pagaminimo laikotarpis (santykinis dokumentų amžius), sprendžiami klausimai, susiję su visumos pagal dalis nustatymu, atkuriami įrašai pagal įspaustinius štrichus ir apdegusiuose dokumentuose.

Sparčiai modernėjanti biuro technika, įsitvirtinusi ne tik įstaigose, bet ir privačiame sektoriuje, atveria plačias galimybes ir dokumentų klastotojams. Tai pastebima ir ekspertinėje praktikoje - kaip tyrimo objektai dažnai pateikiami spausdintuvai, skeneriai, kopijavimo aparatai (**Priedas Nr. 2**). Itin populiarūs yra kompaktiniai daugiafunkciniai

aparatai, turintys visus išvardytus darbo režimus. Tokiais aparatais dažniausiai klastojami pinigų banknotai, brandos atestatai, gimimo liudijimai, įvairūs leidimai, pažymėjimai ir kt. Mažėja dokumentų, kurie gaminami kopijavimo būdu sumontuojant juos iš kelių dokumentų, pridengus popieriaus lapeliu ar užtepus nereikalingus įrašus korekcine medžiaga. Skeneriai ir kompiuterinės programos leidžia suklastoti dokumentą nepaliekant montažo požymių, tad ekspertų uždaviniai tampa vis sudėtingesni. Tokiu atveju naudingesnis būna ne paties dokumento, bet visos kompiuterinės sistemos (sisteminio bloko, kompiuterinių laikmenų, skenavimo ir spausdinimo aparatų), kurią pasitelkus jis galėjo būti pagamintas, tyrimas. Atliekant spausdintinių tekstų ir spausdinimo priemonių ekspertizę dažniausiai sprendžiami identifikaciniai uždaviniai, siekiama nustatyti, ar pateiktais ekspertams aparatais pagaminti tiriamieji dokumentai. Taip pat kompiuterinių tyrimų skyriaus specialistams kompiuterio sisteminiame bloke radus informacijos, susijusios su tiriamaisiais dokumentais, tirama, ar būtent ta informacija buvo panaudota dokumentams išspausdinti¹¹⁶.

Ekspertai gali atskirti, vienu ar keliais spausdintuvais išspausdinti keli dokumentai (tiriami ne tik išspausdintų ženklų morfologiniai požymiai, bet ir dažomosios medžiagos savybės), tačiau galimybės identifikuoti konkretų spausdintuvą nėra labai didelės, nes spausdintuvai ir jais spausdinami vaizdai dažniausiai neturi juos individualizuojančių požymių. Išvada tokiu atveju formuluojama remiantis plačiu grupiniu priklausomumu, pavyzdžiui, „Dokumento spausdinimo bendrieji požymiai ir pateiktu spausdintuvu ... spausdinamų ženklų požymiai yra vienodi“. Tai reiškia, kad dokumentas gali būti išspausdintas tiek tiriamu, tiek bet kuriuo kitu to paties gamintojo spausdintuvu.

Jei spausdintuvas buvo eksploatuojamas intensyviau, jame gali atsirasti specialių požymių, leidžiančių formuluoti silpnesnę ar stipresnę tikėtiną išvadą, kad jis panaudotas spausdinti tiriamus dokumentus.

Sėkmingai identifikaciniai uždaviniai sprendžiami tiriant spalvinius lazerinius aparatus (spausdintuvus ir kopijavimo aparatus), kurie spausdina specialų, akimi nematomą latentinį vaizdą (vadinamasis „BITMAP“ kodas), būdingą tik tam aparatui. Tokio aparato identifikuoti nepavyksta tik tuo atveju, jei tirti pateiktas išspausdintas vaizdas neturi neužspausdintų plotų (pakraščiu, baltos spalvos zonų).

Jei nėra galimybės pateikti kopijavimo aparatą, pateikiami eksperimentiniai ir laisvieji juo daromų kopijų pavyzdžiai. Laisvieji pavyzdžiai imami to paties laikotarpio kaip ir tiriamosios kopijos.

---

¹¹⁶ www.ltec.lt.;

Rašomąją priemonę, kuri, kaip gaminys, yra sudaryta iš korpuso, dažomosios medžiagos rezervuaro, rašymo antgalio, ekspertai traktuoja kaip rašymo mazgo ir rašto medžiagos visumą. Tyrimą sudaro dvi dalys - dažomosios medžiagos savybių tyrimas ir rašymo mazgo nulemtų požymių štrichuose įvertinimas. Lyginant šratinukais atliktus įrašus, kai sutampa visi dažomosios medžiagos rodikliai ir įrašų morfologiniai požymiai, dažniausiai formuluojama dviguba išvada: pirma dalis apibūdina grupinį dažomųjų medžiagų priklausomumą, o antroje pateikiama tikėtina išvada dėl to paties rašiklio. Pavyzdžiui, lyginami įrašai parašyti tos pačios rūšies (pagaminta iš vienodos sudėties dažų ir pasižyminčia vienodomis savybėmis) šratinukų pasta. Tikėtina (arba labai tikėtina), kad įrašai parašyti tuo pačiu šratinuku. Paprastai kuo ilgesni tiriamieji įrašai, tuo tiksliau galima įvertinti štrichų mikrostruktūrą ir duoti aukštesnio laipsnio tikėtiną išvadą. Tačiau kai įrašai trumpi, pavyzdžiui, vienas ar keli skaitmenys ar tik jų dalys, negalima įvertinti nuo rašymo mazgo ypatumų priklausančios štrichų mikrostruktūros. Tada lieka tik pirmiau minėtos išvados pirmoji dalis ir formuluojamas atsisakymas dėl to paties rašymo mazgo (rašiklio).

Kai įrašai parašyti ne šratinukais, bet dabar labai paplitusiais geliniais ar kitais rašalu užpildytais rašikliais, dažniausiai nustatomas tik dažomosios medžiagos sudėties vienodumas. Kadangi rašalas yra skystesnė medžiaga nei šratinukų pasta, greičiau išteka iš rašymo mazgo, liedamasis ant popieriaus įsigeria į jo pluoštus ir taip panaikina rašymo mazgo pėdsakus, todėl požymių, leidžiančių identifikuoti rašiklį, nelieka.

Individuali priklausomybė, pavyzdžiui, ar du nedideli popieriaus lapeliai priklausė tam pačiam A4 formato lapui, nustatoma retai. Jeigu sutampa visi lyginamo tiriamųjų objektų popieriaus rodikliai daroma išvada, kad dokumentai išspausdinti ant tos pačios rūšies, pagaminto vienodomis gamybinėmis sąlygomis (arba tos pačios gamybinės partijos) popieriaus. Taigi, lyginamas popierius, būtų bendro grupinio priklausomumo. Visi toje pačioje pakuotėje buvę popieriaus lapai turės tokias pačias savybes. Ir ne tik tos pakuotės, bet ir visos gamybinės partijos. Be to, kartais tiriamam objektui panaudota tik lapo dalis, todėl dalies požymių (lapo dydžio, pjaustymo ypatumų ir kt.) įvertinti negalima.

Paskyrus ekspertizę, būtinas ir tolimesnis eksperto bei tyrėjo bendradarbiavimas, kadangi gali kilti būtinybė ekspertui pateikti papildomą medžiagą, gauti iš jo informaciją apie galimus tyrimo rezultatus ir pan.

Taigi dokumentų ekspertizė padeda nustatyti dokumentų klastojimo faktą. Atliekant dokumentų ekspertizę tiesiogiai nesprendžiama, ar dokumentas suklastotas, o nustatoma, ar dokumentas pagamintas pagal reikalavimus, ar tikras jo blankas, jei ne, koku būdu jis pagamintas, ar dokumente padaryti rekvizitų pakeitimai, jei taip, kokie ir pan. O

klastojimo faktą, remdamasis ekspertizės aktu / specialisto išvada ir kitomis bylos aplinkybėmis bei nustatytais faktais, konstatuoja teismas ar bylą tiriantis pareigūnas.

Klasikiniu požiūriu dokumentų ekspertizės skirstomos:

- 1) dokumentų rekvizitų;
- 2) ir dokumentų medžiagų ekspertizę.

Tačiau itin padidėjus poreikiui identifikuoti spausdinimo įrenginius, į atskirą rūšį išskirta spausdintinių tekstų ir spausdinimo priemonių ekspertizė. Visos šios trys dokumentų ekspertizės rūšys yra labai glaudžiai susijusios ir sprendžiant vienos nutarties / užduoties klausimus tenka naudoti visoms būdingas tyrimo metodikas.

Dokumentų ekspertizės uždavinius galime suskirstyti į keturias dideles grupes: * viso dokumento padirbimo arba dalinio jo suklastojimo nustatymas, klastojimo požymių (trynimo, skutimo, ėsdinimo, prirašymo, techninių parašų padirbimo, netikrų antspaudų naudojimo, fonuotraumų perklijavimo ir t.t.) suradimas ir ištyrimas; * sunaikintų (sudegintų, suplėšytų) nematomų ir silpnai matomų tekstų (išėsdintų, išblukusių, užlietu, užbrauktų, užklijuotų, parašytų nematomu rašalu ir pan.) perskaitymas; * dokumentų medžiagos tyrimas, sudėtinių jos komponentų – popieriaus, rašalo, šratinukų, antspaudų ir spaudų antspaudų dažiklio, klijų rūšinės priklausomybės nustatymas; * priemonių, kurios buvo panaudotos dokumentui pagaminti arba suklastoti, (pavyzdžiui, rašomųjų mašinėlių, kasos aparatų, antspaudų, spaudų, kompiuterių) identifikavimas.

Identifikaciniai uždaviniai sprendžiami, kai reikia nustatyti antspaudą, kuriuo buvo atspausti antspaudai, spausdintuvą (rašomąją mašinėlę, spaudos formą), kuriuo buvo išspausdinti dokumentai, rašomąją priemonę, kuria parašyti įrašai ir pan. Sprendžiant, diagnostiniai uždaviniai turi atsakyti į klausimus, susijusius su dokumento ar atskirų jo fragmentų pagaminimo būdo, rekvizitų atlikimo eiliškumo, prirašymų, pakeitimų, nuotraukos / voko perklijavimo fakto, dokumento pagaminimo laikotarpio nustatymu, ir pan.

IŠVADOS

1. Kriminalistinio tyrimo objektu yra dokumentai - daiktiniai įrodymai. Todėl skirti šią dokumentų rūšį nuo kitų dokumentų, kurie nėra daiktiniai įrodymai, svarbu ne tik teoriniu procesiniu, bet ir praktiniu kriminalistiniu požiūriu. Nuo to, kuriai įrodymų rūšiai bus priskirtas konkretus dokumentas, priklauso procesinė to dokumento įforminimo tvarka ir jo, kaip įrodymų šaltinio, įvertinimo ypatybės.

2. Formos prasme dokumentas - tai materialus dalykas, o turinio - liudijantis tam tikrą faktą. Teisiniai arba juridiniai, faktai aiškinami kaip gyvenimo įvykiai ir veiksmai, su kuriais teisės normos sieja teisinių santykių atsiradimą, pasikeitimą ir nutraukimą. Taigi teisinį dokumento apibrėžimą būtų galima apibrėžti taip: *dokumentas - tai materialus teisinio fakto liudijimas*. Toks dokumento apibrėžimas priimtinas ne tik baudžiamosios teisės, bet ir kitoms teisės šakoms, nes gana tiksliai atskleidžia teisinę dokumento esmę bei paskirtį - būti teisiškai reikšmingos informacijos materialiu šaltiniu.

3. Nūdienoje baudžiamoji atsakomybė už dokumento suklastojimą ar suklastoto dokumento panaudojimą arba realizavimą yra numatyta šiuo metu galiojančiame Lietuvos Respublikos BK 300 straipsnyje, XLIII skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valdymo tvarkai, susiję su dokumentų ar matavimo priemonių klastojimu“. Nors XLIII skyriaus pavadinime nėra žodžio „valstybinio“, reikėtų suprasti, kad tiesioginiu dokumentų suklastojimo objektu reikėtų laikyti normalią valstybės ar savivaldos institucijų veiklą.

4. *Objektyviai nusikalstama veika pasireiškia šiomis alternatyviomis nusikalstamomis veikomis:* 1. Dokumento suklastojimas: a) netikro dokumento pagaminimas, b) tikro dokumento suklastojimas; 2. Disponavimas suklastotu dokumentu: a) pagaminto netikro ar suklastoto tikro dokumento laikymas, b) gabenimas, c) siuntimas, d) panaudojimas.

5. Remiantis bendrąja nusikaltimų kvalifikacijos teorija, įvykio kvalifikavimo procesas prasideda keliant versijas. Kitaip nei reikalavimai, keliami renkant įrodymus, jų kriterijus reglamentuoja LR BK 20 str. Versijų kėlimo šaltiniai tokių apribojimų neturi. Keliant versijas nebūtina remtis tik įrodymais, duomenimis, atitinkančiais BPK įrodymų kriterijus, bet ir kitokia – neprocesine informacija (operatyvine, gandais, anoniminiais pranešimais, spaudoje paskelbtais pranešimais ir kt.). Svarbu, kad duomenys, kuriais remiantis keliamą versiją būtų pagrįsti ir tikroviški, o ne išgalvoti.

6. Tyrimo pradžioje baudžiamosiose bylose dėl dokumento suklastojimą ar suklastoto dokumento realizavimą (panaudojimą) galimos tokios tipinės tyrimo situacijos:

1) *turime pakankamai informacijos apie padarytą dokumento klastojimą ar disponavimą suklastotu dokumentu, bet nėra ar beveik nėra duomenų apie šio nusikaltimo subjektą (subjektus).*

2) turime pakankamai informacijos apie įvykdytą nusikaltimą ir apie nusikaltimo subjektą, bet: a) jo buvimo vieta nežinoma; b) nusikaltimo subjektas yra sulaikytas arba tiksliai žinoma jo buvimo vieta.

7. Atlikta specialiosios literatūros ir praktinės medžiagos analizė rodo, kad būtinu tyrimo veiksmu tiriant ir nagrinėjant aptariamas nusikalstamas veikas yra dokumentų tyrimas panaudojant specialiąsias žinias.

SANTRAUKA

Tobulėjančios informacinės technologijos vis labiau skverbiasi ir į mūsų kasdienybę, plinta atsiskaitymai internetu, pirkimai, sutarčių pasirašymai, patvirtinti elektroniais parašais, tačiau ant popieriaus ar kitokio pagrindo pagaminti materialūs dokumentai vis dar yra ir bus svarbūs mūsų gyvenime. Jie perteikia įvairius tiek visos valstybės, tiek įmonės veiklos aspektus, taip pat neišvengiami kasdieniniame gyvenime (pinigų banknotai, asmens tapatybės dokumentai, civilinių aktų liudijimai ir kt.). Kai tokia mūsų gyvenimą reguliuojanti dokumentų funkcija, dažnai kyla poreikis ką nors tuose dokumentuose pakeisti siekiant savanaudiškų tikslų, norint nusišluoti klaidas, pasipildyti, todėl įvairūs dokumentai yra klastojami.

Dokumentas – tai fiksuota informacija, nesvarbu, koks jos fiksavimo būdas, ir informacijos laikmenos (grafiniai darbai, atlikti įvairiais būdais: parašyti ranka, išleisti spaustuvėje, išspausdinti rašomąja mašinėle, surinkti kompiuteriu, nupiešti ar nubraižyti, vaizdo ar garso įrašai, kompiuterių informacijos laikmenos, kino ir fotografijos negatyvai, pozityvai ar kiti informacijos masyvai), taip pat bet koku būdu ar priemonėmis padarytos tokios informacijos laikmenų kopijos.

Nors Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso įstatymai įtvirtina dvi pagrindines dokumentų, kaip įrodinėjimo priemonių, naudojimo formas: a) dokumentus, kaip savarankišką įrodinėjimo formą ir b) dokumentus, kaip daiktus, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti. Tačiau dažnai dokumentai yra siejami tik su rašytiniais aktais (proceso veiksmų protokolais ir pan.). Žiūrint iš šių dienų pozicijų ir atsižvelgiant į technikos raidą, naujų informacijos įtvirtinimo būdų ir reprografijos metodų sukūrimą, dokumentų, vien kaip rašytinių aktų, traktuotė formuluojant procesinę, kriminalistinę dokumento sąvoką yra akivaizdžiai per siaura.

Minėta procesų kaita, nuolatinis vystymasis (visuomenės, technologijų) įtakoja ir tuos procesus, kurie vyksta tiriant ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas. Jei anksčiau įrodinėjimo procese didesnis dėmesys buvo skiriamas asmeniniams įrodymams (įtariamojo parodymams, liudytojų parodymams), ikiteisminio tyrimo veiksmų procesinį įforminimą atspindintiems dokumentams (pvz., įvykio vietos, dokumentų apžiūros, kratos protokolams ir kt.), tai šiuo metu dokumentų suklastojimo ir disponavimo suklastotais dokumentais veikų tyrimuose labiau akcentuojamas specialių žinių panaudojimas. Būtent šioms tendencijoms ir dėsningumams aptarti, naujovėms išryškinti ir yra skirtas šis magistro darbas.

Tyrimo objektas ir dalykas. Tyrimo objektas yra **teisiniai santykiai**, atsirandantys tiriant dokumentų klastojimo ir suklastoto dokumento panaudojimo nusikaltimus ir

susiklsotantys tarp kriminalinės policijos pareigūnų, prokurorų, teisėjų, specialistų, ekspertų, gynėjų, liudytojų, nukentėjusiųjų, įtariamųjų ir kitų įtrauktų į šių nusikaltimų tyrimą asmenų.

Tyrimo dalykas yra nusikaltimų tyrimo praktika: šių nusikaltimų tyrimo praktika bendrai ir ekspertizių, kitų procesinių ir neprocesinių veiksmų atlikimo praktika atskirai.

Darbo tikslas. Pagrindinis darbo tikslas yra dokumentų klastojimo ir suklastotų dokumentų nusikaltimų tyrimo bendrojo modelio parengimas ir pagrindimas (keliamos versijos, jų tikrinimas, bendrojo tyrimo ir nusikaltimų astkleidimo plano rengimas).

Tyrimo šaltiniai ir metodai. Darbo tyrimo pagrindas yra Lietuvos Respublikos įstatymai ir poįstatyminiai aktai, kriminalinės justicijos, Lietuvos teismo ekspertizės centro veikla bei duomenys, įvairių valstybių teisinė patirtis, kriminalistikos, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso, statistikos mokslų literatūra.

SUMMARY

THE INVESTIGATION OF CRIMES REFERING TO FORGERY OF DOCUMENTS AND POSSESSION OF FORGED DOCUMENTS

Constantly improving informational technologies more and more get into our daily routine: nowadays it is widely spread internet payments, purchases, signing on-line agreements using electronic signatures. However, paper documents or other made of appropriate materials, which have material evidence, still have a very significant impact on our life. Its convey different aspects of states' public works, which are inevitably in our everyday cares (money banknotes, identity cards, civil acts certificate and etc.). While such significant impact of documents on our life exists, there always be a need to change something in those documents seeking selfish interests, trying to hide mistakes, get rich, therefore different documents are being forged.

Document – contains fixed information, do not matter what are the fixing methods and information storages (information was applied using ink, either by hand (to make a hand-written document) or by a mechanical process (such as a printing press, more recently, a printer), it was audio or video recorded, stored in computer, photographed and etc.), as well all the document copies made using any of named above ways.

Although laws of penal code of Lithuanian Republic consolidate two main forms of documents, which can be used as a proof: a) documents, as a self-independent form of evidence and b) documents, as an object, which has an importance for investigation, however more often documents are related to written forms (protocols, act of revision and etc.). According to nowadays point of view also estimating the technical progress, it is obviously too narrow to interpret the documents only as written acts, formulating the legal and criminalistic document meaning.

In this paper work will be revealed not only single definition of “document”, its indications and types, but also using the method of comparison analyze will be compared the ways how legislator defines concept of the document in criminal process law, criminal law, and in criminalistics.

The object and subject of the research. The research object – relations governed by law, which appear investigating the crimes referring to forgery of documents and possession of forged documents by criminal policy officers, public procurators, judges, specialists, experts, counsel for the defense, witness, accused and other persons who involved into investigation.

The research subject is crime investigation practice: the joint investigation practice of those crimes and the investigation practice of the expertise, and other processing and non-processing acts separately.

The aim of the work. The main aim of the work is to make and to ground a common model for investigation of crimes referring to forgery of documents and possession of forged documents (to give versions, check them, to prepare the activity plan).

The method and sources of research. This paper work is based on laws and acts of Lithuanian Republic, criminal justice, the analyze of work of Forensic Science Center of Lithuania (ex governmental institution of legal system of the Republic of Lithuania), used law experience of different governments, criminalistics, criminal law and process, literature on statistics.

Dokumentų klastojimo ar disponavimo
suklastotu dokumentu tyrimas**Baudžiamųjų bylų nagrinėjimo I-osios instancijos teismuose statistika už 2006 m.
Analizė straipsnių, numatančių baudžiamąją atsakomybę už skirtingų dokumentų
grupių klastojimą¹¹⁷**

Lietuvos Respublikos BK straipsnis	Nagrinėtų baudžiamųjų bylų skaičius	Išnagrinėtų baudžiamųjų bylų skaičius
Iš viso gauta baudžiamųjų bylų	17245	17225
Rinkimų ir referendumo dokumento suklastojimą arba suklastoto rinkimų ar referendumo dokumento panaudojimą (BK 173 str.)	1	0
Netikrų pinigų ar vertybinių popierių pagaminimą, laikymą ir realizavimą (BK 213 str.);	79	70
Netikrų ar suklastotų pašto ženklų, važiavimo arba kitokių bilietų, banderolių ar kitų oficialių žymėjimo ženklų pagaminimą, laikymą ar realizavimą (LR BK 224 str.)	3	3
Netikro dokumento pagaminimą ar tikro dokumento suklastojimą arba netikro ar suklastoto dokumento panaudojimą ar realizavimą (LR BK 300 str.)	935	793
Antspaudo, spaudo arba blanko suklastojimą (LR BK 301 str.)	24	19

¹¹⁷ Ataskaita parengta remiantis „LITEKO“ duomenų bazėje sukauptais duomenimis.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Norminiai teisės aktai :

- 1.1. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 37-1341 (su pakeitimais ir papildymais iki 2006 m. birželio 1 d., įstatymu Nr.X-636, Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2494);
- 1.2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, patvirtintas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, įsigaliojęs 2003 m. gegužės 1 d. (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais iki 2006 m. gruodžio 12 d. įstatymu Nr. X-970 ir Nr. X-971);
- 1.3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, priimtas 1961 m. (oficialus tekstas su pakeitimais ir papildymais), nustojo galioti nuo 2003 m. gegužės 1 d.;
- 1.4. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000 07 18 patvirtintas įstatymu Nr. VIII-1864;
- 1.5. Lietuvos Respublikos teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių įstaigų įstatymas // Valstybės žinios, 2000-02-02, Nr. 10;
- 1.6. Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas (nauja įstatymo redakcija Nr. IX-1908, 2003-12-16, Žin., 2004, Nr. 4-29(2004-01-07));
- 1.7. Lietuvos Respublikos Teismo ekspertizės įstatymas// Valstybės žinios. 2002. Nr. 112-4969;
- 1.8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo mėn. 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118-1,156-1 straipsnių ir 267 straipsnio 5 punkto ir 317-1 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“;
- 1.9. Lietuvos Archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus 2001 m. kovo 30 d. įsakymas Nr. 19 „Dėl dokumentų rengimo ir įforminimo taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2001, Nr. 30-1009, dalinai pakeistas 2001-12-28 įsakymu Nr. 89 (Valstybės žinios, 2002-01-18, Nr. 5-212);

2.Specialioji literatūra:

2.1. Monografijos, vadovėliai ir pan. leidiniai:

- 2.1.1. Baudžiamasis Statutas su papildomais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais. Spaudai parengė M. Karolis. Kaunas,1934;
- 2.1.2. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1996;
- 2.1.3. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998;
- 2.1.4. Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 2 knyga. Vilnius: Eugrimas, 2000;
- 2.1.5. Civilinė teisė: vadovėlis/ P. Vitkevičius, S. Vėlyvis, V. Mikelėnas ir kt. Kaunas, 1997;
- 2.1.6. Danisevičius P., Liakas A. Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiniame baudžiamajame procese. Vilnius, 1971;
- 2.1.7. Galkinas B.A., Kalašnikova N.J. Baudžiamasis procesas. Vilnius, 1951;
- 2.1.8. Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis. Vilnius: TIC, 2005;
- 2.1.9. Kurapka E. Malevski H., Palskys E., Kukliankis S. Kriminalistikos technikos pagrindai. Vilnius: LTA, 1998 ;
- 2.1.10. Kuravinis K. Lotynų-lietuvių kalbų žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996;
- 2.1.11. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003;
- 2.1.12. Lietuvos TSR Baudžiamojo kodekso komentaras, Vilnius, 1974;
- 2.1.13. Lietuvių kalbos žodynas. Vilnius,1969;
- 2.1.14. Palskys E., Kazlauskas M., Danisevičius P. Kriminalistika. Vilnius: Mintis, 1985;
- 2.1.15. Palskys. E. Kriminalistinis dokumentų tyrimas. Vilnius , 1978;

- 2.1.16. Pavilionis V., Bieliūnas E. Nusikaltimų kvalifikavimas esant nusikaltimų daugumai ir baudžiamosios teisės normų konkurencijai. Vilnius, 1984;
- 2.1.17. Piesliakas V. Mokymas apie nusikaltimą ir nusikaltimo sudėtį. Vilnius, 1996;
- 2.1.18. Pošiūnas P. Teismo ekspertizės pagrindai. Vilnius, 1994;
- 2.1.19. Rinkevičius J. Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai. Vilnius, 1990;
- 2.1.20. Burda R., Krikščiūnas R., Latauskienė E., Malevski H., Matulienė S. Kriminalistikos taktika ir metodika, Lietuvos teisės universitetas, Vilnius, 2004;
- 2.1.21. Tarptautinių žodžių žodynas, Vilnius, 1969;
- 2.1.22. Sinkevičius E. Naujo Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso apžvalga. Specialioji dalis: seminaro medžiaga, Vilnius, 2002;
- 2.1.23. Vaitkevičiūtė V. Tarptautinių žodžių žodynas, Vilnius: Žodynas, 2002;
- 2.1.24. Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000;
- 2.1.25. Арцишевский Г. В. Следственные версии. Автореферат кандидатской диссертации. Москва, 1973;
- 2.1.26. Белкин Р. С. Криминалистика. Краткая энциклопедия. Москва, 1993;
- 2.1.27. Васильев А. Н., Мудьюгин Г. Н. Планирование расследования преступлений. Москва, 1957;
- 2.1.28. Викторский С. И. Русский уголовный процесс. Москва, 1997;
- 2.1.29. Винберг А. И. Криминалистическая экспертиза в советском уголовном процессе. Москва, 1956;
- 2.1.30. Вишинский А. Я. Теория судебных доказательств в советском праве. Москва, 1950;
- 2.1.31. Волков А. Г. Язык как система знаков. Москва, 1966;
- 2.1.32. Галкин В.М. Средство доказывания в уголовном процессе. Москва, 1967;
- 2.1.33. Громов В. И. Дознание и предварительное следствие (теория и техника расследования преступления). Москва, 1957;
- 2.1.34. Криминалистика./ Под. Ред. Герасимова И. Ф., Драпкина Л. Я. Москва, 1994;
- 2.1.35. Криминалистика./ Под. Ред. Лузгина И.М., Белкина Р.С. Москва, 1980, t.1
- 2.1.36. Ларин А.М. Работа следователя с доказательствами. Москва, 1966;
- 2.1.37. Лисиченко В.К. Криминалистическое исследование документов. Киев, 1971;
- 2.1.38. Павлов В. Г. Субъект преступления в уголовном праве. Москва, 1999;
- 2.1.39. Пихасов В. И. Использование документов в доказывании. Ташкент, 1977;
- 2.1.40. Следственная ситуация: сборник научных трудов/Под. Ред. Кдючкова В.В. Москва, 1984;
- 2.1.41. Теория доказательств в советском уголовном процессе. Москва, 1973;
- 2.1.42. Теория доказательств в советском уголовном процессе / Отв. Ред. Жогин. Москва, 1973;
- 2.1.43. Терзиев Н.В., Эйсман А.А. Введение в криминалистическое исследование документов. Ч 1. Москва, 1949;
- 2.1.44. Толковый юридический словарь бизнесмена. Москва, 1994;
- 2.1.45. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. т.2. Санкт Петербург, 1996;
- 2.1.46. Шаламов М.П. Теория улик. Москва, 1960;
- 2.1.47. Чельцов М.А. Советский уголовный процесс. Москва, 1962;

2.2. Periodiniai leidiniai:

- 2.2.1. Aidukas M. Baudžiamosios atsakomybės už dokumentų klastojimą problemos naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse//Teisė, 2003, Nr. 48;
- 2.2.2. Andriulis V. Dokumentų klastojimas pagal feodalinę Lietuvos teisę // Socialistinė teisė, 1976, Nr. 3;
- 2.2.3. Barkauskas A. Nusikaltimo tyrimo versijų kėlimo pagrindo nustatymas // Jurisprudencija, 2003, t.49(41);
- 2.2.4. Čaikovski A. Balti tinklai-juodi pinigai//Justitia, 1999, Nr. 5-6;
- 2.2.5. Danisevičius P., Maročkinas N. Bendrieji probleminiai taktinių kriminalistikos operacijų klausimai//Teisė, 1994, Nr. 28 ;
- 2.2.6. Drakšienė A. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso projekte // Teisė, 1998, Nr. 32 ;
- 2.2.7. Gorbatkov A. Baudžiamosios bylos dėl kontrabandos iškėlimas ir pagrindinės tyrimo kryptys//Teisė, 2002, Nr. 42;
- 2.2.8. Juodkaitė G. Teismo ekspertizės samprata ir kompetencija//Jurisprudencija, 1999, t.11(3);
- 2.2.9. Juškevičiūtė J. Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikaltimus: būklė ir perspektyvos. Daktaro disertacija.Vilnius, 1998 ;
- 2.2.10. Juškevičiūtė J., Malevski H. Dėl specialių žinių termino apibrėžimo (lyginamoji studija)// Teisė, 2000, Nr. 35 ;
- 2.2.11. Kuklianskis S. Teorinės tardymo situacijų problemos//Kriminalinė justicija, 1996, Nr. 5;
- 2.2.12. Rinkevičius J. Specialių žinių samprata ir teismo ekspertizių kompetencija//Teisė, 2000, Nr. 37;
- 2.2.13. Rinkevičius J. Dokumentų sąvoka baudžiamajame procese. Pagrindiniai reikalavimai pripažįstant dokumentus įrodymais //Teisė, 2004, Nr. 52;
- 2.2.14. Sinkevičius E. Dokumentų suklastojimo koncepcija naujame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse// Jurisprudencija, 2003, Nr. 45(37);
- 2.2.15. Tamašauskienė A. Dokumento samprata ir jos reikšmė nusikalstamos veikos kvalifikavimui// Jurisprudencija, 2004, Nr. 60(52);
- 2.2.16. Эйман А. А. О понятии вещественного доказательства и его соотношении с понятиями доказательств других видов. // Сб. Вопросы предупреждения преступности. Июль 1. Москва, 1965, Nr. 1;
- 2.2.17. Лисиченко В. К. Юридическое понятие документа и его значение // Криминалистика и судебная экспертиза, 1972, Nr. 9;
- 2.2.18. Тетерин В. С. О способах собирания доказательств в уголовном процессе // Правоведение, 1964, Nr. 2;

3. Praktinė medžiaga:

- 3.1. LAT BBS kolegijos 2001 m. kovo 20 d. nutartis b.b. A.Čipras A.Vaisas V.Vyšniauskas J.Tereškovas G.Verpetinskas pagal BK 207 str. 2 d. BK 329 str. BK 275 str. 3 d. BK 329 str. BK 207 str. 2 d. BK 329 str. BK 207 str. 2 d. BK 275 str. 3 d., Nr. 2K-153/2001, kat. S-2.1.2.1.8.5. S-2.1.2.1.5;
- 3.2. LAT BBS kolegijos 2003 m. gruodžio 30 d. nutartis b.b. V.Brazdžiūnas pagal BK 300 str. 1 d., BK 220 str. 1 d., Nr. 2K-762/2003, kat. S – 2.1.2.1.29;
- 3.3. LAT BBS teisėjų kolegijos 2003m. gruodžio 23 d. nutartis b.b. G.Kandyła pagal BK 207 str. 1 d., BK 271 str. 2 d., BK 278 str. 1 d., Nr. 2K-725/2003, kat. S-2.1.2.1.14.1.S-2.1.2.1.14.7.S-2.1.2.1.29;
- 3.4. LAT BBS teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 11 d. nutartis b.b. G.Volkov pagal BK 300 str. 1 d. Nr. 2K-40/2005, kat.1,2,29,1.;
- 3.5. LAT BBS teisėjų kolegijos 2006 m.gegužės 30 d. nutartis b.b. R. V. pagal BK 300 str. 1 d., BK 228 str. 1 d., Nr. 2K-319/2006, kat. 1.2.19.4; 1.2.29.1.;

3.6. LAT BBS teisėjų kolegijos 2006 m. lapkričio 21d. nutartis b.b. *T.B. pagal BK 25 str.2 d., BK 199 str.1 d., R.J. pagal BK 228 str.1d., BK 300 str. 2 d., S.K. pagal BK 25 str. 2 d., BK 300 str.1 d., Nr. 2K-745/2006, kat.1.1.4.4.1.; 1.1.4.5.1.; 1.2.19.4.; 1.2.29.1.; 2.1.12.2.1.; 3.2(S);*

3.7. VAT BBS teisėjų kolegijos 2003 m. liepos 8 d. nuosprendis b.b. *A.P. pagal 282 str.1d., Nr. 1A-9/2003;*

3.8. Visagino miesto apylinkės teismo 2004 m. liepos 5 d. nuosprendis b.b. *L.B. pagal BK 300 str. 1 d.,Nr. 1A-674/2004.;*

3.9. Visagino miesto apylinkės teismo 2006 m. gruodžio 12 d. nuosprendis b.b. *A.S. pagal 300 str. 1 d., Nr. 1-161-664/2006;*

3.10. Teismo ekspertizės: jų skyrimas, klausimų formulavimas ir medžiagos joms rengimas. Metodinės rekomendacijos. Vilnius. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija Lietuvos Teismo ekspertizės centras;

3.11. www.lat.litlex.lt;

3.12. www.ltec.lt;

3.13. www.nplc.lt.

Danutė Kotovienė
Elektroninis adresas: Migeriukste@yandex.ru

Parašas:

